

62073

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ
POLİTİKALARI VE SONUÇLARI

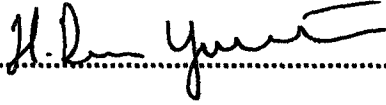
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Yrd.Doç.Dr. Selçuk BOZAĞAÇLI

Hazırlayan
Ali DİRİCAN
Çanakkale 1997

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Ali DİRİCAN'a ait "Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin Özelleştirilmesi Politikaları ve Sonuçları" adlı çalışma, jürimiz tarafından İktisat Teorisi Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Yrd.Doç.Dr.Rıdvan YURTSEVEN

Üye :

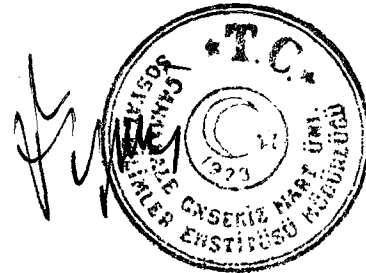
Yrd.Doç.Dr.Mukaddes ÇELİK

Üye :

Yrd.Doç.Dr.Selçuk BOZAĞAÇLI

Üye :

Yrd.Doç.Dr.B.Erol UÇMAN

Prof. Dr. Kemal YÜCE
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kamu işletmeciliğinin ilk kurucusu olarak M.Ö.140 yılında tahta çıkan Çin İmparatoru WOU-TI kabul edilmektedir. Saltanatı döneminde madenleri, dökümhaneleri, tuzlaları, deniz ve kara taşımacılığını kapsayan müesseseleri ülkesinde kurmuştur.

Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de devletimiz işletmeci olarak ekonomik hayatta aktif rol almıştır. kamu İktisadi Teşebbüslerinin tarihi, bir çok araştırmacı tarafından Osmanlı İmparatorluğuna kadar dayandırılmaktadır. İmparatorluk askeri araç ve gereçleri zamanında karşılayabilmek amacıyla birçok fabrika ve işletme kurmuştur.

Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında bir çok Kamu İktisadi Teşebbüsü kurulmuştur. Ayrıca devletçilik yıllarında, millileştirme yoluyla yabancı ve yerli işletmecilerden bir çok kuruluş satın alınarak işletilmiştir. Bu kuruluşların çoğu, günümüzde hala faaliyetlerini sürdürmektedir.

24 Ocak 1980 tarihinde liberalizm anlayışı yeniden gündeme gelmiştir. Alınan bir dizi ekonomik kararlar, serbest serbest pazar ekonomisinin kurallarını hakim kılacak düzenlemeler yapılarak ekonomiye devletin müdahalesi en aza indirilmeye çalışılmıştır. Kamu sektörünün küçültülmesi amacıyla özelleştirme konusu ülkemiz gündeminde yoğun bir şekilde yer almaya başlamıştır.

1983 yılında iktidara gelen Anavatan Partisi, serbest piyasa ekonomisini benimsediğini belirtmiştir. Bu alanda çok önemli kararlar alınmasını rağmen icraatları ile serbest piyasa ekonomisini yerleştirme gerekçesiyle, devletin ekonomiye müdahalesi azaltılacağına artırılmıştır.

Özelleştirme 1985 yılında Iğdır Sümerbank Dokuma Fabrikasının blok olarak satılmasıyla başlamıştır. uygulamaları yürütmek amacıyla görevlendirilen ilk kuruluş "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi" yetersiz kalmıştır. Daha sonra önceki deneyimlerin ışığında "Kamu Ortaklığı İdaresi" ayrı bir kuruluş haline getirilmişse

de, problemin çözümünde yine yetersiz kalmıştır. Bu duruma iktidara gelen her hükümetin ayrı özelleştirme plan ve programlarını uygulamalarının etkisi vardır.

Ekonomik sıkıntının yaşandığı ülkemizde sıkıntının kaynakları arasında gösterilen KİT'lerin özelleştirilmesinin tamamlanamayışı gündemdeki yerini 2000'li yıllara kadar koruyacaktır.

ABSTRACT

WOU - TI who was ascended in 140 B.C. is accepted as the founder of public business in the world. WOU-TI during his sovereignty-established a web of state enterprises consisting of mines, foundries, saltpans, and sea and land transportation.

As in the world, the state has taken active role as an administrator in economical arena. The history of State Economic Enterprises (SEE) are based on Ottoman Empire. Ottoman Empire established a great number of factories and business in order to supply military equipment.

Especially, in the first years of Republic, several SEE were established. And also, a lot of local and foreign enterprises were bought by nationalized and were administrated during statism. Most of them are still run at present.

On 24 Feb.1980, the idea of economic liberalism existed again. Some economical decisions were made in order to dominate free market economy. In this way, the idea of privatization was put on the agenda so that public sector could be diminished while it was an aim to reduce the state interferences.

The Motherland Party that won 1983 elections accepted free market economy. Although important decisions were made in this topic, the practices caused the increase in state interferences contradictory.

In 1985, privatization was the sale of Sümerbank Textile Factory in Iğdır. The Management of Collective Residence and Public Corporation which was charged with privatization matters was inadequate by reason of different privatization planning and schedule of every administration

In Turkey which has economic problems, the incompleteness of privatization of SEE has been going on, even in 2000's.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

TÜRKÇE ÖZET

İNGİLİZCE ÖZET

GİRİŞ.....1

L BÖLÜM

UYGULANAN EKONOMİK MODEL VE KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN DOĞUŞ SEBEPLERİ

1.SERBEST PİYASA EKONOMİSİNDE KİT'LERİN YERİ.....6

2.DEVLETÇİLİK MODELİ VE KAMU İŞLETMECİLİĞİ.....8

3.KARMA EKONOMİ DÖNEMİNDE KİT'KERİN YERİ.....10

4.KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TANIMI.....12

5.KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN DOĞUŞ SEBEPLERİ.....14

5.1.POLİTİK SEBEPLER.....14

5.1.1.Rastlantıya Bağlı Sebepler.....14

5.1.2.Devletin Bağımsızlığını ve Güvenliğini Sağlamak.....14

5.1.3.Politik Sebepler.....15

5.2.SOSYAL SEBEPLER.....15

5.3.EKONOMİK VE MALİ SEBEPLER.....15

5.3.1.Şartların Getirdiği Sebepler.....16

5.3.2. Verimlilik Arayışı ve Hazine Çıkarlarını Kollama.....	16
5.3.3. Model Yaratma ve Örnek İşletmeler Kurma.....	16
5.3.4. Ekonomik Hayata Müdahale Etme.....	16

II. BÖLÜM

TARİHSEL GELİŞİMİ İÇİNDE TÜRKİYE'DE KİTLER

1. İMPARATORLUK'DAN CUMHURİYETE DEVREDEN MİRAS.....	19
2. CUMHURİYET VE LIBERALİZM DÖNEMİ (1923-1929)	27
2.1. DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ.....	27
2.2. BAŞLICA GELİŞMELER.....	28
3. DEVLETÇİLİK YILLARI DÖNEMİ (1930-1945)	30
3.1. DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ.....	30
3.2. BAŞLICA GELİŞMELER.....	33
4. KARMA EKONOMİ DÖNEMİ.....	45
4.1. DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ.....	45
4.2. BAŞLICA GELİŞMELER.....	46
4.2.1. C.H.P. İktidarının Son Yılları.....	46
4.2.2. Demokrat Parti İktidarı Dönemi ve Yeni Gelişmeler.....	47
4.2.3. 27 Mayıs Yönetimi ve Çıkarılan 23 Sayılı Kanun.....	52
4.2.4. Planlı Kalkınma ve Karma Ekonomi Dönemi.....	52
5. 1980 SONRASI SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ DÖNEMİ.....	57
5.1. DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ.....	57
5.2. BAŞLICA GELİŞMELER.....	58

III. BÖLÜM

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN YAPISI VE ÜLKEMİZ EKONOMİSİNDEKİ YERİ İLE SORUNLARI

1.İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLÜ VE KAMU İKTİSADİ KURULUŞU	
AYRIMI.....	62
1.1.İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİ.....	63
1.2.KAMU İKTİSADİ KURULUŞLARI.....	65
1.3.KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN MÜESSESE VE BAĞLI ORTAKLIK OLARAK TEŞİLATLANMASI.....	67
1.3.1.Müesseseler.....	67
1.3.1.1.İktisadi Devlet Teşekküllerine Bağlı Müesseseler.....	68
1.3.1.2.Kamu İktisadi Kuruluşlarına Bağlı Müesseseler.....	71
1.3.2.Bağlı Ortaklıklar.....	71
1.3.2.1.İktisadi Devlet Teşekküllerine Bağlı Olanlar.....	73
1.3.2.2.Kamu İktisadi Kuruluşlarına Bağlı Olanlar.....	76
1.3.2.3.Özelleştirilmesine Karar Verilmesi Nedeniyle Başbakanlığa Bağlı Olanlar.....	77
2.KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ	
YERİ.....	78
2.1.KAMU İKTİSADİ KURULUŞLARININ GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILAYA KATKISI.....	80
2.2.KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN İSTİHDAMA KATKISI.....	81
2.3.KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN ÜRETİME KATKISI.....	82
2.4.KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN YATIRIMLARA KATKISI.....	85
2.5.KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN HAZİNE İLE İLİŞKİSİ.....	88

3.KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN MALİ YAPISI.....	92
4.KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN SATIŞLARI VE KAR-ZARAR DURUMLARI.....	95
5.KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE OLUMLU ETKİLERİ.....	98
6.KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE OLUMSUZ ETKİLERİ.....	98
7.KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN SORUNLARI.....	99
7.1.GENEL SORUNLARI.....	100
7.2.İŞLETME SORUNLARI.....	100
7.3.FİNANSMAN SORUNLARI.....	101
8.KİTLER'İN REORGANİZASYONU İÇİN ALINMASI GEREKLİ ÖNLEMLER.....	101

IV. BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KİTLERİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ VE YÖNTEMLERİ

1.EKONOMİK, POLİTİK VE SOSYAL AMAÇLAR.....	106
1.1.EKONOMİK AMAÇLAR.....	106
1.2.SOSYAL AMAÇLAR.....	106
1.3.POLİTİK AMAÇLAR.....	107

2.ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ.....	109
2.1.İNGİLTERE'DE KİTLER'İN ÖZELLEŞTİRİLMESİ UYGULAMALARI.....	109
2.1.1.Kamu Sektörünün Yapısı ve Önemi.....	109
2.1.2.Özelleştirme Politikası.....	111
2.1.3.Özelleştirme Çalışmaları.....	114
2.1.3.1.Özelleştirme Programının Önemi.....	114
2.1.3.2.Özelleştirme Uygulamaları.....	116
2.1.4.Başarılı Bir Özelleştirme:British Telekom.....	121
2.1.4.1.Özelleştirme Hazırlıkları ve Tanıtım Kampanyası.....	121
2.1.4.2.Hisse Senetlerinin Satışları ve Sonuçları.....	123
2.2.ALMANYA'DA KİTLER'İN ÖZELLEŞTİRİLMESİ UYGULAMALARI.....	125
2.2.1.Kamu Sektörünün Yapısı ve Önemi.....	125
2.2.2.Özelleştirme Politikası.....	128
2.2.3.Özelleştirme Uygulamaları.....	129
2.2.3.1.Federal Devlet (Bund) Seviyesindeki Özelleştirmeler.....	130
2.2.3.2.Bölgeler (Lander) ve Belediyeler Düzeyinde Özelleştirmeler.....	134
2.3.FRANSA'DA KİTLER'İN ÖZELLEŞTİRİLMESİ UYGULAMALARI.....	135
2.3.1.Kamu Sektörünün Yapısı ve Önemi.....	135
2.3.2.Özelleştirme Politikası.....	136
2.3.3.Özelleştirme Uygulamaları.....	138
3.ÖZELLEŞTİRME ÖNCESİNDE HAZIRLIK ÇALIŞMALARIL.....	141
3.1.YASAL ÇERÇEVE	145
3.2.ÖZELLEŞTİRME ARAÇ VE YÖNTEMLERİ	149
3.3.KURUMSAL YAPI.....	149
4.ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI 1985-1997 DÖNEMİ.....	150
4.1.1985-1997 DÖNEMİ UYGULAMALARI.....	151
4.1.1.Özelleştirme Kapsamına Alınan Kuruluşlar.....	151
4.1.2.Gerçekleşen Uygulamalar.....	152

4.1.3.İhale Prosedürü Devam Eden Kuruluşlar.....	158
4.2.1997 PROGRAMI.....	160
4.3.İŞLETME HAKKI DEVRİ YÖNTEMİ İLE ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR.....	162
4.4.TESİS VE İŞLETME SATIŞLARI YÖNTEMİ İLE ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR.....	162
4.5.BLOK SATIŞ YÖNTEMİ İLE ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR.....	174
4.6.HALKA ARZ SATIŞ YÖNTEMİ İLE ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR..	184
4.7.İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASINDA HİSSE SENEDİ SATIŞ YÖNTEMİ İLE ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR.....	188

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİNİN UYGULAMA SONUÇLARI

1.ÖZELLEŞTİRME GELİRLERİ.....	189
2.ÖZELLEŞTİRME GİDERLERİ.....	192
SONUÇ	199
KAYNAKÇA.....	205

KISALTMALAR

AJDA	: Actualite Juridique-Droit Administratif
ASOK	: Ağır Sanayii ve Otomotiv Kurumu
AÜSBFY	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını
BNL	: Banca Nazionale del Lavoro
BO	: Bağlı Ortaklık
BOTAŞ	: Boru Hatları İle Petrol Taşıma A.Ş.
BT	: British Telecom
BYDK	: Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumu
CEEP	: Centre Europeen de l'Enterprise Publique
ÇAYKUR	: Çay Kurumu
ÇİNKUR	: Çinko Kurşun Metal Sanayii A.Ş.
ÇİTOSAN	: Türkiye Çimento ve Toprak Sanayii T.A.Ş.
DHİMİ	: Devlet Hava Meydanları İşletmesi
DIAG	: Deutsche Industrieanlagen GmbH.
DİTAŞ	: Deniz İşletmeciliği ve Tankercilik A.Ş.
DPT	: Devlet Planlama Teşkilâtı
DMO	: Devlet Malzeme Ofisi
EBK	: Et ve Balık Kurumu (Et ve Balık Ürünleri AŞ.)
EFİM	: Ente Partecipazioni e Finanziamento Industria Manifatturiera
ENI	: Ente Nazionale Idrocarburi.
GENKONSAN	: Gerede Çelik Konstrüksiyon Sanayii ve Ticaret AŞ.
GEPI	: Societa di Gestioni e Partecipazioni Industriali

HAVAŞ	: Hava Alanları Yer Hizmetleri AŞ.
IVG	: Industrierwaltungs Gesellschaft AG.
IRI	: Istituto Per La Reconstruzione Industrial
İDT	: İktisadi Devlet Teşekkülü
İGSAŞ	: İstanbul Gübre Sanayii A.Ş.
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİK	: Kamu İktisadi Kuruluşu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOİB	: Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı
MKEK	: Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu
ORÜS	: Orman Ürünleri Sanayii Kurumu (Orman Ürünleri sanayii A.Ş.)
PETKİM	: Petro Kimya Holding A.Ş.
PTT	: Türkiye Cumhuriyeti Posta Telegraf ve Telefon İşletmesi
PUF	: Presses Universitaires des France
SEKA	: Türkiye Selüloz ve Kağıt Sanayii İşletmeleri
TAKSAN	: Takım Tezgahları Ticaret ve Sanayi A.Ş.
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi
TDÇİ	: Türkiye Demir Çelik İşletmeleri
TDİ	: Türkiye denizcilik İşletmeleri
TEK	: Türkiye Elektrik Kurumu
TEKEL	: Tütün, Tütün Mamülleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri
TEMSAN	: Türk Elektromekanik Sanayii A.Ş.
TESTAŞ	: Türk Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş.
THY	: Türk Havayolları A.O.
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKİ	: Türkiye Kömür İşletmeleri
TMO	: Toprak Mahsülleri Ofisi
TODAİEY	: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları
TPAO	: Türkiye Petrolleri A.O.
TSEK	: Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu (Türkiye Süt Endüstrisi A.Ş.)
TÜDEMSAŞ	: Türkiye Demiryolları Makinaları A.Ş.

TÜGSAŞ : Türkiye Gübre Sanayii A.Ş.
TÜLONSAŞ : Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayii A.Ş.
TÜMOSAN : Türkiye Motor Sanayii A.Ş.
TÜPRAŞ : Türkiye Petrol Rafineleri A.Ş.
TÜVASAŞ : Türkiye Vagon Sanayii A.Ş.
TZDK : Türkiye Zirai Donatım Kurumu
USAŞ : Uçak Servisi A.Ş.
VEBA : Vereinigte Elektrizitäts Berwerks AG.
VIAG : Vereinigte Industrieunternehmen AG.
YPK : Yüksek Planlama Kurulu

TABLO VE GRAFİKLERİN LİSTESİ

Tablo.1	Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Gayri Safi Milli Hasılaya Katkısı.....	80
Tablo.2	Kamu İktisadi Teşebbüslerinin İstihdama Katkısı.....	81
Tablo.3	Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Üretime Katkısı.....	83
Tablo.4	Türkiye'de ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Sabit Sermaye Yatırımları.....	86
Tablo.5	Kamu İktisadi Teşebbüslerine Hazine Ödemeleri.....	88
Tablo.6	Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Hazineye Katkısı.....	90
Tablo.7	Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Mali Durumu.....	93
Tablo.8	Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Kar ve Zararları.....	96
Tablo.9	İngiltere'de Gerçekleştirilen Özelleştirmeler (1979-1985).....	117
Tablo.10	İngiltere'de Gerçekleştirilen Özelleştirmeler (1985-1988).....	119
Tablo.11	İngiltere'de Özelleştirmelerden Elde Edilen Gelirler.....	120
Tablo.12	Almanya'da Özelleştirme Programı (1985).....	131
Tablo.13	Almanya'da Özelleştirme Kararı (1986).....	132
Tablo.14	Fransa'da 1989 Yılı Sonu İtibariyle Hisse Senetleri Halka Arz Yolu İle Özelleştirilen 12. Şirketin Nitelikleri ve Borsadaki durumu.....	140
Tablo.15	1986-1997 Dönemi Gerçekleştirilen Özelleştirme İşlemleri.....	153
Tablo.16	Özelleştirme İşlemleri Sonucu Hiç Kamu Payı Kalmayan Kuruluşlar.....	156
Tablo.17	Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlara Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış ve Devir İşlemi Gerçekleştirilenler.....	163
Tablo.18	Yarım Kalmış Tesislerde Satış İşlemi Gerçekleştirilenler.....	173
Tablo.19	Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar.....	176
Tablo.20	Halka Arz + Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar.....	182
Tablo.21	Halka Arz Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar.....	186
Tablo.22	Uluslararası Piyasalarda Kurumsal Arz Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar.....	187
Tablo.23	Özelleştirme Gelir Kaynakları (TL).....	190

Tablo.24 Özelleştirme Gelir Kaynakları (ABD Doları).....	191
Tablo.25 Özelleştirme Gider Kullanımları (TL).....	194
Tablo.26 Özelleştirme Gider Kullanımları (ABD Doları).....	196
Grafik.1 Yöntemler İtibariyle Özelleştirme Yöntemleri.....	154
Grafik.2 Yıllar İtibariyle Uygulamalar.....	154
Grafik.3 Özelleştirme Uygulamalarındaki Yabancı sermaye Payı.....	155
Grafik.4 Özelleştirme Uygulamalarındaki Yabancı sermaye Payının Ülkeler İtibariyle Dağılımı.....	155
Grafik.5 Özelleştirme Gelir Kaynakları.....	198
Grafik.6 Özelleştirme Gider Kullanımları.....	198

ÖNSÖZ

Dünyada birçok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de Devletimiz ekonomik alanda, fiilen işletmecilik faaliyetlerine katılmasının neticesinde ortaya çıkan Kamu İktisadi Teşebbüsleri ekonomik hayatta önemli bir yer edinmişlerdir. Cumhuriyetimizin kurulmasıyla ülke kalkınmamızın temel taşlarını oluşturan KİT'ler çeşitli sorunlarla içiçe faaliyetlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Bir zamanlar özel sektöre örnek oluşturan KİT'ler, ülkemiz özel sektörünün karşısında rekabetlerini çeşitli nedenlerle kaybetmeleri sonucunda birçok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Günümüzde ekonomik tartışmalarda KİT'ler doğrudan bir sorun olarak görülmekte ve gelecekleri toplumumuzca tartışılmaktadır.

Ülkemizde son 10-15 yıl içerisinde yeniden esmeye başlayan etkileyici liberalizm rüzgarları dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesi konusunu daha doğru bir deyimle, sorununu ülkemizin gündemine getirmiştir. Ülkemizdeki KİT'lerin özelleştirilmesi konusu yoğun bir şekilde tartışılmaktadır.

Özelleştirme konusunda alınacak kararların ve uygulamaların sonucunda doğrudan sorumluluk taşıyan ülkemizin siyasal ve bürokratik kadroların yaklaşımlarının da ayrı bir yeri vardır. Bu yaklaşımlar, KİT'lerin özelleştirilmesinde çok etkili olacaktır. Çalışmamda Kamu İktisadi Teşebbüslerinin doğuşundan günümüze kadar ki sorunlar ele alınmış, ayrıca özelleştirme çalışmalarının bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmanın gerçekleştirilmesinde bir çok kişi ve kurumdan yardım ve destek gördüm. Öncelikle çalışmanın temelini teşkil eden Yüksek Lisans eğitimimin ders

döneminde hocalığımy yaparak bu çalışmalarımın temelini bilgileriyle oluşturarak hazırlayan Prof. Dr. Hüsnü Ezber BODUR hocama, Yrd. Doç. Dr. Selçuk BOZAĞAÇLI hocama, Yrd. Doç. Dr. Sami KÜKRER hocama ve Yrd.Doç.Dr. Kadir TURAN hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Çanakkale - 1997

Ali DİRİCAN

GİRİŞ

Devletlerin var olduğu günden bugüne kadar geçen zaman içerisinde ekonomiye müdahale ettikleri bilinmektedir. Başlangıçta ekonominin işleyişine ilişkin kurallar koyarak karışan ve düzenleyici bir rol üstlenen devletler, daha sonraları bir işletmeci gibi ekonominin içinde yer almışlardır. Bu durum, ekonomik hayatta kamu sektörünün ağırlığını arttırmıştır.

Başlangıçta kamu hizmetleri olarak özetlenebilecek; savunma, güvenlik gibi geleneksel görevleri üstlenen devlet, daha sonra hizmet alanını genişleterek; (eğitim, sağlık gibi) sosyal amaçlı görevleri de üzerine almıştır. Bütün bu faaliyetler daha çok sosyal fayda amacına yönelik mal ve hizmetlerin üretildiği etkin bir kamu sektörünün doğmasına neden olmuştur.

Devletler, bayındırlık alanında zamanla ülkelerinin bir çok yerlerine yol, köprü, kervansaray gibi çeşitli altyapı yatırımlarını önemli bir görev sayarak yapmışlardır. Sonraları üretim faaliyetlerinin içine de girerek, özellikle başta ordularının ihtiyaçlarını karşılamak üzere, çeşitli atölye ve fabrikaları işletmeye açmışlardır.

Kamu sektörünün kuruluş tarihçesini incelediğimizde, ilk kurucusu olarak M.Ö.140 yılında tahta çıkan Çin İmparatoru WOU-TI kabul edilmektedir. Gerçekten bu imparatorun 54 yıllık saltanatı sırasında maden, dökümhane, tuzla inşaatları üstlenen ve deniz, kara taşımacılığını kapsayan "çok şekilli devlet işletmeleri" ağı ile çok sayıda kredi

ve kalkınma konularında uzmanlaşmış müesseseler kurulmuştur. İmparator, çok isabetli bir yol takip ederek, büyük Çin kıtasında müşterek para, ürünlerden orantılı bir vergi, kuralcı bir fiyat ve rekabet kontrolü, bölgeler arası gelişme planı ve ortak bir zirai fon kurmuştur.

Kamu işletmeleri; tarihteki yerlerini aldıktan sonra zaman içinde faaliyet alanlarında genişleme ve gerileme dönemleri yaşamışlardır. Bu hareketler daha çok savaflara ve krizlere bağılı ise de milli yöneticilerin iradelerinden, siyasal partilerin ideolojilerinden veya devletlerin teşkilatlanma düzeylerinden olduğu gibi, muhtelif konjonktürel nedenlerden de kaynaklanmıştır.

Kamu sektörü, bir ülkenin rejimi ne olursa olsun, politik veya kollektif mahiyette karar alma modelinin uygulandığı bir çok kurum ve kuruluştan oluşmaktadır. Bu kurum ve kuruluşların başında kamu yönetimleri gelmektedir. Geniş anlamda ise merkezi hükümet, mahalli idareler, sosyal güvenlik kuruluşları ile endüstriyel ve ticari alanda faaliyet gösteren kamu iktisadi teşebbüsleri içinde yer almaktadır.

Türkiye'deki kamu iktisadi teşebbüslerini incelersek; genelde kamu kaynaklarını kullanmak suretiyle işletmecilik faaliyeti yapan kuruluşlardır. Cumhuriyetimizin kurulduğu ilk yıllarda, ülkemizdeki sermaye birikiminin yetersiz olması nedeniyle devletimiz tarafından sermayesi konularak kurulmuşlardır. Ekonomide roller üstlenip, ülke kalkınmasında öncülük yapmışlar ve milletimizin ekonomik sahada en büyük umudu olmuşlardır. Bu duruma karşılık ekonomik sıkıntının yaşandığı kriz dönemlerinde, kötü gidişatın adeta tek sorumlusu olarak görülmüşlerdir. Günümüzde de KİT'lerle ilgili tartışmalar güncelliğini sürdürmekte ve son 15-20 yıldır ülkemizde yaşanan yüksek enflasyon başta olmak üzere, ekonominin kötü gidişinden sorumlu tutulmaktadır. Özellikle bütün dünyada tamamen bir ideoloji gibi benimsenen ve uluslararası bir ekonomik akım olarak nitelenen özelleştirme çalışmaları karşısında gelecekları tartışılmaktadır.

Genelde; Dünya'da devletçilik yıllarının ardından bir ideolojik akım gibi başlayan özelleştirme çalışmaları, bilhassa uluslararası ekonomik, mali ve parasal konjonktürün gerektirdiği esneklik ve hızlı uyum ortamında, milli ekonomiler için tehlikeli olmaya başlayan devlet kapitalizimi riskini ortadan kaldırma amacını taşımaktadır.

Ülkemizde Kamu iktisadi teşebbüsleri üzerindeki tartışmaların yoğun bir şekilde devam ettiği günümüzde, özelleştirme çalışmaları henüz istenilen bir düzeye gelmemiştir. Siyasal partiler, bizzat KİT'lerin özelleştirilmesi konusundaki görüşlerini ortaya koyamamaktadırlar. Baskı gurupları ve meslek kuruluşları da bu alanda çaba sarfetmekte, olumlu veya olumsuz yöndeki görüşlerini halka duyurarak kamuoyu yaratmaya çalışmaktadırlar.

"KİT sorunu ve KİT'lerin geleceği ve özelleştirilmesi" incelenirken, görüşlerini sınırlı bir biçimde ortaya koyan bürokratik kadrolarla, partilerin resmi görüşleri dışında, siyasal kadroların ferdi olarak bu konuda neler düşündükleri ve istedikleri, uygulamada muhtemel başarı açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle, özelleştirme gibi zor ve uygulaması oldukça karmaşık olan bir konuda, bürokratik ve siyasal kadroların ortaya koyacakları davranış ve tavırları, uygulamada başarının ve başarısızlığın en önemli temel nedeni olabilir.

Bu çalışmam, beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, uygulanan ekonomik model ve Kamu İktisadi teşebbüslerinin doğuş sebepleri başlığı altında, beş alt bölüm halinde KİT'lerin uygulanan ekonomik modellerdeki yeri, rolü ve faaliyetleri ile doğuş sebepleri incelenmiştir.

İkinci bölümde, Tarihsel gelişimi içinde Türkiye'de KİT'ler başlığı altında, beş alt bölüm halinde Kamu İktisadi teşebbüslerinin tarihi gelişim incelemiştir.

Üçüncü bölümde, Kamu İktisadi teşebbüslerinin yapısı ve ülkemiz ekonomisindeki yeri ile sorunları başlığı altında, yedi alt bölüm halinde sırasıyla Kamu iktisadi teşebbüslerinin yapısı, ülkemiz ekonomisindeki yeri, yatırımlara ve istihdama

katkıları, mali yapıları sorunları ve ekonomiye olumlu-olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde, Dünya'da ve Türkiye'de KİT'lerin özelleştirilmesi ve yöntemleri başlığı altında, üç alt bölüm halinde, İngiltere, Almanya, Fransa ve Ülkemizdeki KİT'lerin özelleştirme plan ve programını kapsayan hazırlık çalışmaları ile özelleştirme uygulamaları incelenmiştir.

Beşinci bölümde, özelleştirme yöntemlerinin uygulama sonuçları başlığı altında, iki alt bölüm halinde Türkiye'deki uygulanan özelleştirme programının sonucundaki elde edilen gelir ve giderler ayrıntılarıyla Türk Lirası ve A.B.D. Doları olarak belirlenip muhasebeleştirilmiştir.

Sonuç bölümünde ise Türkiye'deki kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi politikası ve uygulamalarının bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

I. BÖLÜM

UYGULANAN EKONOMİK MODEL VE KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN DOĞUŞ SEBEPLERİ

Yaşadığımız yüzyılın sonlarına yaklaştığımız şu günlerde; siyasal ve ekonomik alanda Dünya'da ve Ülkemiz'de liberalizm rüzgarları esmektedir. Özellikle sosyalist bloka dahil ülkelerde meydana gelen radikal değişikliklerin sonucunda serbest piyasa ekonomisine geçmek için büyük çaba harcanmaktadır. Bu ülkelerin geçiş yolundaki çabaları; bütün Dünya'da dikkatle izlenmektedir.

Ayrıca, birçok Avrupa ülkesi uyguladığı ekonomik modellerini ve politikalarını gözden geçirmek zorunda kalarak ekonomik alandaki devlet müdahalelerini en az indirme gayreti içine girmişlerdir. Böylece de kamu iktisadi teşebbüslerini özelleştirerek, serbest piyasa ekonomisinin sağlıklı bir biçimde işlemesi amacıyla bir dizi tedbirler almaktadırlar. Bunun sonucunda 1980 yılının başından itibaren, başta Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri, Japonya gibi gelişmiş ülkeler, devlet işletmeciliğini terk etme yolunda geniş bir uygulama başlatmışlardır. Son 15 yıldır KİT'lerin özelleştirilmesi çalışmaları hemen her ülkenin gündeminde ön sıralarda yer almaktadır.

Bir ülkede KİT'lerin yeri ve geleceği, bu ülkede uygulanan ekonomik politikalar ve modellerle yakından ilgilidir. Günümüzde devletin işletmecilik yapmadığı, yani KİT'lerin olmadığı bir devletçi ekonomik model düşünülmemeyeceği gibi, KİT veya devlet iştiraki mevcut olmaksızın serbest piyasa ekonomisi uygulayan ülke de gösterilemez. Ancak ister

devletçi, ister serbest piyasaya, ister karma ekonomi modelinde; olması gereken veya istenilen, KİT'lerin piyasa şartlarına uygun hareket etmeleridir.¹

1. SERBEST PİYASA EKONOMİSİNDE KİT'LERİN YERİ

Piyasa ekonomisi modeli, teorisi ve uygulaması ile çok eski yıllara kadar giden tarihi özelliklere sahiptir. Çağlar boyunca değişmiş, gelişmiş, zaman ve mekan içinde bazı farklılaşmalar göstermiş, fakat özü ve temeli değişmemiştir.

Bir ülkede piyasa ekonomisinin var olabilmesi için bazı şartların olması gerekmektedir. Bunlar:

- Serbest piyasa ekonomisinin var olabilmesi için ilk şart; gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik karar ve tercih serbestliğine sahip olabilmeleridir. Teşebbüs serbestliği ve mülkiyet hakkının yanında devlet müdahalesi en az seviyede olmalıdır.
- Rekabet sınırlandırılmamalıdır. Piyasa tam bir açıklığa sahip olmalıdır.
- Üretim; özel sektörde yürütülmeli, dolayısıyla teşebbüs serbestliğini ortadan kaldıracak merkezi planlama bulunmamalıdır.
- Fiyatlar serbestçe teşekkül edebilmeli, uluslararası ekonomik faaliyetlere getirilen sınırlamalar en aza indirilmelidir

Piyasa ekonomisine bağlılık derecesi hangi ölçüde olursa olsun, her ekonomide bir devlet vardır. Devlet, serbest piyasa ekonomisinde de çağın politik ve sosyal felsefesine uygun olarak görevlerini yerine getirirken bazı mallar üretir, hizmetler yerine getirir. Bunların bazıları sadece devletin yapabileceği, iç güvenlik ve dış savunma, eğitim ve sağlık hizmetleridir. Kısaca devlet özel teşebbüsün yapmak istemediği, yapmasında

¹ ATASOY, Veysel: Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu, Ankara-1993, s.20.

sakinca gördüğü veya özel teşebbüsün faaliyetlerinin dışında bulunan kamu mallarının ve hizmetlerinin üreticisidir.²

Devlet, ekonomi içinde, piyasa ekonomisi kuralları dışında işleyen çok büyük bir varlıktır. Devletin ekonomi içindeki yeri ne kadar büyük olursa, o ekonominin serbest piyasa ekonomisine sahip olma karakteri o oranda değişir.

Kamu iktisadi teşebbüsleri felsefesinin devlet müdahaleciliği olarak sonuçlanan etkileri, serbest piyasa ekonomisinin işleyişi üzerinde bazı olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu olumsuz etkileri şöyle özetleyebiliriz:

-Kamu iktisadi teşebbüslerinin bir kısmının tekel oluşu, bu faaliyet alanlarını özel sektör işletmecilerine kapalı tutar.

-Bazı kamu iktisadi teşebbüsleri serbest piyasa mekanizmasının işleyişini bozan politikalar uygulamaktadırlar. Örneğin, tarımsal malların destekleme alımları, doğrudan doğruya fiyat mekanizmasının işleyişine etki yapmaktadır.

-Kamu iktisadi teşebbüsleri; finansman, üretim ve satış modelleri dolayısıyla, doğrudan veya dolaylı olarak bir dizi müdahaleler yaratmakta ve bunlar da piyasa mekanizmasının işleyişini olumsuz yönde etkilemektedir.

-Kamu iktisadi teşebbüslerinin istihdam yaratma ve sosyal refah seviyesini yükseltme fonksiyonuna sahip olması gerektiği tezi, serbest piyasa mekanizmasıyla bağdaşmamakta, işleyişini olumsuz yönde etkilemektedir.

-Piyasa ekonomisinin içinde yer alan fakat, piyasa ekonomisinin kuralları dışında çalışan kamu iktisadi teşebbüsleri, piyasada bütünlüğü bozmakta, bütünü ile piyasa kurallarının işlemlerini ve rekabetin gelişmesini önlemektedirler.

² KILIÇBAY, Ahmet: Türkiye'de Piyasa Ekonomisi, İÜFY: İstanbul-1985, s.29.

2. DEVLETÇİLİK MODELİ VE KAMU İŞLETMECİLİĞİ

Ülkemiz ekonomisinde de bir dönem uygulanan devletçilik, siyasal literatürde aşırı devlet müdahaleciliği olarak belirtilir.

Ekonomide devletçilik, devlet işletmeciliğini zorunlu ve belirleyici bir unsur olarak içeren müdahaleci bir iktisat olarak tanımlanabilir. Devletçilik teriminin kapsamı içerisine, müdahaleciliğin özel bir biçimi olan, belli ekonomik faaliyet alanlarında devletleştirmeler veya yeni tesislerin devletçe kurulması yollarıyla gerçekleşen devlet işletmeciliği yaygın bir biçimde yer almaktadır.³

Ekonomide devletçilik uygulamalarının niteliklerini şöyle özetleyebiliriz:

- Devletçiliğin söz konusu olduğu uygulamalar, özellikle ülkemizde de olduğu gibi sermaye birikiminin başlayış ve gelişme dönemlerine aittir.
- Sermaye birikiminin başlayış ve gelişme dönemlerinde gözlenen bir iktisat politikası olarak anlaşılan devletçilik, tarihsel olarak hemen hemen istisnasız, kapitalist sermaye birikiminin bir parçası olmuştur.
- Devletçilik, dünya çapında kapitalizmin gelişmesinde geç kalmış ülkelerde gerçekten bir sermaye birikimi mekanizması olarak ortaya çıkmıştır.
- Devletçilik, az gelişmiş ülkelerin kapitalist yolla gelişmesinde de alternatif bir methodur.

Üretimde devletçilik, ilke olarak özel mülkiyetin ve özel teşebbüsün korunduğu bir ekonomik organizasyon içinde ülkedeki mevcut kaynakları işletmek amacıyla:

- a. Belli hak ve ilkeler karşılığında özel teşebbüse;
 - İmtiyazlar bahşetmek,
 - Kredi karşılığı sermaye sağlamak,
 - Sermayelerine iştirak etmek,

³ BOROTAV, Korkut : İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları, Belge Yayınları: İstanbul- 1983, s.272.

b. Ekonomik faaliyetlerin belirli alanlarında doğrudan yatırımlarda bulunarak veya mevcut işletmeleri devletleştirerek, üretim araçlarının mülkiyetini geçici veya devamlı olarak devlete ve bu alanda aynı şekilde kamu tüzel kişilerine de görev veren bir sistemdir.⁴

Devletin yatırım faaliyetlerini yönlendirmesi ve bizzat işletmecilik yapması bazı sakıncaları da beraberinde getirmektedir. Devletin yatırım faaliyetlerinden ve ekonomik yönden işletmecilik yapmasından doğan sakıncalar şunlardır:

- Sermayenin üretim dallarına dağıtımının normal mekanizmasının bozulmasına, ihtiyaç ve taleplerin uygun olmayan bir yol almasına neden olur.
- Kuruluş yerlerini tayin ve tesbitinde bir çok politik çıkar ve görüşlerle ekonomik olmayan kuruluşlar meydana gelir.
- Yatırımlar yapılırken normal ölçüleri aşabilir, ekonomik kurallara tam olarak uyulmayabilir.
- Aynı şekilde işletmecilik alanlarında da üretimden pazarlamaya, personel alımından piyasaya uyum sağlama konularında ekonomik kuralların dışına çıkılabilir.

Devletçilik, devletin ekonomik, siyasal ve sosyal politikalarını uygularken de bazı sakıncalar doğurabilir:

- Bu konuda ekonomik alanda; devlet teşebbüslerini yaşatmak için parasal mali kaynak finanse etmek, bu amaçla emisyonla gitmek, gümrük duvarlarını artırıp himayeci politikalar uygulamak gibi sakıncaların yanında, tesis ettiği tekeller sürekli olarak fiyatların yükselmesi eğilimini yaratır.
- Genişleyen kamu sektörü, hemen hemen tek istihdam alanı haline geleceğinden, işgücünün daha düşük imkanlarla çalışmasına yol açabilir.
- Sistemin politik tavizlere yatkın olması nedeniyle aşırı istihdam ve kayırmacılık yaygınlaşabilir.

⁴ ÖZELMAS, Ekrem : Devletçilik ve Türkiye'deki Tatbikatından, Sümerbank Yayınları: 1963, s.52-62.

Ekonomide devletçilik, daha çok ekonomik şartların zorlaması sonucu ortaya çıkan ve pratik uygulamaları ortaya koyan ekonomik bir modeldir. Avrupa'da savaşın zor ekonomik şartlarında ve ekonomik krizden sonra ortaya çıkarak uygulama alanı bulabilmiş, ülkemizde de buna benzer zor şartlarla birlikte sermaye birikiminin aracı ve ekonomik kalkınma amacıyla uygulanmıştır.

3. KARMA EKONOMİ DÖNEMİNDE KİTLERİN YERİ

Karma ekonomi, genel olarak özel sektör ile kamu sektörünün yan yana faaliyet gösterdiği bir ekonomik modeldir. Ünlü İktisatçı Paul A. SAMUELSON'a göre karma ekonominin tanımı şu şekildedir:⁵

Karma ekonomi, özel sektörle kamu sektörünün, piyasa ekonomisi çerçevesinde oluşan serbest karar ve tercihlerle siyasal karar ve tercihlerin, kişisel hak ve özgürlükle sosyal sorumlulukların ve kişisel refah kriteri ile sosyal refah ölçülerini karıştırılıp harman edildiği bir düzendir.

Karma ekonomi modelini tarif ederek açıklayan bu tanıma göre, önemli olan piyasa ekonomisinin kurallarının geçerli olmasıdır. Bu modelde özel sektör ve kamu sektörü yan yana yer almaktadır. Bu ekonomik modelde kişisel hak ve hürriyetlerin yanında sosyal adaletin sağlanması ve sosyal devlet ilkesinin uygulamaya geçirilmesi gibi ilkeler bu modelin içinde yer almaktadır.

Karma ekonominin özelliklerini tesbit eden bazı ölçüler vardır. Bunların başında endüstriyel ve ticari alanda faaliyet gösteren kamu ve özel sektörün büyüklükleri gelir.

⁵ KILIÇBAY, Ahmet : Türk Ekonomisi, Modeller, Politikalar, Stratejiler. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara- 1984, s.43.

Bir takım hizmetler tamamen devlet tarafından üstlenildiği gibi, bir kısım hizmetlerde müşterek olarak, her iki sektör tarafından yapılabilmektedir.

Karma ekonominin niteliğini tayin eden ölçülerden biri de altyapının oluşturulması sorumluluğunun kime ait olduğudur. Karma ekonomi modelinde; "ekonomik altyapıyı oluşturma fonksiyonu devlete aittir" denilmekte ve değişmez bir ölçü olarak kabul edilmiş bulunmaktadır.

Karma ekonomide bir diğer önemli konuda ekonomiye devlet müdahalelerinin ölçüsüdür.

Devlet piyasa ekonomisi şartları içinde işletmecilik yapabilir. Bununla ekonomi üzerinde doğrudan bir müdahale amaçlayabilir. Ancak zaman zaman da ekonomiye doğrudan devlet müdahaleleri söz konusu olmaktadır. Şayet bu müdahaleler özel sektör için yol gösterici olmaktan çok bağlayıcı nitelikte ise karma ekonomik modelden çok, devletçiliğe yönelik bir model söz konusu olmaktadır. Nihayet karma ekonomi modelinde devlet bir takım sosyal sorumlulukları da üstlenmiştir. Bu nedenle devlet, ekonomiyi tamamen serbest kararları ve tercihleri doğrultusunda, fiyat mekanizmasının çarkları içinde, kendi haline bırakmaz. Kişi hakları ile sosyal sorumluluklar, kişi refahı ile toplum refahı sürekli karşılaştırılarak, uygulanan politikalarda göz önünde bulundurulur.⁶

Karma ekonomik modelde kamu ve özel sektörün ekonomi üzerindeki ağırlıkları eşit olmayabilir. Ekonomide devletçi politikaların benimsediği ve ihtiyaç duyulduğu zamanlarda devletin, serbest piyasa ekonomisine olan ilginin arttığı ve liberal politikaların benimsediği yıllarda veya dönemlerde ekonomi üzerinde özel sektörün ağırlığı artar.

⁶ KILIÇBAY, Ahmet ; A.g.k., s.93.

4. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TANIMI

Kamu iktisadi teşebbüslerinin tam bir tanımını yapmakta bazı güçlükler vardır. Bu güçlükler daha çok kuruluşların zaman içinde gösterdikleri gelişim ve değişmeden, aynı zamanda konunun diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de çeşitli düzenlemelerde farklı bir şekilde ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle ülkemizde farklı zamanlarda yapılan düzenlemelerde; Kamu iktisadi teşebbüsü, iktisadi devlet teşekkülü, kamu iktisadi kuruluşu gibi kavramların bazen eş, bazen de farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu durum da ayrı bir karışıklığa yol açmaktadır.

233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname aynı anlama gelebilecek terimleri seçse de, bunları ayrı ayrı tanımlamak ve statülerini tayin etmek suretiyle bu konudaki karmaşayı kısmen önlemiştir. Bu Kanun Hükmünde Kararname'ye göre kamu iktisadi teşebbüsü kavramı, iktisadi devlet teşekkülleri ve kamu iktisadi kuruluşlarının ortak adıdır. Kısaca KHK'de teşebbüs olarak adlandırılan bu kuruluşların müşterek tarafı, istisnaların dışında sermayenin tamamının devlete ait olmasıdır.

Esas itibariyle kamu iktisadi teşebbüsleri, endüstriyel ve ticari nitelikte birer kamu kurumudurlar. Fransa'da ister kamu kurumu, ister şirket olarak organize edilsin kamu işletmesi (entreprise publique) olarak adlandırılmaktadır. Bu bakımdan bizdeki kamu iktisadi teşebbüsü kavramı, Fransız hukukundaki kamu işletmesi kavramının tam karşılığı olmaktadır. Bunlar diğer endüstriyel ve ticari kamu kuruluşlarından ayıran temel özelliği, bu alandaki genel düzenleme ve varsa kendi teşkilat kanunlarının dışında kalan konularda özel hukuka tabi olmalarıdır.⁷

⁷ ATASOY, Veysel : Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu, Ankara-1993, s.25.

233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, bağlı ortaklıklar ve iştiraklar konusunda yaptığı düzenlemelerle, kamu iktisadi teşebbüsü kavramı konusunda bir başka karışıklığı ortadan kaldırmıştır. Zira, gerek 12 Mart 1964 tarih ve 440 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleriyle Müesseseleri ve İştiraklar Hakkında Kanun⁸ gerek 12 Mayıs 1964 tarihli 468 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun⁹, biri iktisadi devlet teşekkülü, diğeri, kamu iktisadi teşebbüsü kavramını kullanarak, sermayesinin % 50'den fazlası devlete ait olan kuruluşları kamu iktisadi teşebbüsü kavramı içine almaktadır.

233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, bağlı ortaklıkların ve iştiraklerin tanımını açık bir şekilde yaparak, hem de statülerini düzenleyerek, bunları kamu iktisadi teşebbüsü olarak değil, karma ekonomi şirketleri olarak tanımlamıştır.

Kamu iktisadi teşebbüsleri en yaygın bir şekilde; "tüzel kişiliğe sahip olan, endüstriyel ve ticari nitelik taşıyan, sermayesinin tamamı veya çoğunluğu kamuya ait olan kuruluşlar" olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanımda başlıca üç ana unsur ele alınmaktadır:

- Tüzel kişiliğe sahip olmak,
- Endüstriyel ve ticari nitelik taşımak,
- Sermaye yapısında, kamunun, hisselerin tamamına sahip olması veya çoğunlukta bulunması.

⁸ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 21 Mart 1961 tarihli 11662'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düsür, V. Tertip. Cilt:3. S.827

⁹ Bu Kanun, Resmi Gazete'nin 22 Mayıs 1964 tarihli 11709'ncü Sayısında Yayınlanmıştır. Düsür, V. Tertip. Cilt:3. S.2250

5. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN DOĞUŞ SEBEPLERİ

Kamu sektörünün ekonomik sahada genişlemesinin en önemli sebeplerinin başında; devletin ekonomide üretim faaliyetlerine doğrudan katılması, daha açık deyimiyle işletmecilik yapması gelmektedir. Ölçüsü ise, ülkeden ülkeye değişmekle beraber, kamu sektöründe yer alan kamu işletmelerinin doğuş sebepleri hemen hemen her ülkede aynıdır. Bu sebepleri;

-Politik sebepler

-Sosyal sebepler

-Ekonomik mali sebepler

olmak üzere üç başlık altında toplayabiliriz.

5.1. POLİTİK SEBEPLER

-Rastlantıya bağlı sebepler

-Devletin bağımsızlığı ve güvenliğini sağlamak

-Politik ideolojiler

5.1.1. Rastlantıya Bağlı Sebepler

Kamu sektörünün genişlemesine yol açan, özel sektörün elinde bulunan işletmelerin zamanın yarattığı şartlar sonucu devletin eline geçmesine yol açan sebepler bu grupta yer alır. Örneğin; savaş durumlarında devletlerin, hayati önem taşıyan ve özel sektörün elinde bulunan bazı işletmeleri devletleştirerek kamu işletmesi haline getirmeleri.

5.1.2. Devletin Bağımsızlığı ve Güvenliğini Sağlamak

Bazen de, bir takım işletmeler devletin bağımsızlığını ve güvenliğini sağlamak amacıyla devletleştirildiği gibi, doğrudan doğruya bu işletmeler kurulabilir. Örneğin; Makina Kimya Endüstrisi ve Mühimmat Fabrikaları gibi.

5.1.3. Politik Sebepler

Kamu işletmelerinin genişleyerek yayılmasında kapitalizme tepki olarak ortaya çıkan sosyalist ve komünist yönetimler zamanında kurulan işletmeler.

5.2. SOSYAL SEBEPLER

Kamu iktisadi teşebbüslerinin kurularak sayılarının artmasına bazen sosyal devlet anlayışının ve sosyal adaleti sağlamanın bir gereği olarak bütün sınıfların çıkarını kollamak zorunda olan devlet, bu anlayışla bir çok kamu işletmesi kurmuştur. Ülkemizde bu amaçla kurulan kuruluş ve işletmelere çok sayıda rastlamaktayız. Örneğin; Toprak Mahsulleri Ofisi, Süt Endüstrisi Kurumu, Et Balık Kurumu gibi. Türkiye Şeker İşletmeleri ve hatta TEKEL gibi genel olarak verimlilik endişesi olmayan, sosyal bir rolün üstlenildiği bu ve benzeri işletmeler genellikle sosyal sebepler vasıtası ile kurularak işletilmiştir.

5.3. EKONOMİK VE MALİ SEBEPLER

Ekonomik ve mali sebepler; şartların getirdiği sebepler, verimlilik arayışı ve hazine çıkarlarını kollamak, model yaratmak ve örnek işletmeler kurmak; ekonomik hayata müdahale etmek amacıyla olmak üzere dört grupta toplanabilir.

- Şartların getirdiği sebepler
- Verimlilik arayışı ve Hazine çıkarlarını kollama
- Model yaratma ve örnek işletmeler kurma
- Ekonomik hayata müdahale etme

5.3.1. Şartların Getirdiği Sebepler

Bu gruba dahil olan sebepler kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Devletin çeşitli amaçlarla iştirak ettiği şirketlerde sermaye yapısının değişmesi neticesi çoğunluk hisselerinin kamuya geçmesiyle veya zor durumda kalan fakat faaliyetinde kamunun ihtiyacı ve yararı olan şirketlerin; küçük rant sahiplerinin kalkınması ve kısmen kamu hizmeti gören şirketlerin yaşatılması veya uluslar arası prestij kaybının önlenmesi amacıyla gerçekleştirilen kurtarma operasyonları, bu tür kamu şirketlerinin artmasına ve kamu sektörünün genişlemesine yol açmaktadır.

5.3.2. Verimlilik Arayışı ve Hazine Çıkarlarını Kollama

Devlet bazen doğrudan gelir sağlamak veya belli faaliyetleri daha da verimli hale getirmek amacıyla işletmecilik faaliyetlerine girmektedir. Örneğin; gelir sağlamak amacıyla tütün, sigara, alkol, petrol tekeli kurulması, basımevi ve darphane işletilmesi ile ormancılık ve madencilik alanlarındaki faaliyetler bu gruba dahil edilebilir.

5.3.3. Model Yaratma ve Örnek İşletmeler Kurma

Yurt dışında gerekli olan bazı üretimleri gerçekleştirmek, geliştirmek veya iyileştirmek gibi amaçlar, devleti üretici ve işletmeci olmaya zorlayabilmektedir. Ülkemizdeki kamu iktisadi teşebbüslerinin çoğunluğu, devletin sanayide öncülük etme, modellik yapma amacının bir sonucu olarak kurulmuştur. Örneğin; Devlet Üretim Çiftlikleri bunun en iyi örneği olarak gösterilebilir.

5.3.4. Ekonomik Hayata Müdahale Etme

Bu gruba giren bir önemli amaç da, devletin ekonomiye müdahale edebilmek amacıyla işletmecilik yapması ve üretim faaliyetlerine direk ve dolaylı olarak katılmasıdır.

Devletin, ekonomiye müdahale amacıyla üretim yapması, aşağıda belirtilen üç grup sebebe dayandırılabilir.

-Belli bir dalda tekel meydana gelerek oluşması; zaman zaman kendisi tekeller kuran devlet, çeşitli üretim kesimlerinde tüketici aleyhine kurulan ve rekabet olmaması nedeniyle fiyat artışına neden olan tekelleri kırmak amacıyla millileştirmeye gidebileceği gibi, doğrudan o sektörde üretim ve işletme faaliyetlerine de girerek tekel gücünü kırmaya çalışır.

-Özel Teşebbüsün Yetersiz Kalması; Devlet, çoğu zaman özel teşebbüsün yetersiz kaldığı veya yatırımdan kaçındığı alanlarda üretim ve işletmecilik faaliyetlerine girmektedir.

-Kamu İşletmeleri Ekonominin İşleyişinde Bir Yönetim Aracı Olarak Kabul Edilebilir; Devlet çoğu zaman uyguladığı ekonomik politikaları gerçekleştirebilmek amacıyla da işletmecilik faaliyetleri yapabilir. Özellikle, bir teşvik politikası olarak özel sektör şirketlerine iştirak edebilir. Aynı zamanda, ekonomi politikasının bir sonucu olarak, iştiraktan vazgeçebilir. Tüketim malzemelerini halka ucuz temin etmeye çalışan tanzim satış mağazalarını bu gruba örnek olarak katabiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL GELİŞİMİ İÇİNDE TÜRKİYE'DE KİT'LER

Türkiye'de olduğu gibi, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere, Belçika, Hollanda, İspanya, Hindistan, Mısır, Kanada, Brezilya, Meksika, Polonya, Rusya, Romanya, Macaristan, Japonya, Arjantin gibi çeşitli ülkelerde kamu iktisadi teşebbüslerinin oldukça eski birer geçmişleri vardır. Ancak bunların ekonomide önemli bir yere sahip olmaları ve sistematik gelişmeleri 1910'lardan sonra olmuştur.

Türkiye'de hemen hemen her kurumun temelinde Osmanlı mirası yatmaktadır. Gerek yönetim, gerekse ekonomik alanda bugünkü kurumların çoğunun gelişmeleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlamıştır.

Bu nedenle, bir çok konuda tarihsel gelişme anlatılırken bilim adamları ve çeşitli araştırmacılar tarafından Osmanlı'ya dayandırmak, adeta gelenek haline gelmiştir. Modern kamu işletmeciliğinin doğuşu, bütün dünyada 1930'lu yıllara dayandırılıyorsa da, ülkemizdeki bilim adamları ve konuyla ilgilenen bir çok yazar, Türkiye'de kamu iktisadi teşebbüslerinin kuruluş ve işletme başlangıç yılları olarak Osmanlı dönemini kabul etmektedirler. Aynı görüşün bazı resmi belgelerle de belirtildiğini görmekteyiz.¹⁰

¹⁰ Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu. 1989 KİT'ler Genel Raporu. Ankara-1991. s.3.

1. İMPARATORLUKTAN CUMHURİYET'E DEVREDEN MİRAS

Üç kıtada toprakları olması nedeniyle sık sık sefer düzenleyen, devamlı olarak bir ordu besleyen Osmanlı imparatorluğu, özellikle askeri alanda doğan ihtiyaçları zamanında, yeterince karşılamak için ve ayrıca sarayın ihtiyaçlarını da karşılayabilmek amacıyla, genellikle el emeğine dayalı olarak üretim yapan bir çok fabrika ve işletme kurarak faaliyete geçirmiştir. Ancak, bu tesislerin kuruluşunda hiç bir zaman ticari amaçlar ön plana çıkarak, rol oynamamıştır. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu tarafından o dönemde kurulan bu işletmelerin bugünkü anlamda kamu iktisadi teşebbüsü olarak kabul etmek oldukça güçtür.

Ancak, ülkemizde kamu sektörünün gelişimine temel oluşturulması açısından, bu kuruluşlar büyük bir önem taşımaktadır. 18'inci yüzyılda ve 19'uncu yüzyılın başlarında kurulan bu imalathaneler, genellikle sanayi devriminden önceki teknolojiyi kullanıyorlardı.

Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın sanayileşme alanındaki başarılarından sonra, Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri de yeni teknolojileri kullanan fabrikalar kurmaya başlamışlardır.¹¹

Osmanlılarda ilk sanayi kuruluşu olan ve harp sanayii alanında faaliyet gösteren Tophane, II. Bayezit tarafından kurulmuş, Birinci Dünya Savaşı öncesinde, 1914 yılında 2850 memur ve işçi çalıştıran bir kurum haline gelmiştir. Bu dönem harp sanayii çerçevesinde, tamamen ordu ihtiyaçları için devletin elinde bir çok tersanenin de mevcut olduğu bilinmektedir.

¹¹ ELDEM, Vedat : Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Hakkında Bir Tetkik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970, s.117.

Devletin saray ve ordu ihtiyaçları için kurduğu tesislerden Beykoz Deri Fabrikası, II. Mahmut tarafından 1812 yılında tabakhane olarak kurulmuş, 1884 yılında kundura imalathanesi eklenerek, Debağhane-i Amire adını almıştır.

1831 yılında kurulan Matbaai Amire, devlet işletmeciliği açısından dikkat çeken ilk örnek olmaktadır. 1915 yılında matbaacılık, kırtasiyecilik ve kağıtçılık alanında ülke çapında faaliyet gösteren 54 kuruluş arasında tek devlet kuruluşu Matbaai Amire olmaktadır. Padişah Sultan Mecit tarafından kurulan ve 1845 yılında faaliyete geçen Hereke Fabrikası, başlangıçta sadece Saray ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ipekli kumaşı dokuyarak üretirken, 1891 yılında halı üretimine de başlayarak, sadece Saray ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, ihracat da yaparak, ticari faaliyet göstermeye başlamıştır. Fabrika, 1905 yılından itibaren yün dokumacılığına, 1908 yılında da bez üretimine geçmiştir.

1850 yılında Hereke Fabrikası'nın pamuklu dokuma tezgahlarının nakledilmesiyle, İstanbul'da Zeytinburnu Fabrikası, tekstil alanında faaliyete geçen bir başka devlet fabrikası olmuştur. 1860 yılında kamu işletmeciliği açısından dikkati çeken başka bir gelişme daha meydana gelmiştir. Özel sektöre ait bir işletme olarak 1850 yılında Makriköy (Bakırköy)'de kurulan ve el dokumacılığı ile basma üretimi yapan basmahane, faaliyetine devam edemeyerek 1860 yılında önce Hazine'ye geçmiş, 1867 yılında da Levazımat-ı Umumiye-i Askeriye Bez Fabrikası adıyla tamamen askeri amaçlarla üretim yapan bir kuruluş haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun elindeki sanayi kuruluşlarının en büyüğü olan Defterdar'daki Feshane-i Fabrika-i Hümayunu, 1833 yılında inşa edilmiştir. Başlangıçta sadece fes imal eden fabrikada, 1843 yılından itibaren yeni teknolojiler kullanılarak, dokumacılığa da başlanılmıştır. 1866 yılında tamamen yanan fabrika, iki yıl sonra modern bir şekilde yeniden kurularak faaliyetine devam etmiştir.

Fes ve dokuma üretimi yapan dönemin bir diğer devlet fabrikası, 1845 yılında kurulan İzmit Fabrika-i Hümayunu'dur. 1910 yılında yenilenen bu fabrikanın kullandığı teknolojiler de yenilenmiştir.

Bunların dışında, devletin elinde mevcut olan diğer sanayi işletmeleri arasında; II. Abdülhamit tarafından 1894 yılında Yıldız'da kurulan Çini Fabrika-i Hümayunu, Bursa'da bir kaç ham ipek imalathanesi ve değirmencilik alanında faaliyet gösteren Unkapanı'ndaki Askeri Tahniye Fabrikası sayılabilir.¹²

KİT'ler konusunda değerli çalışma ve eserleri bulunan AYSAN ve ÖZMEN (1981: 31-32), müşterek yazdıkları bir eserde, Osmanlı İmparatorluğu'nda kamu işletmeciliğini daha da eski tarihlere dayandırarak, ülkenin çeşitli yerlerinde belirli tarihlerde kurulmuş bulunan tersaneler ile İstanbul Kapalı Çarşısı'nı birer kamu iktisadi teşebbüsü olarak kabul etmekte ve bu dönemde yapılan maden işletmeciliğini, ulaşımı ve bu amaçla yapılan kervansarayları aynı şekilde KİT olarak belirlemektedirler.¹³

Bu dönemde diğer bir gelişme, genel olarak yabancı sermayenin ve özel kişilerin faaliyet gösterdiği bankacılık sektöründe dikkati çekmektedir. 1863 yılında Mithat Paşa önderliğinde Niş'in Pirot Kasabası'nda kurulan, Anadolu ve Rumeli'nin bir çok yerinde faaliyet gösteren Memleket Sandıkları, aşar resminin % 1'i de verilmek suretiyle Ticaret ve Nafia Nezareti'nin denetimine sokularak, Menafi Sandıkları adını almıştır. 15 Ağustos 1888 tarihinde yürürlüğe giren bir nizamname ile Menafi Sandıkları lağvedilerek, Ziraat Bankası kurulmuştur. Ziraat Bankası'nın kuruluşuyla, bir taraftan banka aracılığıyla çiftçilere kredi sağlama amacı güdülerken, diğer taraftan zirai kredi işlerinde hükümet kontrolüne imkan veren merkezi bir yönetim kurulması gerçekleştirilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'la birlikte her alanda görülen Avrupa'nın etkisi, ekonomik politika alanında da bariz bir şekilde görülmektedir. Bu dönemde batılı devletlere pek çok taviz verilmiştir. 1856 Islahat Fermanı'yla yabancı sermaye

¹² Osmanlı Sanayi 1913 - 1915 Yılları Sanayi İstatistiki. AÜSBFY: Ankara - 1970, s. 120, 155-156.

¹³ AYSAN, Mustafa - Selahattin Özmen : Türkiye'de ve Dünyada Kamu İktisadi Teşebbüsleri. İstanbul 1981, s.31-32.

yatırımlarına, 1867 yılında yabancıların imparatorluk sınırlarında arazi satın almalarına izin verilmiştir. Bu tavizleri dağıtan Osmanlı yöneticileri, atılan adımların uzun vadeli iktisadi sonuçlarından çok Avrupa devletlerinden kısa vadede sağladıkları siyasal ve mali desteği tutmuşlardır.¹⁴

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ekonomik ve toplumsal problemlerin temelinde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki bu tür arayış ve kararlarının izleri yatmaktadır. Gerçekten, bu dönemde çağdaşlaşma ve kalkınma arayışları devrin temel özelliğini teşkil etmektedir. Sanayileşme gayretleri içerisinde, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bir taraftan devlet eliyle fabrika ve işletmeler kurulurken, diğer taraftan, batılı devletlere de geniş imtiyazlar tanınmaktadır. Ancak, tanınan bu imtiyazların sonunda da ülke süratle batılı devletlere ekonomik yönden bağımlı hale gelmiştir.

Osmanlı ekonomisinin dışa açılması, Osmanlı maliyesinin, Avrupa sermayesinin denetimi altına girmesi sürecindeki en önemli dönem noktaları, 1838 yılında imzalanan Dış Ticaret Anlaşması, 1854 yılında başlatılan dış borçlanma süreci ve 1850'lerden itibaren demiryolları konusunda yabancı sermayeye verilen imtiyazlardır.¹⁵

I. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar genellikle milliyetçi ve bağımsızlıktan yana olan kadroların iktidarda olmasına rağmen, bunlar; uluslar arası sermayenin ve büyük devletlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki kurumsallaşmış ve teminat altına alınmış denetim, müdahale ve baskı mekanizmaları karşısında çaresiz kalmış, sonunda "büyük güçlerden hangisine yanaşmak daha ehvendir?" sorusuna sığınmak zorunda kalmışlardır.¹⁶

Bir taraftan yabancı sermaye aracılığıyla ve yabancılara imtiyazlar tanıyarak kalkınma arayışları sürerken, öte yandan Ali ve Fuat Paşa gibi, dönemin önde gelen

¹⁴ PAMUK, Şevket : Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, Gerçek Yayınevi: 1988, s.198.

¹⁵ PAMUK, Şevket : a.g.k., s.199.

¹⁶ BORATAV, Korkut : Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, Gerçek Yayınevi, s.14.

devlet adamları ve aydınları, devletin elindeki fabrikaları özel sektöre devretmesini, devletin ekonomik hayattan elini çekmesini istemekte ve liberal ekonomi kurallarının uygulanmasını savunmaktadırlar.

Ali Paşa'nın 1910 yılında La Revue de Paris'te yayımlanan hatıratında "Zat-ı Şahaneleri'ne, hem kendi özel çıkarları, hem de genel çıkarları adına devletin maaşlı memurlarınca yönetilen fabrikalarından da vazgeçmelerini öğütlemekteyiz. Devlet fabrikaları çok masraflı olup, gelişmeye yatkın olan özel sanayiye boğmaktadır. Elimizdeki önemli birinci sınıf malzeme, yapı ve makinalar hisse senedine çevrilip, devlet fabrikalarının sevk ve yönetimi özel şirketlere teslim edilmelidir" ¹⁷ sözleriyle, özelleştirme çabalarının öncülüğünü, asrın başında yapmaktadır.

Bu duruma karşılık, o dönemde ülkede mevcut olan sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğu özel sektörün elinde bulunmaktadır. "1915 yılında yapılan sanayi sayımı sonuçlarına göre, ülkemizde toplam 264 işyeri bulunmakta ve bunların sadece 22 tanesi devlet tarafından işletilmektedir. Devlet gıda, deri, toprak ve kırtasiye sanayi dallarında 1'er, dokuma sanayi dalında ise 18 adet işyeri sahibidir. Kimya ve ağaç sanayiinde ise, faaliyeti yoktur. Devletin en çok faaliyette bulunduğu dokuma sanayi dalında ise, özel sektör, 10'u anonim ortaklık olmak üzere 55 şirketle faaliyet göstermektedir." ¹⁸

Liberalizm akımı o devrin ekonomik modelini de belirlemektedir..Bu amaçla, 1 Aralık 1913 tarihinde yürürlüğe giren Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı, döneme damgasını vuran önemli yasal belgelerden biri olmaktadır. Daha çok devlet teminatı altındaki alanlara yatırım yapan yabancı sermaye; bu kanunla daha çok teşvik edilmiş, sanayi alanında yatırım yapılması arzu edilmiştir. O tarihlerde kurulmuş ve bu kanuna göre kurulacak çeşitli büyüklükteki işletmelere çeşitli kolaylıklar ve menfaatler

¹⁷ ÇANDAR, Tevfik : Türkiye'de Liberalizm (1860-1890). İmge Kitabevi. s.30-31.

¹⁸ Osmanlı Sanayi 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiki. AÜSBFY: Ankara-1970. s.15.

sağlanmışır. Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkat'ının yayınlanmasını takiben, sanayi yatırımlarında önemli gelişmeler gözlenmiştir.

Günümüzde halen faaliyetini sürdüren bazı büyük kümu iktisadi kuruluşlarının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde bu dönemde uygulanan ekonomik politikaların ve batılılara tanınan imtiyazların büyük etkisi ve rolü olmuştur. Bir başka deyişle, batılılara tanınan imtiyazlar sonucunda, yabancı sermaye desteği ile o dönemde kurulan bir çok işletme, sonraki yıllarda birer kamu işletmesi haline gelmiştir.

Demiryolları alanındaki gelişmeler devrin özelliğinin somut bir göstergesi olmuştur. Osmanlı demiryollarının tamamına yakın bir kısmı yabancı sermaye ve yabancı müteşebbislerin Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri sonsuz imtiyazların bir sonucu olarak inşa edilmiştir. Bu dönemde Misaki Milli sınırları içinde toplam olarak 5 milyar 771 milyon kuruşluk yabancı sermaye yatırımı gerçekleşirken bunun çok büyük bir bölümü olan 3 milyon 668 milyon kuruşu demiryolları yatırımında kullanılmışır.

Türkiye'de demiryolu inşaatı ve işletme çalışmalarının Tanzimat'la birlikte Kırım Savaşı'nın sonunda başladığını görmekteyiz. Osmanlı İmparatorluğu 1856 yılının Eylül ayında İzmir-Aydın Demiryolu'nun işletme hakkını bir İngiliz grubuna vermiştir. Bu arada 4 Temmuz 1863 tarihinde E. PRICE adında bir İngiliz müteşebbisine İzmir-Kasaba (Turgutlu) Demiryolları imtiyazının verilmesiyle, ülkemizde imtiyazlı hat sistemi başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun demiryollarına verdiği önem 19. yüzyılın ikinci yarısında oldukça artmıştır. Bu önem ve amaçla 1865 yılında Nafia Nezareti kurulmuş, 1869 yılında da imparatorluğun Avrupa topraklarında döşenecek Şark Demiryolları için Avrupalı müteşebbis Baron Hirsch'e imtiyaz verilmiştir.

Yabancılar verilen imtiyazların dışında Devlet eliyle demiryolu yapımına 1871 yılında Sultan Abdülaziz'in iradesi ile başlamıştır. İlk etapta Haydarpaşa'dan İzmit'e

ulaşmayı hedefleyen 92 kilometrelik bu teşebbüs 2 yılda gerçekleşmiştir. 1888 yılında bu hattın devamı olan 486 kilometrelik İzmit-Eskişehir-Ankara demiryolunun yapımı ve işletilmesi Alman kuruluşu olan Deutsche Bank'a verilerek, Haydarpaşa-İzmit hattı da aynı kuruluşa devredilmiştir. Bu amaçla 23 Mart 1889' da Anadolu Demiryolu Şirketi adlı anonim şirketi kurulmuştur. 21 Ocak 1902 tarihli bir sözleşme ile de Anadolu Demiryolu Şirketi 99 yıllık bir süre için, Basra'ya kadar uzanacak Bağdat demiryolunun yapım ve işletme imtiyazını elde etmiştir.

Yabancı Sermayenin demiryollarından ayrı en fazla yatırım yaptığı diğer iki alan 650 milyon Kuruş'la sanayi sektörü ve 560 milyon Kuruş'la bankacılık ve sigortacılık sektörü olmaktadır. Bu dönemde ticaret sektörüne yapılan yatırım ise sadece 206 milyon Kuruş'tan ibarettir.

Yabancı sermayenin faaliyet gösterdiği diğer alanlar da, Cumhuriyet döneminde millileştirilerek hemen tamamı kamu işletmesi haline gelen elektrik, tramvay ve şirketleri, liman gibi tesisler ve maden işletmeleridir. O dönemde elektrik, tramvay ve su şirketlerine yapılan yatırım 311, liman tesislerine 288, maden işletmelerine ise 328 milyon Kuruş'tur.¹⁹

Madencilik alanında, çok eskiden beri devlet tarafından işletilen Ergani Bakır Madeni bir devlet işletmesi olarak dikkati çekerken, uzun teşvik ve arayışların sonucu, 1829 yılında Uzun Mehmet'in ilk kömürü bulmasından sonra, Zonguldak-Ereğli bölgesinde ilk olarak 1848 yılından itibaren kömür çıkarılmasına başlanmıştır. Kömür madenleri, bu tarihten sonra 17 yıl süreyle Hazine-i Hassa tarafından, donanmanın ihtiyacını karşılamak amacıyla işletilmiştir. Hazine-i Hassa; kira karşılıklarını toplama, üretimi kontrol etme ve dağıtımını sağlamak amacıyla bir havza müdürlüğü kurmuştur. Daha sonra, Kırım Savaşı'nın başlangıcında, kömür havzasının yönetimi, kontrol görevi Hazine-i Hassa'da kalmak şartıyla İngilizler'e verilmiş, 1864 yılında da padişah iradesiyle yönetim yetkisi Bahriye Nezareti'ne devredilmiştir. 1899 yılında Fransız sermayesiyle Ereğli Şirket-i Osmaniyesi kurulmuş, bu tarihte havzada mevcut olan 124 ocaktan 45'i

¹⁹ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı. Ankara-1973. s.19.

Türkler, 79'u yabancılar tarafından işletilmiştir. 1936 yılına kadar yerli ve yabancı olmak üzere çeşitli şirketler tarafından işletilen havza, bu tarihte devletleştirilmiştir.

Kömürün dışında, Balya'da kurşun madenleri, Bursa'da 1848 yılında bulunan krom madenleri, Bandırma civarında 1815 yılında bulunan borasit madenleri ve Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki bir çok maden ocakları yabancılar imtiyaz olarak verilmiş ve bu işletmeler, daha sonra Cumhuriyet İdaresi'nce kurulan Etibank'ın nüvesini teşkil etmiştir.

Kamu işletmeciliği açısından bu dönemde dikkati çeken bir diğer nokta, hizmet sektöründe meydana gelen gelişmelerdir. 1843 yılında Bahriye Nezareti tarafından Fevaid-i Osmaniye isimli bir denizcilik işletmesi kurularak, İngiltere'den satın alınan buharlı gemilerle, önce İstanbul-Gemlik-İzmit -Tekirdağ arasında ve Boğaziçi'nde, daha sonra da Akdeniz ve Karadeniz'de deniz yolu seferlerine başlanmıştır. Ancak, başarılı olamayan bu şirket bir süre sonra 1876 yılında yerini İdare-i Aziziye'ye bırakarak faaliyetine son vermiştir.

Denizcilik alanında faaliyet gösteren önemli bir kuruluş da Sultan Aziz devrinde 1870 yılında kurulan İdare-i Aziziye'dir. Bu kuruluş daha sonra, 1878 yılında İdare-i Mahsusa adını almıştır. 1909 yılında ise, II. Meşrutiyet döneminde kurulan Ticaret Vekaleti'ne bağlanarak, Osmanlı Seyrisefain İdaresi adını almıştır.

Kamu işletmeciliğinin önemli örneği olan Osmanlı Seyrisefain İdaresi'ne, İstanbul sahillerinde Şirket-i Hayriye-i Osmani 'nin imtiyazı dışında kalan yerlere vapur işletme tekeli tanınmış, bunun dışında iç ve dış hatlarda yük ve yolcu taşımacılığı yapmakla görevlendirilmiştir.

Bu dönemde, haberleşme hizmetleri sürekli olarak devlet tekelinde tutulmuş, 1939'dan itibaren haberleşme hizmetlerinin halka sunulmaya başlamasıyla, bu alana giren hizmetleri yürütmek üzere kurumsallaşma başlamıştır. 1840 yılında İstanbul'da Postane-i Amire kurulmuş, bunu ülkenin çeşitli yerlerinde açılan postahaneler takip etmiştir.

Haberleşme hizmetleri, ayrı teşkilatlara sahip bulunan Posta İdaresi ile Telgraf İdaresi'nin 1871 yılında birleştirilmesiyle Posta Telgraf Nezareti kurulmuş ve bir kamu hizmeti olarak yürütülmüştür.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesindeki yerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakırken, kalkınma, sanayileşme ve modernleşme gayretlerinin karşısında, yabancılara tanınmış bir çok imtiyazı da miras olarak bırakmıştır. Nihayet, ekonomik liberalizm ve sınırlı sayıdaki devlet işletmesi Cumhuriyet yönetimine devredilen miras arasında yer almıştır.

2.CUMHURİYET VE LİBERALİZM DÖNEMİ (1923-1929)

2.1. DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ

Cumhuriyetle birlikte siyasi bağımsızlığın kazanılmasına rağmen, ekonomik bağımsızlığı elde edebilmek için bir dizi çabanın sarf edilmesi gerekmiştir. Lozan Barış Konferansı bir anlamda batılı devletlerin ekonomik çıkarlarını yeni Türkiye Cumhuriyeti üzerinde de devam ettirme gayretlerini sergilemiştir. Görüşmelerde en çetin tartışma ve pazarlıklar, kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti'nin borçları, gümrük tarifeleri, işgal kuvvetlerinin harcamaları, harp tazminatı, nüfus mübadelesi ve Musul konusu gibi çoğu ekonomik ağırlıklı konularda olmuştur.

1923 yılının başlarında, Türk ekonomisinin ve Devleti'nin imkanlarının oldukça sınırlı oluşu, ekonomik politikalarda devletin kaldıramayacağı yüklerin altına girmesi ve son derece ihtiyatlı hareket etmesini gerektirmiştir. Böylece liberal bir politikanın izlenmesi oldukça pratik bir çözüm olmuştur.

O dönemin en önemli olayı, izleri günümüze kadar devam eden ve 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi'dir. Bir ölçüde çiftçi grubunun ve özellikle İstanbul tüccarlarının etkisinde bulunan ticaret grubunun damgasını taşıyan İzmir İktisat Kongresi'nin kararları ve önerileri oldukça genel ve dilek niteliğindedir.

Sanayinin ve ihracatın teşvik edilmesi, işçinin korunması, demiryollarının genişletilmesi gibi ana isteklerin ortaya çıktığı kongre, Lozan'ın gümrük ve vergi sınırlamalarının kalktığı ve Dünya Ekonomik krizinin başladığı 1929 yılının sonuna kadar dönemin iktisat politikalarının uygulanmasında ve yönlendirilmesinde çok etkili olmuştur.

Ülkemizde Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, kapitülasyonların tasfiyesi ve devletleştirmeler sonucu kamu işletmeleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda sermaye birikiminin yetersizliği, dünya ekonomik şartları, kamu işletmeciliğinin alanını ve sınırlarını oldukça genişletmiştir. Cumhuriyet döneminde, 1925 yılına kadar KİT alanında bir şey yapılmamıştır.

2.2. BAŞLICA GELİŞMELER

Kamu işletmeciliği açısından bu dönemin en önemli olayı, devlet sermayesi ve devlet eliyle kamu kurumu şeklinde kurulan bir banka olan Sanayi ve Maden Bankası'nın kuruluşudur. 19 Nisan 1925 tarih ve 633 Sayılı Kanun²⁰ ile kurulan bankaya, Kanun'un 2'nci maddesiyle Osmanlı İmparatorluğu'ndan devir alınan devlet fabrika ve işletmelerinin yönetimi görevi de verilmiştir. Ancak, bankanın faaliyetinin sona erdiği 1932 yılına kadar, bu alanda pek fazla çalışmasının olduğu söylenemez. 7 yıl boyunca, 17 teşebbüse

²⁰ Bu Kanun Resmi Gazetenin 23 Nisan 1925 tarihli 96'ncı Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur. III. Tertip. Cilt:6. s. 212.

1.173,693 Lira'lık iştirak, 4.838,427 Lira'lık ikrazat yapılabilmektedir. Bunun sebebi, bankanın bünyesindeki 4 devlet fabrikasının çok masraflı çalışması ve banka kaynaklarının çok sınırlı olmasından kaynaklanmıştır.

22 Mayıs 1926 tarih ve 844 sayılı²¹ Emlak ve Eytam Bankası Anonim Şirketi'nin kurulması amacıyla Bakanlar Kurulu'na yetki verilmiştir. 20 milyon Lira sermaye ile kurulması öngörülen bankanın kuruluş amacı, Kanun'un 2'nci maddesinde; "bina ve üzerine bina inşa olunacak arsaların sahiplerine kredi vermek" şeklinde ifade edilmektedir. Kanun'un 8'nci maddesinde de, sermayeye 10 milyon Lira ile Maliye Vekaleti'nin iştirak edeceği ve bu sermayenin aynı değerdeki devlet emlakının bankaya devri suretiyle karşılanacağı belirtilmektedir.

Kanun'un 24'üncü maddesinde Türkiye Umum Emlak Bankası'nın imtiyazını alma yetkisi de bu bankaya verilmiştir. Daha sonraki yıllarda, çeşitli aşamalardan sonra Emlak Bankası'na dönüşecek olan Emlak ve Eytam Bankası, ülkemizde karma ekonomi şirketlerinin öncülerinden biri olmaktadır.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin gelişimi açısından dikkate değer diğer bir nokta, bu dönemde devletleştirme çalışmalarının fiilen başlaması ve bu suretle endüstriyel ve ticari nitelikteki yeni kamu kurumlarının kurulmasıdır.

22 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen 506 Sayılı Anadolu Demiryollarının Mübayaasına ve Müdüriyet-i Umumiyesinin Teşkilat ve Vezaiine Dair Kanun'la²², Haydarpaşa-Ankara, Eskişehir-Konya, Arifiye-Adapazarı demiryolları ile Haydarpaşa Limanı ve rıhtımının devletçe satın alınması gerçekleştirilmiştir. Tekrar aynı kanunla, bu

²¹ Bu Kanun Resmi Gazetenin 3 Haziran 1926 tarihli 389'uncu Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:6. S.212.

²² Bu Kanun Resmi Gazetenin 24 Mayıs 1924 Tarihli 71 Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:8. s.572.

hatları ve limanı işletmek üzere katma bütçeli bir kamu kurumu kurulmaktadır. Böylece, devletleştirme yoluyla kurulan endüstriyel ve ticari kamu kurumu olan Devlet Demiryolları'nın kuruluşunda ilk adım atılmıştır.

23 Mayıs 1927 tarihinde kabul edilen 1402 Sayılı Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesinin Teşkilat ve Vezaifesine Dair Kanun'la²³ katma bütçeli yeni bir kuruluş kurularak, mevcut ve yeni yapılacak demiryolları ile bunlara bağlanacak olan limanları işletme hakkı verilmiştir. O dönemde, demiryolları konusunda bir başka millileştirme ile de Mersin-Tarsus-Adana demiryolunun Devlet tarafından satın alınmıştır.

31 Ocak 1928 tarihinde kabul edilen 1375 Sayılı Kanun'la²⁴, Zürih'teki Şark Demiryolları Bankası ile yapılan satın alma sözleşmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce de onaylanmıştır.

3. DEVLETÇİLİK YILLARI DÖNEMİ (1930 - 1945)

3.1. DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ

1929 yılı sonundan itibaren devletin ekonomiye daha fazla müdahale etmesi ve aynı yıllarda batı ülkelerinde olduğu gibi, yoğun bir şekilde işletmecilik faaliyetlerine girmesiyle başlayan dönem, Türk iktisat tarihinde devletçilik yılları olarak adlandırılmaktadır. Genellikle 1945 yılı sonuna kadar devam eden devletçi ekonomik

²³ Bu Kanun Resmi Gazetenin 24 Mayıs 1924 Tarihli 71. Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:8. s.572.

²⁴ Bu Kanun Resmi Gazetenin 12 Ocak 1929 Tarihli 1029'uncu Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:10. s.233.

politika, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Dünya'daki ekonomik gelişmelere paralel olarak, yavaş yavaş devlet müdahaleciliğinin azaltılmaya başlamasıyla yerini karma ekonomi anlayışına bırakmıştır. 1929 yılından itibaren devletçi ekonomi uygulamalarının yoğunluğunun artarak genişlemesi bir çok iç ve dış sebebe dayanmaktadır. Her şeyden önce, 1928 yılı sonunda Lozan Anlaşması'nın bazı vergi düzenlemeleri ve 1929 yılından itibaren devlet bu alanda serbetçe düzenleme yapma yetkisine sahip olmaktadır. Liberal ekonomik politikaların terkedilerek, devletçilik uygulamasına geçilmesinde Kasım 1929 yılından itibaren Dünya'yı sarsacak olan ekonomik kriz ve bunun ülkemizdeki ilk belirtisi aynı yıl ortaya çıkan para buhranıyla Türk Lirası'nın değer kaybetmeye başlaması en önemli etkidir. Diğer bir dış etken de gerek ekonomik krizin, gerek sosyalizm uygulamalarının sonucu Batı'da devletçi uygulamaların ve siyasal rejim tartışmalarının yoğunluk kazanmasıdır. Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının getirdiği ağır yük, yabancı ortaklara duyulan güvensizlik ve nihayet, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun uzun yıllar uygulanmasına rağmen, sanayi alanında başarısızlıktan kaynaklanan tatminsizlik ve diğer nedenler Türkiye'de siyasal ve ekonomik sorunlara çözüm amacı için ekonomide devletçilik uygulamasına geçişe gerekli olan ortamı hazırlamıştır.

Türk tarihindeki Devletin geleneksel yeri ve önemi, halkın devletten çok fazla şey bekleme alışkanlığına sahip olması, halkın Cumhuriyet'in ilk 10 yılında uygulanan ekonomik politikalardan memnun kalmaması, bu konudaki tavrını da "Serbest Fırka" denemesinde, bu partiye ümit bağlayarak, destek vererek ortaya koyması, nihayet devleti yöneten kadronun büyük çoğunluğunun asker kökenli oluşu, sınırlı sayıdaki sivil kökenlilerin de bürokrasiden gelişi, bu nedenle de müdahale ve denetime yatkın oluşları Devletçilik uygulamasına geçişi kolaylaştırmıştır.^{25 26}

²⁵ KORUM, Uğur : "1923-1929 Döneminde Türkiye'de İmalat Sanayi ve Politikaları". Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi. AÜSBFY: Ankara-1982. s.71.

²⁶ HAMİTOĞULLARI, Beşir : "Atatürk Devletçiliği ve Ekonomik Bağımsızlık". Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi. AÜSBFY: Ankara-1982. s.112-113.

Devletçilik terimi, Türkiye'de siyasal literatüre ilk defa 30 Temmuz 1930 günü Başbakan İsmet İNÖNÜ'nün demiryolunun Sivas Şehri'ne gelişi dolayısıyla verdiği nutukta, "biz iktisadi hayatta hakikaten mutedil devletçiyiz" cümlesiyle girmiştir.

"Atatürk'ün direktifi ile Cumhuriyet Halk Fırkası'nın III. Kurultayı'nda parti programına girmiş, daha sonra da bir Anayasa maddesi haline getirilmiştir.²⁷

Başvekil İsmet İNÖNÜ, 1933 yılında Kadro Dergisi'ne yazdığı bir makalede, Partisi'nin ve kendisinin devletçilik politikasından ne beklediğini şöyle özetlemektedir:

- Devletçilik, öncelikle bir savunma vasıtasıdır.
- Sanayileşme, yani kalkınma yöntemidir.
- Milli sermaye birikimi politikasıdır.
- Altyapı yatırımları nedeniyle dışsallıkların devlet eliyle yatırılması imkanı vermektedir.
- Piyasa aksaklıklarının giderilmesini sağlamaktadır.

İNÖNÜ, bu makalesinde hangi alanların, devletçilik siyasetinin uygulamasına konu olacağı hususunda bir genel formül vermektedir. Buna göre, memleketin bütünlüğünü ilgilendiren konular Devlet'e ait olacak, bunun aksi olanı özel sektöre devredilecektir.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin gelişimi açısından bu dönem büyük önem taşımaktadır. Bir taraftan devam eden devletleştirmeler, öte taraftan yapılan kanuni düzenlemelerle, Batılı ülkelerde olduğu gibi, endüstriyel ve ticari kamu kurumu niteliğindeki kuruluşların sayısı süratle artmaya başlamıştır. Ticari alanda faaliyet

²⁷ AKALIN. Güneri : KİT Ekonomisi. KİT'ler Reformları. Alternatifleri ve Özelleştirilmeleri. Yeniçağ Basın Yayın Sanayii: Ankara-1990. s.404.

göstermek amacıyla özel hukuka tabi olarak kurulan kamu kurumları ve ticari şirketler, yani kamu iktisadi teşebbüsleri büyük çapta bu dönemde kurulmuştur.

3.2. BAŞLICA GELİŞMELER

Ekonomimizde Devletçilik uygulamalarının yoğunlaştığı 1932 yılında, dönemin ilk kamu iktisadi teşebbüsleri; özel hukuka tabi, tüzel kişiliğe sahip birer kamu kurumu olan Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası kurulmuştur.

3 Temmuz 1932 tarihinde kabul edilen 2058 sayılı Kanun'un²⁸ 1'inci maddesiyle, Devlet Sanayi Ofisi; "Devlet teşebbüsü şeklinde kurulacak sanayi müesseselerini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kurmaya, özel kanun ile kurulanlardan başka, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası tarafından yönetilmekte olanlarla Devlet sermayesiyle kurulmuş ve kurulacak olan her türlü fabrikaları ve devlet iştiraklerini yönetimle mükellef olmak üzere İktisat Vekaleti'nin denetimi altında, tüzel kişiliğe sahip ve özel hukuka tabi olarak" kurulmuştur.

Devlet Sanayi Ofisi'nin burada en önemli özelliği, kendisi de doğrudan bir KİT olmakla birlikte, aynı zamanda başka kamu iktisadi teşebbüslerini ve iştiraklerini kurmak ve yönetmekle görevli bir üst kuruluş olmasıdır.

Devlet Sanayi Ofisi Kanunu'ndan 4 gün sonra kabul edilen 7 Temmuz 1932 tarih ve 2064 sayılı Türkiye Sanayi Kredi Bankası Teşkilî Hakkında Kanun'la²⁹ kurulan

²⁸ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 10 Temmuz 1932 Tarih ve 2146'ncı Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III.Tertip. Cilt:13. s.920.

²⁹ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 14 Temmuz 1932 Tarih ve 2150'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:13. s.936.

Türkiye Sanayi Kredi Bankası, Kanun'un 1'inci maddesiyle 19 Nisan 1925 tarihinde kurulan Sanayi ve Maadin Bankası, bu kanunla verilen görev ve işlemleri yapmak üzere Sanayi Kredi Bankası'na dönüştürülmüştür.

Bir kamu iktisadi teşebbüsü olarak kurulan bu iki müessese de uzun ömürlü olamamış, 3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı Kanun³⁰ ile her türlü sanayicilik işleriyle bankacılık alanında faaliyette bulunmak üzere kurulan Sümerbank bünyesinde Sanayi ve Maadin Bankası modeline benzer bir şekilde birleştirilmiştir.

Kanun'un 1'inci maddesinde, tüzel kişiliğe sahip olduğu, kendi kanununa ve özel hukuka tabi olarak faaliyet göstereceği belirtilen Sümerbank'a 2'nci madde ile verilen görevler şunlardır:

-Devlet Sanayi Ofisi'nden devralacağı fabrikaları işletmek ve özel sanayi kuruluşlarındaki devletin iştirak hisselerini, Ticaret Kanunu'na göre yönetmek.

-Özel kanunlarla verilen yetkilere dayanarak yapılacak fabrikalar dışında, devlet sermayesiyle yapılacak bütün sanayi kurumlarının etüd ve projelerini hazırlamak, bunları kurmak ve işletmek.

-Kurulumaları ve büyütülmeleri memleket için ekonomik bakımdan verimli olan sanayi işlerine, sermayesinin izin verdiği oranda iştirak etmek.

-Memlekete ve kendi fabrikalarına gerekli olan elemanları yetiştirmek, mühendis ve uzman yetiştirmek amacıyla burs vermek., dış ülkelere eleman göndermek, okullara yardım etmek.

³⁰ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 11 Haziran 1933 Tarihli Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:14. s.433.

-Sanayi kuruluşlarına kredi temin etmek, her türlü bankacılık işlemlerini yapmak.

-Milli sanayinin gelişmesi için gerekli araştırmaları yapmak, bu amaçla İktisat Vekaleti tarafından bankaya verilen görevleri yerine getirmek.

Kanun'un 15'inci maddesiyle Sümerbank'a, kendisine devredilen şirketleri, gerçek değerlerini tesbit ettirerek kendisine bağlı şirketler haline getirme mecburiyeti konmuştur. Kurulacak olan bu şirketlerin hisse senetlerinin tamamı banka adına yazılı olacaktır. Gerek bu şirketlerin, gerek bankanın devralacağı diğer iştirak hisselerinin kısmen veya tamamen özel sektöre satılması mümkündür. Şirketler, hükümetin teklifi ve idare meclisi kararıyla, iştirak hisseleri de idare meclisi kararı ve İktisat Vekaleti'nin onayı ile satılabilir.

Kısa süren iki denemeden sonra, bütün sanayi sektörünü kapsayacak şekilde kurulan Sümerbank, çeşitli uzmanlık alanlarında yeni KİT'lerin kurulmasıyla daha çok tekstil alanında faaliyet gösteren bir kuruluş haline dönüşmüştür.

Sümerbank'tan sonra, bir başka uzmanlık alanında faaliyet gösteren ve günümüzün dev KİT'lerinden biri olan Etibank'ın kurulduğunu görmekteyiz.

15 Haziran 1935 tarihinde kabul edilen 2085 sayılı Kanun³¹ ile kurulan ve Etibank'ın görevlerini belirleyen Kanun'un 3'üncü maddesiyle, bir taraftan madencilik alanında her türlü faaliyeti göstermek üzere geniş yetkiler tanınırken, bir taraftan elektrik üretimi yapmak, dağıtmak, bunlarla alakalı her türlü işle uğraşmak, gerekli tesisleri kurmak görevi de verilmektedir. Bunun yanında Etibank'a, görevleriyle ilgili her türlü şirket kurma, yurt içinde ve yurt dışında bu amaçla kurulmuş şirketlere iştirak etme

³¹ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 22 Haziran 1935 Tarih ve 3035'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III.

yetkisi tanınmaktadır. Ayrıca, her türlü bankacılık işlemlerini yapmak ta görevleri arasında sayılmaktadır.

O dönemde kurulan Sümerbank ve Etibank gibi günümüzün sektörel kamu iktisadi teşebbüslerinin yanında, havacılık alanında da önemli adımlar atılmış ve bu sektörde de önemli bazı düzenlemeler yapılmıştır. 30 Mayıs 1933 tarih ve 2186 sayılı Havayolları Devlet İşletme İdaresi Teşkilatı Hakkında Kanun³² ile havayolları kurmak ve bu yollar üzerinde taşımacılık yapmak amacıyla Havayolları Devlet İşletme İdaresi kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda Türk Havayolları A.O.'na dönüşecek olan bu kuruluş, tüzel kişiliğe sahip, karma bütçeli olarak teşkilatlandırılmıştır.

Aynı günlede, 23 Mayıs 1933 tarihli 2208 sayılı Posta Telegraf ve Telefon İdaresi Teşkilatı Hakkında Kanun'la³³, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devir alınan PTT teşkilatı yeniden düzenlenerek, tüzel kişiliğe sahip katma bütçeli bir kuruluş haline getirilmiştir.

O dönemin önemli bir olayı da, endüstriyel ve ticari nitelikteki kamu kurumlarının sayıca çoğalmaya başlamasıyla, kamu iktisadi teşebbüsleriyle ilgili genel bir düzenleme yapılmasıdır. Bu genel düzenleme için gerekli olan kanun 17 Haziran 1938 tarih ve 3460 sayılı Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İstisadi Teşekküllerin Teşkilatı İle İdare ve Murakabeleri Hakkında Kanun'la³⁴ KİT'lerin teşkilatları ve denetlemeleri ile ilgili hususlar düzenlenmektedir.

³² Bu Kanun Resmi Gazete'nin 27 Mayıs 1933 Tarih ve 2411'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip, Cilt:14, s.617.

³³ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 31 Mayıs 1933 Tarih ve 2415'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip, Cilt:14, s.262.

³⁴ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 4 Temmuz 1938 Tarih ve 3950'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip, Cilt:19, s.529.

Denizcilik alanında 9 Temmuz 1932 tarihinde kabul edilen 2068 sayılı Türkiye ve İskele ve Limanları Arasında Posta Seferleri Hizmetinin Devlet İdaresine Alınmasına Dair Kanun³⁵, Türkiye liman ve iskeleleri arasında düzenli seferlerle yolcu, eşya ve hayvan nakli işleri devlet tekeline alınmakta, bu amaçla kurulacak teşkilatın kanun çıkıncaya kadar bu hizmetleri Seyrisefain Umum Müdürlüğü'nün yürüteceği hükme bağlanmaktadır. Kanun'un 3'üncü maddesinde de bu alanda çalışan özel sektöre ait gemilerin bu kanunda belirtilen şartlarla satın alınmak suretiyle devletleştirilmesine imkan tanınmaktadır.

29 Mayıs 1933 tarih ve 2239 sayılı Deniz Yolları İşletme Kanunu³⁶ ile, bu tekelin Deniz Yolları İşletme Müdürlüğü tarafından işletileceği belirtilmektedir. Bu Kanun'dan iki gün sonra kabul edilen 31 Mayıs 1933 tarih ve 2248 sayılı Deniz Yolları ve A.K.A.Y. İşletmeleri ile Fabrika ve Havuzlar Teşkilatı Hakkında Kanun³⁷, Seyrisefain İdaresi Umum Müdürlüğü kaldırılarak, bu kuruluş tarafından yönetilmekte ve yürütülmekte olan işlerden:

-Marmara, Akdeniz ve Karadeniz dışhatları,

-İstanbul ve civarı iç hatları ile Yalova,

-Fabrika ve havuzlar işleri birbirinden ayrılarak, bu işleri ayrı ayrı yürütmek üzere her biri tüzel kişiliğe sahip Deniz Yolları İşletmesi, A.K.A.Y. İşletmesi, Fabrika ve Havuzlar Müdürlükleri kurulmaktadır. Seyrisefain İdaresi'nin görevleri arasında bulunan İstanbul Limanı'nda klavuzluk, römorkörcülük ve diğer Türkiye sahillerinde klavuzluk hizmetleri devlet tekeline alınmaktadır.

³⁵ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 17 Temmuz 1932 Tarih ve 2151'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip, Cilt:13, s.945.

³⁶ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 5 Haziran 1933 Tarih ve 2122'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip, Cilt:14, s.367.

³⁷ Bu Kanun resmi Gazete'nin 8 Haziran 1933 Tarih ve 2419'ncü Sayısında yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip, Cilt:14, s.383.

Bu alanda bir başka gelişme de, liman şirketlerinin özelleştirilmesi hakkında 18 Haziran 1934 tarih ve 2521 sayılı Liman İşletmeleri'nin Hükümetlerce İdaresine Dair Kanun'un³⁸ yürürlüğe girmesidir.

Bu Kanun'a istinaden Maliye Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan tüzel kişiliğe sahip İstanbul Liman İşleri Umum Müdürlüğü ve İzmir Liman İşleri Umum Müdürlüğü 10 Haziran 1936 tarih ve 3023 sayılı, İstanbul ve İzmir Limanlarının Suret-i İdaresi Hakkında Kanun³⁹, 1'inci maddesi ile İktisat Vekaleti'ne bağlanmaktadır. Böylece, bu iki ayrı şirket tamamen devletleştirilmiş olmaktadır.

10 Haziran 1936 tarih ve 3025 sayılı Van Gölü İşletmesi Kanunu⁴⁰ ile, Van Gölü Gemi İşletme İdaresi devletleştirilerek, kamu iktisadi teşekkülü niteliğinde Van Gölü İşletme İdaresi kurulmaktadır.

Sonunda, 27 Aralık 1937 tarih ve 3295 sayılı Denizbank Kanun'u⁴¹ ile İktisat Vekaleti'ne bağlı olarak, özel hukuk hükümlerine tabi Denizbank kurularak Kanun'un 4'üncü maddesi ile, Deniz Yolları, A.K.A.Y. İşletmeleri, Fabrika ve Havuzlar İdaresi, Tahlisiye Umum Müdürlüğü, devlet tekeli altında bulunan İstanbul Limanı'nda klavuzluk ve römorkörcülük ve diğer Türkiye sahillerinde klavuzluk işlerini idare eden Klavuzluk ve Römorkörcülük Müdürlüğü ve Van Gölü İşletme İdaresi, özel kanunlarla kendilerine verilen imtiyazlar ve her çeşit hak ve vecibeleri ile birlikte Banka'ya intikal ettirilmişlerdir.

³⁸ Bu Kanun resmi Gazete'nin 25 Haziran 1934 Tarih ve 2735'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:15. s.1273.

³⁹ Bu Kanun resmi Gazete'nin 16 Haziran 1936 Tarih ve 3331'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:17. s.1279.

⁴⁰ Bu Kanun Resmi Gazetenin 17 Haziran 1936 Tarih ve 3332'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:17. s.1287.

⁴¹ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 30 Aralık 1937 Tarih ve 3796'ncı sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:19. s.116.

Bir kamu iktisadi teşebbüsü olan Denizbank da uzun ömürlü olmamıştır. 7 Haziran 1939 tarih ve 3633 sayılı Devlet Deniz Yolları ve Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlükleri'nin Teşkilatı ve Vazifelerine Dair Kanun⁴² ile Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı olarak tüzel kişiliğe sahip Devlet Deniz Yolları İşletme Umum Müdürlüğü ve Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü adlarında iki ayrı katma bütçeli kuruluş kurularak, Kanun'un 33'üncü maddesi ile Denizbank lağvedilmiş, Banka'ya verilen görevler ve bağlanan kuruluşlar bu iki işletmeye devredilmiştir.

Daha sonraki yıllarda, 24 Ocak 1944 tarihinde kabul edilen 4517 sayılı Kanun'la⁴³ Devlet Deniz Yolları İşletme Umum Müdürlüğü'nün ismi, Devlet Deniz Yolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'ne çevrilmiş olup, Devlet Limanları İşletme Müdürlüğü kaldırılmış ve bütün görevleri, bu kuruluşa verilmiştir.

Denizcilik alanında son devletleştirme, Şirket-i Hayriye'nin satın alınması olayıdır. 15 Ocak 1945 tarih ve 4697 sayılı Şirket-i Hayriye'nin Satın Alınmasına Dair Sözleşmenin Onanması Hakkında Kanun'la⁴⁴ Hükümetle Şirket-i Hayriye Türk Anonim Ortaklığı arasında 20 Ekim 1944 tarihinde imzalanan satış sözleşmesi onaylanarak, Şirket-i Hayriye, Devlet Deniz Yolları Ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.

Bu dönemde, demiryollarında da önemli devletleştirmeler gerçekleştirilmiştir. 30 Mayıs 1931 tarih ve 1815 sayılı Mudanya-Bursa Demiryolunun Mübayaası Hakkında

⁴² Bu Kanun Resmi Gazete'nin 16 Haziran 1939 Tarih ve 4234'üncü Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:20. s.1131.

⁴³ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 1 Şubat 1944 Tarih ve 5618'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:25. s.98.

⁴⁴ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 24 Ocak 1945 Tarihli 5913'üncü Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:26. s.184.

Kanun'la⁴⁵ Bursa-Mudanya demiryolu, 31 Mayıs 1934 tarih ve 2487 sayılı İzmir-Kasaba ve Temdidi Demiryollarının Satın Alınmasına Dair Olan Mukavelenin Tasdik Edilmesi Hakkındaki Kanun'la⁴⁶, İzmir-Kasaba demiryolu, 30 Ağustos 1935 tarih ve 2745 sayılı Aydın Demiryollarının Satın Alınmasına Dair Mukavelenin Tasdiki Hakkında Kanun⁴⁷ ile Aydın demiryolu devletleştirilmiştir.

Bu dönemdeki bir başka olay da İskenderun Limanı ve Payas-İskenderun arasındaki demiryolunun devletleştirilmiş olmasıdır. 7 Temmuz 1939 tarih ve 3714 sayılı Kanun'la⁴⁸ İskenderun Limanı, Devlet Limanları Umum Müdürlüğü'ne, Payas-İskenderun Demiryolu'da, Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. İskenderun Limanı, daha sonraki yıllarda 14 Ağustos 1942 tarih ve 4301 sayılı Kanun'la⁴⁹ Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.

⁴⁵ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 1 Şubat 1944 Tarih ve 5618'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:25. s.98.

⁴⁶ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 4 Haziran 1934 Tarih ve 2718'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:15. s.384.

⁴⁷ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 6 Haziran 1935 Tarih ve 3021'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:16. s.556.

⁴⁸ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 11 Temmuz 1939 Tarih ve 4255'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. cilt:20. s.1746.

⁴⁹ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 20 Ağustos 1942 Tarih ve 5189'uncu Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:23. s.1792.

Demiryollarında son olarak, 22 Eylül 1941 tarih ve 4127 sayılı Ilıca İskele-Palamutluk Demiryolu İmtiyazı ile Şirkete Ait Malların Satın Alınmasına Dair Mukavelenin Tasdiki Hakkında Kanun'la⁵⁰ İskele-Palamutluk hattı devletleştirilmiştir.

Bu dönemde yapılan devletleştirmelerden iki tanesi de haberleşme sektöründe ceryan etmiştir. 10 Haziran 1936 tarih ve 3026 sayılı İstanbul Telefon Tesisatının Satın Alınmasına Dair Devletle Şirket Arasında Aktedilen Mukavelenin Tasdiki Hakkında Kanun'la⁵¹, İstanbul Türk Telefon Anonim Şirketi, 25 Nisan 1938 tarih ve 3375 sayılı İzmir Telefon Tesisatının Satın Alınmasına Dair Devletle Şirket Arasında Aktedilen Mukavelenin Tasdiki Hakkında Kanun'la⁵² da İzmir ve Civanı Telefon Türk Anonim Şirketi devletleştirilmiştir.

Devletleştirme yoluyla kurulan bir diğer kamu işletmesi de İstanbul Elektrik İşleri Umum Müdürlüğü'dür. 27 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen iki ayrı kanundan 3480 sayılı İstanbul Elektrik Şirketi İmtiyazı İle Tesisatının Satın Alınmasına Dair Mukavelenin Tasdiki Hakkında Kanun'la⁵³ İstanbul Elektrik Türk Anonim Şirketi devletleştirilmiştir. 3481 sayılı İstanbul Elektrik İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve İşletmesine Dair

⁵⁰ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 26 Eylül 1941 Tarih ve 4922'nci Sayısında Yayınlanarak Yürürlüğe Girmiştir. Düstur III. Tertip. Cilt:27. s.640.

⁵¹ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 17 Haziran 1936 Tarih ve 3332'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:22. s. 640.

⁵² Bu Kanun Resmi Gazete'nin 2 Mayıs 1938 Tarih ve 3896'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:19. s.599.

⁵³ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 9 Temmuz 1939 Tarih ve 3955'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:19. s.1411.

Kanun'la⁵⁴ da Nafia Vekaleti'ne bağlı olarak İstanbul Elektrik İşleri Umum Müdürlüğü kurulmuştur.

Daha sonraki yıllarda, Nafia Vekaleti'nce devletleştirilmesi gerçekleştirilen İstanbul Tramvay Şirketi ile İstanbul Tünel Şirketi⁵⁵, Elektrik İşleri Umum Müdürlüğü ile birlikte 16 Haziran 1939 tarih ve 3645 sayılı İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İdareleri Teşkilatı ve Tesisatının İstanbul Belediyesi'ne Devrine Dair Kanun'la⁵⁶ İstanbul Belediyesi'ne devredilmiştir. Bu dönemde, çeşitli şehirlerde faaliyet gösteren elektrik, havagazı ve tramvay şirketleri aynı usulle devletleştirilerek, ilgili şehir belediyelerine devredilmiştir.

11 Haziran 1936 tarihinde kabul edilen 3034 sayılı Doyçe Bank Elinde Bulunan Ergani Bakır Türk Anonim Şirketi Hisse Senetlerinin Satın Alınmasına Dair Kanun'la⁵⁷, Ergani Bakırları'nda mevcut yabancı hisseler satın alınarak devletleştirilip, Etibank'a devredilmiştir.

Madencilik sektöründe ülkemiz açısından oldukça önemli bir başka devletleştirme olayı da Ereğli Kömür Havzası'nda gerçekleşmektedir. Devlet ile Ereğli Şirketi arasında

⁵⁴ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 9 Temmuz 1939 Tarih ve 3955'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:19, s.1463.

⁵⁵ İstanbul Tramvay Şirketi 12 Haziran 1939 Tarih ve 3642 Sayılı Kanunla (Resmi Gazete, 20 Haziran 1939, Sayı:4237, Düstur III. Cilt:20, s.1204). İstanbul Tünel Şirketi, Aynı Tarihte Kabul Edilen 3643 Sayılı Kanunla (Resmi Gazete, 21 Haziran 1939-Sayı:4238, Düstur III. Tertip. Cilt:20, S.1258) Devletleştirilmiştir.

⁵⁶ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 22 Haziran 1939 Tarih ve 4239'uncu Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:20, s.1285.

⁵⁷ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 20 Haziran 1936 Tarih ve 3335'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:17, s.1302.

imzalanan 28 Kasım 1936 tarihli sözleşmeyle, havzada bulunan kömür madenleri ile, Kozlu ve Kilimli Demiryolları devletleştirilmektedir. Bu anlaşmanın 3146 sayılı Devletle Ereğli Şirketi Arasında Aktedilen 28 Teşrisani 1936 Tarihli Satın Alma Mukavelesinin Tasdikine Dair Kanun⁵⁸ onaylanmasından sonra, 11 Haziran 1937 tarihinde kabul edilen 3241 sayılı Kanun⁵⁹ ile, devletleştirilen tesislerin bir müessese haline getirilerek Etibank tarafından işletilmesine, bu günkü Zonguldak İli'ni içine alan Ereğli Kömür Havzası'nda kömür işletmelerinin tekel altına alınmasına karar verilmiştir.

30 Mayıs 1940 Tarihinde kabul edilen 3867 sayılı Ereğli Hakkında Kanun⁶⁰ havza dahilinde bulunan kömür ocaklarının tamamının veya bir kısmının devletçe işletilmesine karar vermeye Bakanlar Kurulu yetkili kılınmaktadır. Bu kabul edilen kanunla, Bakanlar kurulunca alınacak devletleştirme kararıyla, devletleştirme usulü ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.

Devletçi ekonomik politikalarının yoğun bir şekilde uygulandığı bu dönemde yeni bir çok kamu iktisadi teşebbüsleri kurulmuştur. Bu yeni kurulan kamu iktisadi teşebbüsleri ise şunlardır.

-Her türlü tarım işleri ve sanatları ile uğraşmak üzere 7 Ocak 1938 tarih ve 3308 sayılı Kanun⁶¹ kurulan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu.

⁵⁸ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 30 Nisan 1937 Tarih ve 3593'üncü Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:18. s.186.

⁵⁹ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 24 Haziran 1937 Tarih ve 3639'uncu Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:18. s:1320

⁶⁰ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 5 Haziran 1940 Tarih ve 3867'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt: 21. s.1546.

⁶¹ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 13 Ocak 1938 Tarih ve 3958'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:19, s.132.

-Buğday alım satım ve diğer buğday işleriyle uğraşmak üzere 24 Haziran 1938 tarih 3491 sayılı Kanun'la⁶² kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi. Buğday ve buğdaydan başka hububat, Kanun'un 3'üncü maddesine göre Bakanlar Kurulu kararıyla Ofis'in faaliyet alanına alınabilmektedir.

-Her ne kadar kuruluş kanununda 3640 sayılı Kanun hükümlerine tabi olacağı belirtilmemişse de, 1'inci maddesinde tüzel kişiliği, 9'uncu maddesinde de ticari usule göre yönetileceği ifade edilen, 26 Haziran 1939 tarih ve 3653 sayılı Yalova Kaplıcalarının İşletilmesi ve Kaplıcaların İnkişafı İşlerinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet vekaletine Bağlı hükmü şahsiyeti haiz Bir Teşekküle Devri Hakkında Kanun'la⁶³ kurulan Yalova kaplıca işletmeleri.

-Türkiye tarımının teknik üretim araçlarına olan ihtiyacını karşılamak üzere, 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'na göre teşkil edilen Türkiye Zirai Donatım Kurumu'nun da devredilmesiyle, 26 Haziran 1944 tarihli 4604 sayılı Kanun'la⁶⁴ kurulan Türkiye Zirai Donatım Kurumu.

⁶² Bu Kanun Resmi Gazete'nin 13 Temmuz 1938 Tarih ve 3958'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:19. s.661.

⁶³ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 4 Temmuz 1939 Tarih ve 4249'uncu Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:20. s.1327.

⁶⁴ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 1 Temmuz 1944 Tarih ve 5747'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:25. s.119.

4. KARMA EKONOMİ DÖNEMİ (1946-1979)

4.1.DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ

"II. Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyada meydana gelen gelişmelere paralel olarak ülkemizde de siyasal ve ekonomik alanda çok büyük önemli gelişmeler olmuştur. 1945 yılından itibaren ülkemizde çok partili siyasal hayata geçilmiştir. 21 Temmuz 1946'da ilk kez tek dereceli parlamenter seçimleri yapılmıştır. Çok partili siyasal hayatın başladığı 1946-1950 yıllar arası dönem aynı zamanda devletçiliğin tasviyeye uğradığı dönemdir.

"Siyasal bakımdan ülkemizde bir dönün noktası olan 1946 yılı aynı zamanda ekonomik bakımdan da bir dönün noktasıdır. 1946 yılına bu niteliği kazandıran özellik, 1930 yılından itibaren uygulanan kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük ekonomik politikalarının gevşetildiği; dış ticaret rejiminde serbestleşmenin başladığı, ithalatın arttığı; dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur.⁶⁵

Devletçilik ekonomi politikasının terkedilmesine rağmen devlet işletmeciliğinden vazgeçilmesi veya azaltılması söz konusu olmamıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren uzun müddet tek başına ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 yılında yaptığı program değişikliği ile ekonomik görüşler açısından Demokrat Partiye oldukça yaklaşmıştır. İki partinin görüşleri arasındaki farklar daha çok ayrıntıda kalmaktadır. Demokrat Parti kamu iktisadi teşebbüslerini iktidara geldiğinde özel sektöre devredeceğini belirterek ilk defa özelleştirme politikasını gündeme getiren siyasal parti olmuştur.

⁶⁵ BORATAV, Korkut : a.g.k., s.74.

"Kamu iktisadi teşebbüslerinin özel sektöre devredilmesi politikası Cumhuriyet Halk Partisi 7. Kurultayı'nda tartışılmasına rağmen kabul görmemiştir."⁶⁶

Demokrat Parti iktidarda olduğu 1960 yılına kadar özelleştirmek istemesine rağmen KİT'leri özelleştiremediği gibi, özel sektörün yeterli sermaye birikimine sahip olmaması nedeniyle, bir çok KİT kurmuştur.

Karma ekonomi dönemi olarak tanımlanan 1946 yılı ile 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe giren istikrar tedbirleriyle yeni ekonomik arayışların başladığı 1980 yılına kadar süren dönemi, "karma ekonomi dönemi" olarak ele alıp değerlendireceğiz.

1946 yılında başlayan karma ekonomi dönemi olarak tanımlanan bu dönem, 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesiyle de devam etmiştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, yaygın bir kanın aksine, iktisat politikaları ve ekonominin genel yönelişi üzerinde belirgin bir değişiklik meydana getirmemiştir.

4.2- BAŞLICA GELİŞMELER

4.2.1- C.H.P. İktidarının Son Yılları

1946 yılında Kamu İktisadi Teşebbüsleriyle ilgili bir gelişme de Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın kurulmasıdır. "14 Haziran 1946 tarihli 4947 sayılı Emlak Kredi Bankası Kanunu⁶⁷ ile" Emlak Kredi Bankası adıyla anonim ortaklık şeklinde bir banka kurmak üzere o zaman iktidarda bulunan hükümete yetki verilmektedir. Ancak bu

⁶⁶ BORATAV, Korkut : Türkiye'de Devletçilik, Savaş Yayınları: Ankara-1982, s.280.

⁶⁷ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 22 Haziran 1946 Tarih ve 6340'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip, s.1377.

bankanın kuruluşu ve yönetimi ile ilgili bütün düzenlemeler bu adı geçen kanun'la yapılmıştır.

Yurdumuzda yapı ve onarım işleri ve meskeni olmayan yurttaşlara ucuz mesken yaptırmak amacıyla kredi açmak, bankaya veya başkalarına ait arsalar üzerinde ev ve bina yapmak, yapı ve yapı malzemeleri ile ilgili endüstri kurmak, ticaret yapmak, ortaklık kurmak, sigotacılık ve diğer bankacılık işlerini yürütmek üzere kurulan banka, aynı zamanda 844 sayılı Kanun'la kurulan Emlak ve Eytam Bankası'nın yerini de almıştır.

"CHP iktidarının bu döneminde kurulan son KİT'de Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu olmaktadır. 8 Mart 1950 tarih ve 5591 sayılı Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu Kanunu⁶⁸ ile kurulan kurum, her türlü silah mühimmat ve patlayıcı naddelerle, askeri kuruluşların ihtiyaçlarına yarayan araçlar, aletler, makineler, tesisleri ve imkanları ile karşılayabileceği sivil ihtiyaçlara ait her türlü imalat ve tamirati ve bu işlerin ticaretini de yapmakla görevlendirilmiştir.

4.2.2. Demokrat Parti İktidarı Dönemi ve Yeni Gelişmeler

1946 yılında kurulan Demokrat Parti, kuruluşundan kısa bir süre sonra 14 Mayıs 1950 seçimleri sonucu iktidara gelmiştir. DP, parti programında kamu hizmeti niteliği taşımayan alanlarda devletin işletmecilik yapamayacağını ve temel ana sanayi dışında kalan kamu iktisadi teşebbüslerini özelleştireceğini ifade etmiştir. "24 Mayıs 1950 günü TBMM'de Başvekil Adnan MENDERES tarafından okunan hükümet programında ; şu sözlerle hükümetin ekonomik görüşleri ortaya konmaktadır.

İktisadi ve mali görüşlerimizin esası bir taraftan devlet müdahalelerini asgariye indirmek, diğer taraftan iktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar

⁶⁸ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 15 Mart 1950 Tarih ve 7457'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III.

genişletmek diye ifade olunabilir. Bu esasları, takibinden doğacak ilk neticelerden biri devlet tesis ve işletmeciliğini tabiatı ve mahiyeti icabı olarak yalnız ve yalnız hususi teşebbüs ve sermayenin hiç bir suretle ele alamayacağı işlere hasretmek olacaktır. Çünkü bize göre hususi mülkiyet ve şahsi hürriyete dayanan bir iktisat rejiminde, iktisadi sahanın asıl olarak ferde veya şirket halinde hususi teşebbüse hakim olması lazımdır. Devletin doğrudan doğruya iktisadi teşebbüslere girişmesi, nazım veya murakabe edici olarak iktisadi sahada üzerine vazifeler alması ancak bir istisna teşkil etmeli ve ancak kati zaruret haline inhisar etmelidir.

Bundan böyle, amme karakterini haiz olmayan sahalarda işletmeciliğe geçemeyeceğimiz gibi, muhtelif sebepler altında kurulmuş olan işletmeleri, amme hizmeti gören ve ana sanayi taalluk edenler hariç, muayyen plan dahilinde elverişli şartlarla peyder pey hususi teşebbüse devretmeye çalışacağız. Devlet iktisadi teşekkül ve teşebbüslerinin iktisadi bünye üzerinde teşkil etmekte oldukları ağırlığı hafifletebilme için, idare ve murakabelerini de daha sağlam esaslara bağlamak ve fuzuli görülen teşkilatı lağvetmek kararındayız.⁶⁹

Gerçekten bu sözler, bir ölçüde 1980'li yılların ekonomi politikasını ve özelleştirme akımının felsefesini yansıtmaktadır. Ancak, parti programında ve ilk kurulan MENDERES Hükümeti programında yer almasına rağmen, 10 yıl süren Demokrat Parti iktidarı döneminde özelleştirme gerçekleştirilememiştir.

Bu duruma karşılık bu dönemde, bir çok kamu iktisadi teşebbüsünün statüsü yeniden düzenlenirken, diğer taraftan bazı karma bütçeli idareler kamu iktisadi teşebbüsü haline getirilmiş ve çeşitli alanlarda faaliyet gösteren çok sayıda yeni kamu iktisadi teşebbüsleri kurulmuştur.

⁶⁹ SÜKAN, Faruk : Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları, TBMM 1950-1960, Ankara-1991, s.7-8.

10 Ağustos 1951 tarih ve 5842 sayılı Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı Kanunu⁷⁰ ile, hükümete Denizcilik Bankası adıyla, anonim ortaklık şeklinde bir banka kurmak üzere yetki verilmiştir. Bu Kanun ile; Banka'nın görev, yetki ve yönetim şekli düzenlenirken, katma bütçeli Devlet Deniz Yolları ve Limanları İşletmesi ve denizcilik sektöründe faaliyet gösteren bir çok kuruluş Banka'nın bünyesine alınarak, şirket statüsünde bir kamu iktisadi teşebbüsü haline getirilmektedir.

13 Temmuz 1953 tarih ve 6145 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Kuruluş Kanunu ile, 4454 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılarak katma bütçeli PTT, kamu iktisadi teşebbüsü haline getirilerek, görevleri, teşkilatı, yönetimi, hak ve vecibeleri düzenlenmiştir.⁷¹

22 Temmuz 1953 tarih ve 6186 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmeleri Kuruluş Kanunu ile, katma bütçeli Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü kamu iktisadi teşebbüsü haline getirilerek, görevleri, teşkilatı, yönetimi, hak ve vecibeleri düzenlenmiştir.⁷²

31 Mayıs 1955 tarih ve 6623 sayılı Türk Havayolları Anonim Ortaklığı Kanunu ile, her çeşit hava taşımacılığı ve buna paralel işleri yapmak üzere Türk Havayolları A.O.'nı kurmak üzere hükümete yetki verilmiştir.⁷³ Böylece, katma bütçeli bir kuruluş

⁷⁰ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 16 Ağustos 1951 Tarih ve 7786 Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:32. s.1977.

⁷¹ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 17 Temmuz 1953 Tarih ve 8460'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:34. s.1560.

⁷² Bu Kanun Resmi Gazete'nin 29 Temmuz 1953 Tarih ve 8470'inci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:34. s.1694.

⁷³ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 31 Mayıs 1955 Tarih ve 9016'nci Sayısında Yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:36. s.1734.

olan THY'de, PTT ve TCDD gibi, kamu iktisadi teşebbüsü haline getirilmekte, farklı olarak THY şirket statüsü ile teşkilatlandırılmaktadır.

Bu dönemde yeniden kurulan önemli kamu iktisadi teşebbüsleri şunlardır:

-Milli Koruma Kanunu'nun 6'ncı maddesine dayanarak, Bakanlar Kurulu'nun 28 Ağustos 1952 tarih ve 3/15557 sayılı Et Balık Kurumu Teşkiline Dair K/871 Sayılı Kararı Yürürlüğe Koyan Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulan Et Balık Kurumu.⁷⁴

-7 Mart 1054 tarih ve 6327 sayılı Kanun'la hükümete Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı adıyla bir anonim ortaklık kurma yetkisi verilmektedir. Bu Kanun'la, bu kuruluşun görev, yetki, teşkilatı, hak ve vecibeleri düzenleniyor.⁷⁵

-Kamu kurumlarının kırtasiye, büro malzemesi, büro makinaları, büro mefruşatı, temizlik malzemesi, motorlu ulaşım araçları, matbu evrak gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, 11 Mart 1954 tarih ve 6400 sayılı Kanun'la kurulan Devlet Malzeme Ofisi. Aynı Kanun ile, daha önceden beri faaliyetini sürdüren Hazine'ye bağlı Devlet Kağıt ve Basım Genel Müdürlüğü'nde kuruma bağlanmıştır.⁷⁶

⁷⁴ Bakanlar Kurulu'nun bu kararı Resmi Gazete'nin 1 Ekim 1952 Tarih ve 8221 sayısında yayınlanmıştır.

⁷⁵ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 16 Mart 1954 tarih ve 8659'uncu sayısında yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:35. s.1424.

⁷⁶ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 22 Mart 1954 tarih ve 8664'üncü sayısında yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:35. s.1794.

-13 Mayıs 1955 tarih ve 6559 sayılı Kanun ile kurulan Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri. Bu Kanun'la, Etibank ve Sümerbank'tan Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi ile Divriği Demir Madenleri İşletmesi bu kuruluşa intikal etmiştir.⁷⁷

-13 Mayıs 1955 tarih ve 6560 sayılı Kanun ile kurulan Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları İşletmesi (SEKA). Sümerbank'a bağlı Selüloz Sanayi Müessesesi, bu Kanun'la SEKA'ya intikal etmiştir.⁷⁸

-29 Kasım 1955'te Bakanlar Kurulu'nun 4/6299 sayılı kararı ile kurulan Türkiye Yapağı Tiftik A.Ş.

-22 Mayıs 1957 tarih ve 6974 sayılı Kanun ile kurulan Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ). Etibank'a bağlı olan Ereğli Kömür, Armutçuk Kömür ve Garp Linyitleri İşletmeleri ile Türkiye Kömür Satış ve Tevzi Müessesesi, bu Kanun'la TKİ'ye intikal etmiştir.⁷⁹

-4 Mayıs 1960 tarih ve 7470 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası Kanunu ile, Turizm Vekaleti'ne Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası A.Ş. adı ile bir banka kurmak üzere, hükümete yetki verilmektedir.⁸⁰

⁷⁷ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 21 Mayıs 1955 tarih ve 9011'inci sayısında yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:36. s.1444.

⁷⁸ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 21 Mayıs 1955 tarih ve 9011'inci sayısında yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:36. s.1448.

⁷⁹ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 31 Mayıs 1957 tarih ve 9621'inci sayısında yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:38. s.1448.

⁸⁰ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 10 Mayıs 1960 tarih ve 10501'inci sayısında yayınlanmıştır. Düstur III. Tertip. Cilt:38. s.1003.

Karma ekonomi dönemi olan bu dönemde, başta Türkiye Çimento Sanayii A.Ş., Yem Sanayii T.A.O., Gübre Sanayii A.Ş. olmak üzere çok sayıda karma ekonomi şirketi kurulmuş, özel sektöre ait bir çok şirkete de iştirak edilmiştir.

4.2.3. 27 Mayıs Yönetimi ve Çıkarılan 23 Sayılı Kanun

1960 yılında 27 Mayıs İhtilali'nden kısa bir süre sonra çıkarılan 23 sayılı Kanun ile, Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Devlet Teşekküllerinin Teşkilatı İle İdare ve Murakabeleri Hakkında Kanun'a bazı maddeler eklenerek, kamu teşekküllerinin idare meclisleri kaldırılarak, teşekküllerin müdürler kurulu tarafından yürütülmesi kararlaştırılarak hükümete yetki verilmiştir. Bu çıkarılan Kanun'la özel idarelerin ve belediyelerin iktisadi işletmelerinin idare meclisleri de kaldırılmış, denetimleri de kendilerine bırakılmıştır.

4.2.4. Planlı Kalkınma ve Karma Ekonomi Dönemi

1961 yılından sonra, ülkemizde başlayan planlı kalkınma döneminde de karma ekonomi politikası anlayışı devam etmiştir.

Bu dönemde, 12 Mart 1964 tarih ve 440 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleriyle Müesseseleri ve İştirakleri Hakkında Kanun'la kamu iktisadi teşebbüslerinin statüleri, teşkilatları, yönetimleri ve denetimleriyle ilgili olarak genel bir düzenleme yapılmıştır.

Bu Kanun'un 1'inci maddesinde ayrıntılı bir şekilde iktisadi devlet teşekküllerinin, müesseselerinin ve iştiraklerinin tanımları yapılmıştır.⁸¹

⁸¹ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 21 Mart 1964 tarih ve 11662'nci sayısında yayınlanmıştır. Düstur V. Tertip. Cilt:3. s.1827.

Buna göre:

-İktisadi Devlet Teşekkülleri, sermayelerinin yarısından fazlası tek başına veya birlikte devlete ve iktisadi devlet teşekküllerine ait olup, ekonomik alanda ticari esaslara göre faaliyetini yürütmek üzere kurulan ve kuruluş kanunlarında da bu kanuna tabi olacakları açıkça belirtilen teşebbüslerdir.

-Müessese, sermayesinin tamamı Devlete ait olan teşekküllere bağlı ve tüzel kişiliği haiz işletme ve işletme gruplarıdır.

-İştirakler, Devlet ve iktisadi devlet teşekküllerinin sermayelerinin yarısına veya daha azına sahip buldukları, özel hukuk hükümlerine göre kurulan ortaklıklardaki hisselerden oluşur.

440 sayılı Kanun'la yapılan düzenlemeyle, iktisadi devlet teşekküllerinin kanunla kurulacağı, kuruluş kanununun saklı tuttuğu konular dışına özel hukuka tâbi olacakları açık bir şekilde belirtilmiştir.

Aynı şekilde devlet iştiraklerinin kanunla, teşekkül iştiraklerinin bakanlar Kurulu'nun kararıyla kurulması öngörülmüştür.

Bu dönemde dikkati çeken bir diğer gelişme de, iktisadi devlet teşekküllerinin yatırımları için gerekli kredileri sağlamak, gerektiğinde bu maksatla garanti vermek göreviyle, Devlet Yatırım Bankası'nın kuruluşudur. 440 sayılı kanunla aynı gün kabul edilen 12 Mart 1964 tarih ve 441 sayılı Devlet Yatırım Bankası Hakkında Kanun'la kurulan bankanın, bu 441 sayılı kanunun 1'inci maddesinde iktisadi devlet teşekkülü olduğu açıkça ifade edilmiştir.⁸²

⁸² Bu Kanun Resmi Gazete'nin 21 Mart 1964 tarih ve 11662'inci sayısında yayımlanmıştır. Düstur V. Tertip. Cilt:3. s.1842.

Bir başka önemli düzenleme de 12 Mayıs 1964 tarih ve 468 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'dur.⁸³

Bu kanunun 4'üncü maddesinde kamu iktisadi teşebbüslerinin tanımı yapılmıştır. Buna göre;

" Ödenmiş sermayesinin yarısından fazlası kamu tüzel kişilerince sağlanmış olan kurumlar ile bu kurumların ödenmiş sermayesinin yarısından fazlasını sağlamış oldukları diğer kurumlar ve yukarıda sayılanlardan olmakla birlikte kendilerine bazı kamu yetki ve görevleri verilmiş olup, galip vasıfları bu kamu hizmetlerini yürütmek olan ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından olmayan özel kanunlara tabi kurumlar ve İller Bankası, kamu iktisadi teşebbüsü olarak kabul edilmekte ve bu Kanun'la kurulan denetime tabi tutulmaktadır. Mahalli idareler ve meslek kuruluşlarının kurdukları kurumlar, bu Kanun'un kapsamı dışında bırakılmışlardır.

Bu dönemde kurulan önemli kamu iktisadi teşebbüsleri şunlardır:

-Ülkemizde süt üreticilerinin ürettiği sütü işlemek ve değerlendirmek, özel sektörü teşvik etmek ve ona önderlik etmek, örnek tesisler kurmak ve işletmek suretiyle süt endüstrisinin gelişmesini sağlamak amacıyla 30 Nisan 1963 tarih ve 227 sayılı Kanun'la kurulan Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu (SEK).⁸⁴

⁸³ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 22 Mayıs 1964 tarih ve 11709'uncu sayısında yayınlanmıştır. Düstur V Tertip, Cilt:3, s.2250.

⁸⁴ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 9 Mayıs 1963 tarih ve 11398'inci sayısında yayınlanmıştır. Düstur V Tertip, Cilt:2, S.1443.

-Madencilik alanında Etibank'a bağı olarak Ticaret Kanunu hükümlerine göre; 8 Mayıs 1968 tarihinde kurularak faaliyete başlayan Çinko Kurşun Metal Sanayii A.Ş. (ÇİNKUR), 25 Ağustos 1968 tarihinde kurulan Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş.

-Kendi kuruluş kanununda yazılı istisnalar dışında, tekeli altında olmak üzere ülkemizin ihtiyacı olan elektrik enerjisinin üretim, iletim, dağıtım ve ticaretini yapmak amacıyla 15 Temmuz 1970 tarih ve 1312 sayılı Kanun'la kurulan Türkiye Elektrik Kurumu (TEK). Aynı Kanun ile, Etibank'ın enerji grubu, Etibank'a ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'ne ait bütün elektrik üretim ve dağıtım tesisleri ile bunlara ait olan taşınır ve taşınmaz mallar TEK'e devredilmiştir.⁸⁵

-Ülkemizde çay üreticilerinin üretmiş oldukları uygun nitelikteki çay yapraklarını tekel altında satın almak, satın alınan çay yapraklarını işlemek ve değerlendirmek amacıyla teknolojik faaliyetlerde bulunmak üzere, 6 Aralık 1971 tarih ve 1497 sayılı Kanun'la kurulan Çay Kurumu (ÇAYKUR).⁸⁶

-Türkiye'nin hızlı bir biçimde ve yurt dışında yaygın bir şekilde sanayileşmesini sağlamak üzere, yurt içinde ve bilhassa yurt dışında çalışmış ve çalışanların tasarruflarını daha iyi şekilde değerlendirmek ve yatırımlara yöneltmek amacıyla, 11 Kasım 1975 tarih ve 13 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) kurulmuştur.⁸⁷

⁸⁵ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 25 Temmuz 1970 tarih ve 13559'uncu sayısında yayınlanmıştır. Düstur V. Tertip. Cilt:9. s.2536.

⁸⁶ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 18 Aralık 1971 tarihli 14046'ncı sayısında yayınlanmıştır. Düstur. V.Tertip. Cilt:11. S.288.

⁸⁷ Bu KHK Resmi Gazete'nin 27 Kasım 1975 tarihli 1542'inci sayısında yayınlanmıştır. Düstur. V.Tertip. Cilt:15. s.344.

Bu dönem içinde meydana gelen önemli bir gelişme de daha sonra "SAN"lı kuruluşlar" olarak anılanacak olan TAKSAN, TŪMOSAN, TESTAŞ ve TEMSAN'ın Bakanlar Kurulu Kararı ile ve anonim şirket statüsüyle kurulmalarının kararlaştırılmasıdır.

-Bakanlar Kurulu'nun 13 Kasım 1975 tarih ve 7/10904 sayılı kararıyla; her çeşit motor, tahrik ve aktarma organları ve benzeri teçhizatı üretmek amacıyla kurulan Türk Motor Sanayii ve Ticadet A.Ş (TŪMOSAN).

-Bakanlar Kurulu'nun 13 Kasım 1975 tarih ve 7/10906 sayılı kararı ile; öncelikle yurt içi her çeşit askeri ve sivil haberleşme cihazları, endüstriyel cihazlar ve tıbbi cihazlar gibi elektronik araç ihtiyaçlarının üretimini yapmak ve yaptırmak amacıyla kurulan Türkiye Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş. (TESTAŞ).⁸⁸

-Bakanlar Kurulu'nun 13 Kasım 1975 tarih ve 7/10907 sayılı kararıyla; her çeşit türbünler, buhar kazanları, büyük alternatörler, transformatörler, elektrik nakil hattı teçhizatı üretmek amacıyla Türkiye Elektromekanik Sanayii A.Ş. (TEMSAN) kurulmuştur.⁸⁹

⁸⁸ Bakanlar Kurulu'nun bu kararı ve şirketin esas mukavelesi Resmi Gazete'nin 7 Aralık 1975 Tarih ve 15435'inci sayısında yayınlanmıştır.

⁸⁹ Bakanlar Kurulu'nun bu kararı ve şirketin esas mukavelesi Resmi Gazete'nin 7 Aralık 1975 tarih ve 15435'inci sayısında yayınlanmıştır.

5. 1980 SONRASI SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ DÖNEMİ

5.1. DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ

24 Ocak 1980 tarihinde ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla alınan ekonomik nitelikli kararlar, ülkemizde uygulanan iktisat politikaları ve iktisat felsefesi alanında önemli bir değişimin başlangıcı olmuştur.

Ülkemizde 1961 yılından itibaren uygulanmaya konan planlı karma ekonomi modeli piyasa mekanizmasına yer vermesine rağmen, kendi kurallarına göre çalışması pek mümkün olmamıştır. Serbest piyasa mekanizmasını işletmek ve bunun yardımı ile ekonomik istikrarı sağlamak hedefine sahip olan 24 Ocak kararları ile alınan tedbirlerin, özellikleri, hedefleri, varılan sonuçları ve dayandığı iktisat felsefesi ile yeni bir dönemi başlatmıştır.

"24 Ocak kararları, teşebbüs serbestliği alanını genişletmenin yanında, piyasa ekonomisinin işleyişini engelleyen müdahalelerin, sınırlamaların, denetimlerin kaldırılmasına ağırlık verilmiş, daha sonraki gelişmelerde bu felsefeye uygun bir biçimde olmuştur."⁹⁰

24 Ocak kararları ile serbest piyasa ekonomisi modelinin benimsenmesinin doğal sonucu olarak, kamu İşletmeciliği konusundaki anlayışlarda da değişiklikler kendini hissettirmeye başlamıştır. Batı ülkelerinde meydana gelen gelişmeye paralel olarak, ülkemizde de kamu sektörünün ekonomik sistem içindeki ağırlığını azaltmak üzere, kamu iktisadi teşebbüslerini özelleştirme konusu gündeme gelmiştir.

Özelleştirme programı büyük ölçüde liberasyon önlemlerini kapsamakta; piyasa güçlerinin serbest bırakılmasına ve KİT'lerin ekonomiye egemenliklerini azaltmaya

⁹⁰ KILIÇBAY, Ahmet : Türkiye'de Piyasa Ekonomisi, İÜİFY, İstanbul-1985, s.3.

çalışmaktadır. Ülkemiz ekonomisi kapalı planlı bir ekonomi halinden, dışa açık ve piyasa eğilimli ekonomiye geçecektir. Burada iki nokta kamu iktisadi teşebbüsleri açısından önem taşımaktadır; KİT açıklarının kapatılması ve piyasa ağırlıklı bir yapıya geçilmesi, şu üç önemli değişikliğin uygulanmasını zorunlu hale getirmektedir; KİT'lerin kâr etmeleri, kamu sektörünün küçültülmesi ve KİT'lerde emredici plan uygulanmasından vaz geçilmesi.

5.2. BAŞLICA GELİŞMELER

Bu dönemin başlangıç yıllarında kamu iktisadi teşebbüsleriyle ilgili önemli ölçüde düzenlemelerin yapıldığını görmekteyiz. İlk olarak 11 Nisan 1983 tarih ve 60 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadi Kuruluşları Hakkında Kanun Hükmünde Kararname yürürlüğe girmiştir.⁹¹

Bakanlar kurulunca kabul edilerek çıkarılan bu KHK'nin yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra bu kararnamenin değiştirilerek kabul edilmesi hakkında 19 Ekim 1983 tarih ve 2929 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadi Kuruluşları Hakkında Kanun kabul edilmiştir.⁹²

Gerek 60 sayılı KHK'yle, gerek 2929 sayılı Kanunla getirilen en büyük yenilik; Kamu iktisadi teşebbüslerini, iktisadi alanda ticari faaliyet gösterenleri iktisadi devlet teşekkülü, kamu hizmeti niteliği bulunanları kamu iktisadi kuruluşu olarak ikiye ayırmasıdır. Ayrıca başka bir önemli değişiklik de karma ekonomi şirketleri konusunda

⁹¹ Bu KHK Resmi Gazete'nin 20 Mayıs 1983 tarih ve 18050'nci sayısında yayınlanmıştır. Düstur. V. Tertip. Cilt:22. s.1060.

⁹² Bu Kanun Resmi Gazete'nin 22 Ekim 1983 tarih ve 18199'uncu sayısında yayınlanmıştır. Düstur. V. Tertip. Cilt:22. s.786.

olmuştur. Sermayesinin yarısından fazlası İDT veya KİK'lere ait olan şirketler bağlı ortaklık olarak tanımlanmış ve yeniden düzenlenmiştir.

"2929 sayılı Kanun ekinde İDT ile KİK'lerin, bunlara bağlı müesseselerin ve bağlı ortaklıkların listesi yer almıştır. Bu liste ile kamu iktisadi teşebbüslerinin organizasyonunda bazı değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Buna göre, bazı kamu iktisadi teşebbüslerinin statüleri değiştirilerek, bazıları da yeni kurulan kamu kurumlarının bünyesine alınarak, bir çeşit holding yapısında yeni kurumların kurulduğu görülmektedir. Bu kanunla kurulan; Türkiye Tarım Ürünleri Kurumu'na müessese olarak, müessese haline getirilen SEK, Süt ve Süt Sanayii Müesseseleri adıyla ve yine Sünerbank'a bağlı Ordu Soya Sanayii Müessesesi, bağlı ortaklık olarak da, Güneydoğu Sanayii ve Ticaret A.Ş., Yem Sanayii TAŞ. Türkiye Yapağı Tiftik A.Ş. bağlanmaktadır.

Türkiye Kimya Sanayi Kurumu, Türkiye Taş Kömürü Kurumu, Türkiye Petrol Kurumu yeni İDT'ler olarak kanunda yer alıyor.

Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, daha önce katma bütçeli bir kuruluş olan TEKEL, Tekel İşletmeleri Genel Müdürlüğü, daha önce katma bütçeli bir kuruluş olan Devlet Hava Meydanları İşletmesi müessese haline getirilerek, THY ve USAŞ'ın bağlı ortaklık olarak verildiği Devlet Havacılık ve Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, daha önce katma bütçeli olan Devlet üretme çiftlikleri ile haralar ve inekhaneler müessese haline getirilerek kurulan Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü yeni KİK'ler olarak faaliyete geçiyor.⁹³

Görüldüğü gibi 2929 sayılı Kanun, bir taraftan kavramlara açıklık getirip, kamu iktisadi teşebbüslerinin kuruluş ve sona erme gibi konularını düzenliyor, diğer taraftan aynı kanun bazı kamu iktisadi teşebbüslerinin statülerinde ve yapılarında değişiklikler

⁹³ ATASOY. Vcysel : Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu. Ankara-1993. s.80-81.

yapmaktadır. Bazı katma bütçeli kuruluşların statüleri değiştirilerek KİT haline getirilmişlerdir. Ayrıca bu dönemde KİT'lerin sayısında önemli miktarda artış olmuştur.

1983 seçimlerinden sonra iktidara gelen Anavatan Partisi 24 Ocak ekonomik kararları ile benimsenen ekonomik programı devam ettirmede kararlı bir ekonomik program izlemiştir. 19 Aralık 1983 günü TBMM'de kurduğu hükümetin programını okuyan Başbakan Turgut ÖZAL, "ekonominin tabii kanunları içinde gelişmesini sağlamak üzere, ülke menfaatleri doğrultusunda müdahale ve tahditlerin asgariye indirilerek, rekabet şartlarının hakim kılındığı serbest pazar ekonomisi'nin uygulandığı ekonomik sistem tercihimizdir." sözleriyle hükümetin ekonomik model anlayışını net bir şekilde ortaya koymaktadır.⁹⁴

Başbakan Turgut ÖZAL'da ekonomik konularda Menderes Hükümetleri'nin ekonomik programının 24 Ocak kararları ile rezive edilmiş bir birleşimi sonucunda ortaya çıkan bir programı uygulamaya koymuştur. I ve II'nci Menderes Hükümetleri'nin programlarında ifade edildiği gibi, kamu iktisadi teşebbüsleri ve özelleştirme konusuna ÖZAL Hükümeti'nin programında şu sözlerle değinilmektedir:

Hükümetimiz ilke olarak vatandaşlarımızın kendi güçleriyle veya makul teşvik tedbirleri ile gerçekleştirebilecekleri yatırımlara devletin doğrudan kaynak tahsis etmesini doğru bulmaktadır. Bu şekilde mütalaa edilebilecek mevcut kamu iktisadi teşebbüslerinin tedricen millete devredilmesini uygun buluyoruz. Kamu iktisadi teşebbüsleri için takip edeceğimiz politika açıklıkla belirtilmiş olmasına rağmen, bu politikanın zaman alacağı muhakkaktır. Bu itibarla bir taraftan öngörülen hedeflere erişilmesine yönelik tedbirler alınırken, diğer taraftan kamu iktisadi teşebbüslerinin kârlı ve verimli işletmeler haline getirilmesi maksadıyla gerekli düzenlemeler yapılacaktır.⁹⁵

⁹⁴ Yasama Yılı:1 - 10'uncu Birleşim. 19.12.1983 Pazartesi.TBMM Tutanak Dergisi. Cilt:1. s.66.

⁹⁵ Yasama Yılı:1 - 10'uncu Birleşim. 19.12.1983 Pazartesi. TBMM Tutanak Dergisi. Cilt:1. s.75.

Bu amaçla İnci ÖZAL Hükümeti'nce yapılan ilk önemli düzenleme, 29 Şubat 1984 tarih ve 2983 sayılı Tasarrufların Teşvik ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun'dur. Bu kanun KİT'lerle ilgili hisse senedi çıkarılması ve işletme hakkı verilmesine dair hükümleri içermektedir.

2929 sayılı Kanun'da 60 sayılı KHK gibi uzun ömürlü olmamış, yerini 8 Haziran 1984 tarihli Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'ye bırakmıştır.

233 sayılı KHK genel olarak 2929 sayılı Kanun çerçevesi dahilinde düzenlenmiştir. Buna karşılık kararname, 2929 sayılı kanundan farklı bir anlayış getirmiştir.⁹⁶ En önemli olarak da kamu iktisadi teşebbüsleri ve bunlara bağlı müesseseleri ve bağlı ortaklıkları sayan listede önemli değişiklikler yapılmıştır. Halen 233 sayılı KHK yürürlüktedir.

⁹⁶ Bu Kanun Resmi Gazete'nin 17 Mart 1984 tarihli 18344'üncü sayısında yayınlanmıştır. Düstur V. Tertip. Cilt:23. s.47.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN YAPISI VE ÜLKEMİZ EKONOMİSİNDEKİ YERİ İLE SORUNLARI

1. İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLÜ VE KAMU KURULUŞU AYIRIMI

Önceki bölümde kamu iktisadi teşebbüslerini ve tanımını incelerken belirttiğimiz gibi, bir kamu kurumunun iktisadi devlet teşebbüsü sayılabilmesi için şu unsurları taşıması gerekir: (1) Tüzel kişiliğe sahip olması (2) Endüstriyel ve ticari nitelik taşıması (3) Sermayesinin tamamının veya çoğunluğunun kamuya ait olması.

233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin yukarıdaki tanımda belirttiği üç unsurun öngördüğü şekilde iktisadi devlet teşekkülleri "iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek", kamu iktisadi kuruluşları "tekel niteliğinde malları ve temel mal ve hizmeti üretmek ve pazarlamak" amacıyla kurulmaları, bu kuruluşların ticari faaliyet ve niteliğini ortaya koymaktadır.

Bu durumda, 233 sayılı KHK'nin getirdiği düzenleme sonucunda; Kamu iktisadi teşebbüsleri, iktisadi devlet teşekkülleri ve kamu iktisadi kuruluşları olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Fakat, bu iki gruba bir üçüncü kategoriyi yani tam anlamıyla kamu iktisadi teşebbüsü özelliği taşıyan bağlı ortaklıkları da ilave etmek gereklidir.

1.1. İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİ

İktisadi devlet teşekkülü, 233 sayılı KHK'nin 2'nci maddesinde "sermayesinin tamamı devlete ait olan ve iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan kamu iktisadi teşebbüsü" olarak tanımlanmaktadır. 233 sayılı KHK'nin ekinde 28 iktisadi devlet teşekkülü yer almakta iken, bunlardan; Et Balık Kurumu, Sümerbank Holding A.Ş., ORÜS, SEK, Petkim Petrol Kimya Holding T.A.Ş. özelleştirme kapsamına alınmışlardır. Önce özelleştirme kapsamına alınan Denizcilik Bankası T.A.Ş., daha sonra Emlak Bankası ile birleştirilerek tasfiye edilmiştir.

Halen, 233 sayılı KHK'ye tabi olarak faaliyet gösteren iktisadi devlet teşekkülleri şunlardır:

- T.C. Ziraat Bankası
- Sümerbank Holding A.Ş.⁹⁷
- Türkiye Selüloz ve Kağıt Sanayi Fabrikası (SEKA)
- Türkiye Çimento ve Toprak Sanayi TAŞ (ÇİTOSAN)⁹⁸
- Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri (TDÇİ)
- Etibank
- Türkiye Petrolleri AO (TPAO)⁹⁹
- Petkim Petro Kimya Holding AŞ (PETKİM)¹⁰⁰

⁹⁷ Özelleştirme kapsamında bulunan Sümerbank, 3291 sayılı Kanun'un 13'üncü maddesine uygun olarak anonim şirket haline getirilmiş. ana sözleşmesi 18 Nisan 1988 tarih ve 2001 sayılı Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde ilan edilmiştir.

⁹⁸ ÇİTOSAN'ın bağlı ortaklıkları olan bazı çimento fabrikaları özelleştirilmiş. bazıları da özelleştirme kapsamındadır.

⁹⁹ TPAO'nun bağlı ortaklıklarından Petrol Ofisi A.Ş. ve TÜPRAŞ özelleştirme kapsamındadır.

- Türkiye Gübre Sanayi AŞ (TÜGSAŞ)
- Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK)
- Devlet Malzeme Ofisi (DMO)
- Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ
- Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK)
- Halk Bankası AŞ
- Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ)
- Et ve Balık Ürünleri AŞ (EBK)¹⁰¹
- Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)
- SEK Süt Endüstrisi AŞ (SEK)¹⁰²
- Yem Sanayi ve Ticaret AŞ¹⁰³

¹⁰⁰ Özelleştirme kapsamında bulunan PETKİM Petro Kimya A.Ş., Yüksek Planlama Kurulu'nun 25 Nisan 1988 tarih ve 88/2 sayılı kararı ile kabul edilen yeni ana sözleşmesine göre 3 Mayıs 1988 tarihinden itibaren PETKİM Petro Kimya Holding A.Ş. ünvanıyla faaliyetine devam etmektedir.

¹⁰¹ Özelleştirme kapsamında bulunan EBK'nin adı, 3291 sayılı Kanun'un 13'üncü maddesine uygun olarak 22 Ocak 1993 tarih ve 93/2 sayılı Yüksek Planlama Kurulu kararıyla Et ve Balık Ürünleri A.Ş. olarak değiştirilmiş ve anonim şirket haline getirilerek, 17 Şubat 1993 tarihinde tescil edilip ana sözleşmesiyle birlikte 19 Şubat 1993 tarih ve 3225 sayılı Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde ilan edilmiştir. s.281-282.

¹⁰² Özelleştirme kapsamında bulunan Süt Endüstrisi Kurumu'nun adı, 3291 sayılı Kanun'un 13'üncü maddesine uygun olarak 22 Ocak 1993 tarih ve 93/2 sayılı Yüksek Planlama Kurulu kararı ile SEK Süt Endüstrisi A.Ş. olarak değiştirilmiş ve anonim şirket haline getirilerek 15 Şubat 1993 tarihinde tescil edilip, ana sözleşmesiyle birlikte 17 Şubat 1993 tarih ve 3223 sayılı Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde ilan edilmiştir. s.241-242.

¹⁰³ Özelleştirme kapsamında bulunan Yem San. Türk A.Ş.'nin adı, 3291 sayılı Kanun'un 13'üncü maddesine istinaden 22 Ocak 1993 tarih ve 93/2 sayılı Yüksek Planlama Kurulu kararı ile SEK Süt Endüstrisi A.Ş. olarak değiştirilmiş ve statüsü yeniden düzenlenerek, 25 Şubat 1993 tarihinde tescil

- Türkiye Ziraat Kurumu (TZDK)
- ORÜS Orman Ürünleri Sanayi AŞ (ORÜS)¹⁰⁴
- Türkiye Emlak Bankası AŞ (KONUTBANK)
- Türkiye Gemi Sanayi AŞ
- Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ)

Yukarıdaki listeyi incelediğimiz zaman, iktisadi devlet teşekküllerinin statülerinin 233 sayılı KHK ile tam uyumlu olmadığı görülmektedir. KHK'nin 3'üncü maddesinde, sadece iktisadi devlet teşekküllerinden bankaların anonim şirket olarak kurulmasına imkan tanımıştır. Listede yer alan, direk banka olmayan veya bankacılık faaliyeti bulunmayan 11 iktisadi devlet teşekkülünün, anonim şirket statüsünde olduğu anlaşılmaktadır. Bankacılık faaliyet alanı tekstil sanayi olan Sümerbank Holding AŞ'de bu sayıya dahildir.

1.2. KAMU İKTİSADİ KURULUŞLARI

Kamu iktisadi kuruluşu, 233 sayılı KHK'nin 2'nci maddesinde "sermayesinin tamamı devlete ait olan ve tekel niteliğindeki mallar ile temel mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak üzere kurulan, kamu hizmeti niteliği ağır basan kamu iktisadi teşebbüsü" şeklinde tanımlanmaktadır.

edilerek ana sözleşmesi ile birlikte 1 Mart 1993 tarih ve 3231 sayılı T. Ticaret Sicili Gazetesi'nde ilan edilmiştir. s.305-306.

¹⁰⁴ Özelleştirme kapsamında bulunan Orman Ürünleri Sanayi Kurumu'nun adı, 3291 sayılı Kanun'un 13'üncü maddesine uygun olarak 22 Ocak 1993 tarih ve 93/2 sayılı Yüksek Planlama Kurulu kararı ile ORÜS Orman Ürünleri Sanayi A.Ş. olarak değiştirilmiş ve anonim şirket haline getirilerek 22 Şubat 1993 tarihinde tescil edilip, ana sözleşmesi ile birlikte 1 Mart 1993 tarih ve 3231 sayılı Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde ilan edilmiştir. s.41-42.

233 sayılı KHK; kamu iktisadi kuruluşlarını, kamu hizmeti yönü ağır basan kamu iktisadi teşebbüsleri olarak nitelendirmesine rağmen, mali yapıları ile mali hükümlerin haricinde bu kuruluşlarla ilgili olarak farklı bir düzenleme getirmemiştir. KİT'lerde hiç bir ayırım yapmadan fiyat ve tarifeleri düzenleyen 35'inci madde "teşebbüs, müessese ve bağlı ortaklıklar, işletmelerinde üretilen mal ve hizmet fiyatlarını tesbitte serbesttirler" ilkesini koymuştur. Ayrıca bu madde, üretilen mal ve hizmetlerin fiyatının Bakanlar Kurulu tarafından da tesbit edilmesine imkan vermektedir.

233 sayılı KHK ekindeki listede 10 adet kamu iktisadi kuruluşu yer almakta iken, 233 sayılı KHK hükümlerine tabi olarak 8 kamu iktisadi kuruluşu faaliyet sürdürmektedir.

Kamu iktisadi kuruluşları arasında yer alan Uçak Servisi AŞ özelleştirilmiş olup, sermayesindeki kamu payının bu özelleştirmeden dolayı azalması nedeniyle, iştirak haline gelmiştir.

Kamu iktisadi kuruluşları arasında yer alırken, 233 sayılı KHK'nin ekindeki listede belirtilen Savunma Donatım İşletmeleri, 17 Kasım 1985 tarih ve 3238 sayılı Kanun'un geçici 1'inci maddesi ile Savunma Sanayi Müsteşarlığı'na devredilerek KİT statüsünden çıkarılmıştır. Aynı şekilde, Türkiye Uçak Sanayi (TUSAŞ)'nin % 55 hissesi Savunma Sanayi Müsteşarlığı'na geçmiş ve bu kuruluş da 233 sayılı KHK'nin kapsamı dışında kalmıştır.

Halen 233 sayılı KHK'ye göre faaliyetini sürdürmekte olan kamu iktisadi kuruluşları şunlardır:

- Türkiye Elektrik Kurumu (TEK)
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi (TCDD)

- Türkiye Cumhuriyeti Posta Telgraf ve Telefon İşletmesi (PTT)¹⁰⁵
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMI)
- Türk Hava Yolları AO (THY)¹⁰⁶
- Çay İşletmeleri (ÇAY-KUR)
- Tütün, Tütün Mamulleri Tuz ve Alkol İşletmeleri (TEKEL)
- Tarım İşletmeleri (TİGEM)

1.3. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN MÜESSESE VE BAĞLI ORTAKLIK OLARAK TEŞKİLATLANMASI

1.3.1. MÜESSESELER

Müessese, 233 sayılı KHK'nin 2'nci maddesinde şöyle tanımlanmaktadır: "Sermayesinin tamamı bir iktisadi devlet teşekkülüne veya kamu iktisadi kuruluşuna ait olup, ona bağlı işletme veya işletme topluluğu" dur.

KHK'nin 15'inci maddesiyle, sermayesinin tamamı devlete ait olan KİT'lerin müessese şeklinde teşkilatlanması ilkesi konulmuştur. Fakat, bir müessese içinde toplanmasında yarar ve gerek görülmeyen işletmelerin Koordinasyon Kurulu kararı ile doğrudan KİT'e bağlı olarak faaliyetini yürütebileceği bir istisna olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, 15'inci madde ile tekel niteliğindeki malların, müesseseler veya işletmeler

¹⁰⁵ Listede yer alan KİT'lerden PTT, özelleştirme kapsamına alınarak Telefon ve Posta kısımları olmak üzere ikiye ayrıldı. Telefon kısmı, Türk Telekom A.Ş. olarak 4000 sayılı Kanun'un 1'inci maddesi ile yapılandı. Şirketin Ulaştırma Bakanlığı'nca onaylanan ana sözleşmesi 1.7.1994 günlü Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde ilan edildi.

¹⁰⁶ Listede yer alan KİK'lerden THY özelleştirme kapsamına alınmıştır.

tarafından üretilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Aynı KHK, müesseselerin kuruluşunu da oldukça basit bir prosedüre bağlamıştır. Buna göre, müesseseler; KİT genel müdürünün teklifi ve yönetim kurulunun kararı ile kurulmakta ve statülerinin ticaret siciline kayıt ve ilanı ile tüzel kişilik kazanmaktadır.

Genel olarak kamu iktisadi teşebbüsleri, tüzel kişiliğe sahip müesseseler yerine doğrudan kendilerine bağlı işletmeler şeklinde teşkilatlanmayı tercih etmektedirler.

233 sayılı KHK'nin yürürlüğe girişinden bu güne kadar geçen süre içerisinde sadece Türkiye Elektrik Kurumu'nun müessese sayısında çok fazla artış olmuş, buna karşılık Devlet Demiryolları İşletmesi'ne ait 3 müessese bağlı ortaklık haline getirilmiştir.

Halen 233 sayılı KHK hükümlerine uygun olarak faaliyet gösteren müesseseler şunlardır:¹⁰⁷

1.3.1.1. İktisadi Devlet Teşekküllerine Bağlı Müesseseler:

Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikalarına bağlı olanlar;

- SEKA Afyon Müessesesi
- SEKA Akdeniz Müessesesi
- SEKA Aksu Müessesesi
- SEKA Balıkesir Müessesesi
- SEKA Bolu Lamine Lif ve Levha Sanayii Müessesesi
- SEKA Çaycuma Müessesesi
- SEKA Dalaman Müessesesi
- SEKA İzmit Selüloz ve Kağıt Sanayii Müessesesi
- SEKA Kastamonu Müessesesi

¹⁰⁷ Bilgiler 1992 yılı sonu itibarıyladır. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun raporundan alınmıştır.

Türkiye Demir Çelik İşletmelerine bağlı olanlar;

- TDÇİ İskenderun Demir Çelik Fabrikaları Müessesesi
- TDÇİ Karabük Demir Çelik Fabrikaları Müessesesi
- TDÇİ Divriği Madenleri Müessesesi
- TDÇİ Hekimhan Madenleri Müessesesi

Etibank'a bağlı olanlar;

- ETİBANK Antalya Elektrometalurji Sanayii ve İşletmesi Müessesesi
- ETİBANK Bandırma Boraks ve Asit Fabrikaları İşletmesi Müessesesi
- ETİBANK Bigadiç Maden İşletmeleri Müessesesi
- ETİBANK Bursa Maden İşletmeleri Müessesesi
- ETİBANK Emet Kolemanit İşletmesi Müessesesi
- ETİBANK Ergani Bakır İşletmesi Müessesesi
- ETİBANK Fosfat İşletmeleri Müessesesi
- ETİBANK Halıköy Maden İşletmeleri Müessesesi
- ETİBANK Keçiborlu Kükürt İşletmesi Müessesesi
- ETİBANK Kesteler Bor Madenleri İşletmeleri Müessesesi
- ETİBANK Kırka Boraks İşletmesi Müessesesi
- ETİBANK Küre Bakırlı Pirit İşletmesi Müessesesi
- ETİBANK Seydişehir Alüminyum İşletmesi Müessesesi
- ETİBANK Şark Kromları Ferrokrom İşletmesi Müessesesi
- ETİBANK Üçköprü Maden İşletmesi Müessesesi
- ETİBANK Yüzüncü Yıl Gümüş Madeni İşletmeleri Müessesesi

Türkiye Taşkömürü Kurumu'na bağlı olanlar;

- TTK Amasra Taşkömürü İşletmeleri Müessesesi.
- TTK Armutçuk Taşkömürü İşletmeleri Müessesesi.
- TTK Karadon Taşkömürü İşletmeleri Müessesesi.
- TTK Kozlu Taşkömürü İşletmeleri Müessesesi.
- TTK Üzülmüş Taşkömürü İşletmeleri Müessesesi.

- TTK Merkez Taşkömürü İşletmeleri Müessesesi.

Devlet Malzeme Ofisi'ne bağlı olanlar;

- DMO Basım Müessesesi.
- DMO İmâlat Müessesesi.

Makina Kimya Kurumu'na bağlı olan;

- MKE Silah Sanayii Müessesesi.

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu'na bağlı olanlar;

- TKİ Afşin-Elbistan Linyitleri İşletmesi Müessesesi.
- TKİ Alpagut-Dodurga Linyitleri İşletmesi Müessesesi.
- TKİ Marmara Linyitleri İşletmesi Müessesesi.
- TKİ Doğu Linyitleri İşletmesi Müessesesi.
- TKİ Ege Linyitleri İşletmesi Müessesesi.
- TKİ Garp Linyitleri İşletmesi Müessesesi.
- TKİ Güney Ege Linyitleri İşletmesi Müessesesi.
- TKİ Güneydoğu Anadolu Asfaltit ve Linyit İşletmesi Müessesesi.
- TKİ Orta Anadolu Linyitleri İşletmesi Müessesesi.
- TKİ Çan Linyitleri İşletmesi Müessesesi.
- TKİ Seyitömer Linyitleri İşletmesi Müessesesi.

Toprak Mahsülleri Ofisi'ne bağlı olan;

- TMO Alkasan-Alkoloid ve Sanayii İşletmeleri Müessesesi.

Türkiye Zirai Donatım Kurumun'a Bağlı olan;

- TZDK Ziraat Aletleri ve Makinaları Fabrikası Müessesesi.

1.3.1.2. Kamu İkisadi Kuruluşlarına Bağlı Müesseseler:

Türkiye Elektrik Kurumu'na bağlı olanlar;

- TEK Elektrik Üretim ve İletim Müessesesi.
- TEK Dağıtım Müesseseleri (74 Adet)

T.C. Posta Telgraf Telefon İşletmesi'ne bağlı olan;

- PTT İmâlat, Onarım ve Donatım Sanayii Müessesesi.

Tütün, Tütün Mamülleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri'ne bağlı olanlar;

- TEKEL Alkollü İçkiler Sanayii İşletmeleri.
- TEKEL Tuz İşletmeleri Müesseseleri.
- TEKEL Sigara Sanayii İşletmeleri Müesseseleri.
- TEKEL Ürünleri Pazarlama ve Dağıtım Müessesesi.
- TEKEL Yaprak Tütün İşletmeleri ve Ticaret Müessesesi.

1.3.2. Bağlı Ortaklıklar

Bağlı ortaklık, 233 sayılı KHK'nin 2'nci maddesinde "sermayesinin %50'sinden fazlası iktisadi devlet teşekkülüne veya kamu iktisadi kuruluşuna ait olan işletme veya işletmeler topluluğundan oluşan anonim şirketler" olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanıma göre, bağlı ortaklıklar; devlet hissesinin çoğulukta olduğu bir karma ekonomi şirketi olmaktadır.

233 sayılı KHK'nin 22'nci maddesine göre bağlı ortaklıklar üç şekilde kurulabilmektedir:

- Bir müessese doğrudan doğruya bağlı ortaklık haline getirilmek suretiyle,
- Bir KİT'in iştirak ettiği şirketteki hissesinin %50'nin üstüne çıkması nedeniyle,

- Bir üçüncü yol olarak da, bir kamu iktisadi teşebbüsü tarafından sermayesinin %50'sinden fazlası konulmak suretiyle, doğrudan yeni bir şirket olarak kurulabilmektedir.

Bu duruma rağmen uygulamada birden fazla KİT'in ortaklığı nedeniyle, kamu payı % 50'den fazla olan bazı iştiraklar bağlı ortaklık statüsüne dönüştürülmemiştir. Halen bu kuruluşlara kamu iktisadi teşebbüsleri mevzuatı açısından teşebbüs statüsü uygulanmaktadır.¹⁰⁸ Bir iştirakin bağlı ortaklık olabilmesi için tek bir KİT'in iştirakinin %50'nin üzerinde olması şartının aranması kanaatimizce yanlış bir uygulamadır. Zira, 233 sayılı KHK ile bir şirkette bir kamu iktisadi teşebbüsünün ortak olması ve bu suretle şirketin tam denetiminin sağlanması amacı güdülmüştür. Bu nedenle, bu tür şirketlerdeki kamu hisselerinin bir kamu iktisadi teşebbüsünde toplanması gerekirdi.

Buna karşılık, tam tersine uygulamalar da vardır. 233 sayılı KHK ile Ziraat Bankası'nın bağlı ortaklığı olan Güven Sigorta TAŞ, Ziraat Bankası'na ait % 51.65 oranındaki hisselerin, % 36.5'lik bir bölümü Yüksek Planlama Kurulu'nun 8 Kasım 1989 tarih ve 89/T.106 sayılı kararıyla 29 Aralık 1989 tarihinde Halk Bankası'na devredilmiştir. Yüksek Planlama Kurulu'nun 27 Haziran 1990 tarih ve 90/T.48 sayılı kararıyla, bağlı ortaklık niteliğini kaybeden Güven Sigorta TAŞ'nin hukuki statüsünün iştirak haline dönüştürülmesi uygun görülerek, 21 Aralık 1990 tarihinde toplanan şirketin genel kurulu tarafından yeni ana sözleşmenin kabul edilmesi, yönetim ve denetim kurullarının kurulmasıyla fiilen iştirak haline getirilmiştir. Bu uygulama da 233 sayılı KHK'ye aykırıdır. KHK'nin 27'inci maddesi açık bir şekilde "aynı iştirake birden fazla teşebbüs veya bağlı ortaklık katılamaz" hükmünü taşımaktadır. Dolayısıyla uygulama, KHK'nin bu açık hükmüne aykırı bir biçimde gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, 1990 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Raporu. s.335.

¹⁰⁹ Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimine Ait 1988-1989-1990 Yılları Komisyon Raporu. Cilt:1. s. 938.

Müessey veya bağıli işletmelerin bağıli birer ortaklık haline getirilmesi Koordinasyon Kurulu'nun yeni şirket kurmak suretiyle bağıli ortaklık kurulması Bakanlar Kurulu'nun kararıyla mümkündür. 233 sayılı KHK, yeni bir şirket şeklinde bağıli birer ortaklık kurulmasını, KİT'lerin kuruluşunda olduğu gibi Bakanlar Kurulu'nun yetkisine bırakılmıştır.

Bağıli ortaklıklar, 233 sayılı KHK'de saklı tutulan hususlar dışında özel hukuk hükümlerine tabidirler. Ancak KHK, sermayelerinin en az % 91'i KİK'lere ait olan bağıli ortaklıklara bir istisnai uygulama daha getirerek, bu kuruluşların, genel kurulunun ve denetçilerinin bulunmayacağı hükmünü koymuştur.

Halen bağıli ortaklık statüsünde bulunan kuruluşlar şunlardır:¹¹⁰

1.3.2.1. İktisadi Devlet Teşekküllerine Bağıli Olanlar

Sünerbank Holding AŞ.'ne bağıli olanlar,¹¹¹

- Antalya Pamuklu Dokuma Sanayii AŞ.
- Akdeniz Sanayi ve Ticaret AŞ (AKSANTAŞ).
- Bergama Pamuk İpliği ve Dokuma Sanayii AŞ.
- Manisa Pamuklu Mensucat AŞ.
- Süner Halıcılık ve El Sanatları Sanayii ve Ticaret AŞ.
- Türkiye Yapağı ve Tiftik AŞ.

Türkiye Çimento ve Toprak Sanayii TAŞ.'ne bağıli olanlar,¹¹²

¹¹⁰ Bilgiler 1992 yılı sonu itibarıyledir. Başbakanlık Yüksek denetleme Kurulu'nun raporundan alınmıştır.

¹¹¹ Sünerbank'ın bağıli ortaklıkları da özelleştirme kapsamındadır.

- Bozüyük Seramik Sanayii TAŞ.
- Elazığ-Altınova Çimento Sanayi TAŞ.
- Ergani Çimento Sanayii TAŞ.
- Filyos Ateş Tuğlası Sanayii TAŞ.
- Gümüşhane Çimento Sanayii TAŞ.
- Kars Çimento Sanayii TAŞ.
- Konya Krom Magnezit Tuğla Sanayii TAŞ.
- Van Çimento Sanayii TAŞ.
- Yarımca Porselen Sanayii TAŞ.
- Siirt-Kurtalan Çimento Sanayii TAŞ.

Türkiye Demir Çelik İşletmeleri'ne bağlı olan;

- Gerede Çelik Konstrüksüyon Sanayii Ticaret AŞ (GENKONSAN).

Etibank'a bağlı olanlar;

- Karadeniz Bakır İşletmeleri AŞ.
- Çinko Kurşun Sanayii AŞ (ÇINKUR).

Türkiye Petrolleri AO.'na bağlı olanlar;¹¹³

- Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği AŞ (DİTAŞ).
- Boru Hatları İle Petrol Taşıma AŞ (BOTAŞ).
- İstanbul Gübre Sanayii Aş (İGSAŞ).

Petkim Petro Kimya Holding AŞ 'ne bağlı olan;¹¹⁴

¹¹² Özelleştirilmelerine karar verilen daha önce ÇİTOSAN'a bağlı olan ortaklıklar. Başbakanlığa bağlı ortaklıklar arasında gösterilmiştir.

¹¹³ Daha önce bu kuruluşun bağlı ortaklıkları olan Petrol Ofisi ve TÜPRAŞ özelleştirme kapsamına alınmıştır.

- Petlas Lastik Sanayii ve Ticaret AŞ.

Türkiye Gübre Sanayii AŞ.'ne bağlı olanlar;

- Gemlik Gübre Sanayii AŞ.
- Kütahya Gübre Sanayii AŞ.
- Samsun Gübre Sanayii AŞ.
- Elazığ Gübre Sanayii AŞ.

Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na bağlı olanlar;

- Antalya Pil Sanayi ve Ticaret AŞ (ANPİL).
- Asil Çelik Sanayii ve Ticaret AŞ (ASİLÇELİK).
- Av Fişek Sanayii ve Ticaret AŞ (AV FİŞEK).
- Çankırı Silah Sanayii ve Ticaret AŞ (ÇANSAS).
- Çelik Çekme Boru Sanayii ve Ticaret AŞ (ÇEL-BOR).
- Elektrik Sayaçları Sanayii ve Ticaret AŞ (ELSA).
- Elmadağ Barut Sanayii ve Ticaret AŞ (BARUTSAN).
- Etimesgut Ağaç Sanayii ve Ticaret AŞ (ETAĞ).
- Fişek Sanayii ve Ticaret AŞ (FİŞEKSAN).
- Hafif Silah Sanayii ve Ticaret AŞ (SİLAHSAN).
- Takım Tezgahları Sanayii ve Ticaret AŞ (TAKSAN).
- Türk Motor sanayii ve Ticaret AŞ (TÜMOSAN).

Et ve Balık Ürünleri AŞ.'ne bağlı olan;¹¹⁵

- Erzincan Gıda Maddeleri Sanayii ve Ticaret AŞ (ERSANTAŞ).

¹¹⁴ PETKİM ve bağlı ortaklığı Petlas Lastik Sanayii ve Ticaret AŞ. özelleştirme kapsamına alınmış olup. Petlas Kombassan Holding'e özelleştirme ihalesi sonucunda satılarak 06.05.1997 tarihinde devredilmiştir.

¹¹⁵ EBK özelleştirme kapsamına alınanlar.

Toprak Mahsulleri Ofisi'ne bağlı olan;

- Aksaray Azmi Milli TAŞ.

Türkiye Emlak Bankası'na bağlı olan;

- Emlak Konut AŞ.

Türkiye Denizcilik İşletmeleri'ne bağlı olan;

- D.B. Deniz Nakliyatı TAŞ.

1.3.2.2. Kamu İktisadi Kuruluşuna Bağlı Olanlar

Türkiye Elektrik Kurumu'na bağlı olan;

- Türkiye Elektro Mekanik Sanayii AŞ (TEMSAN).

T.C. Devlet Demiryolları İşletmesi'ne bağlı olanlar;

- Türkiye Vagon Sanayii AŞ (TÜVASAŞ).
- Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayii AŞ (TÜLOMSAŞ).
- Türkiye Demiryolu Makinaları AŞ (TÜDEMSAŞ).

Devlet Hava Meydanları İşletmesi'ne bağlı olan;

- Hava Alanları Yer Hizmetleri AŞ (HAVAŞ).

Türk Hava Yolları AO.'na bağlı olan;¹¹⁶

- Türk Hava Taşımacılığı AŞ (THT).

¹¹⁶ THY özelleştirme kapsamına alınanlar.

1.3.2.3. Özelleştirilmesine Karar Verilmesi Nedeniyle Başbakanlığa Bağlı Olan Kuruluşlar¹¹⁷

- Abant ve Bolu Çevresi Turizm AŞ.
- Turban Turizm AŞ.
- Adıyaman Çimento Sanayii TAŞ.
- Aşkale Çimento Sanayii TAŞ.
- Bartın Çimento Sanayii TAŞ.
- Çorum Çimento Sanayii TAŞ.
- Denizli Çimento Sanayii TAŞ.
- Sivas Çimento Sanayii TAŞ.
- İskenderun Çimento Sanayii TAŞ.
- Kütahya Manyezit İşletmeleri AŞ (KÜMAŞ).
- Ladik Çimento Sanayii TAŞ.
- Şanlıurfa Çimento Sanayii TAŞ.
- Trabzon Çimento Sanayii TAŞ.
- Petrol Ofisi AŞ.
- Türkiye Petrol Rafinerileri AŞ (TÜPRAŞ)
- Türkiye Elektronik Sanayii ve Ticaret AŞ (TESTAŞ)

Bağlı ortaklıkların sayısında 233 sayılı KHK'nin yürürlüğe girdiği tarihten bu güne kadar geçen süre içerisinde önemli artışlar olmuştur. Bunun ana sebebi, özelleştirme kapsamına alınan ve alınması düşünülen kuruluşların müessese ve işletmelerinin bağlı ortaklık haline getirilmesidir.

¹¹⁷ Özelleştirilmelerine karar verilmesi nedeniyle Başbakanlık'a bağlı olan kuruluşlardan. daha önce: (*) işaretli olanlar TURBAN'nın. (**) işaretli olarak ÇİTOSAN'ın. (***) işaretli olanlar TPAO'nun. (****) olan kuruluş da MKE Kurumununun bağlı ortaklarıydı.

"Bu konuda uygulamaları doğan bir başka sorun da 3291 sayılı kanunla özelleştirilmelerine karar verilen bağlı ortaklıklarla ilgilidir. Bu şirketlerdeki kamu payı %50'nin altına düşünceye kadar; faaliyetleri, organları, yönetimi, denetimi ve sermaye miktarını tespiti Yüksek Planlama Kurulu yetkili kılınmıştır. Bu konuda bir genel düzenleme yapılmamıştır."¹¹⁸

2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Devletin de bir özel sektör kuruluşu gibi işletmeci olarak ekonomik faaliyetlerin içerisinde yer almasına yol açan kamu iktisadi teşebbüslerinin, gerek işletmecilik yönleriyle, gerek devletin ekonomiye müdahale etmede kullandığı araçlardan biri olmaları nedeniyle ekonomiye olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Bu etkilerin olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilmesi, uygulanan ekonomik modele ve ülkeden ülkeye büyük oranda değişiklik gösterebilmektedir.

"Kamu iktisadi teşebbüslerinin ekonomiye katkılarının iki boyutu vardır. Birinci boyut; onların ekonomi içinde yerlerini gösteren sayısal boyut, diğeri ise sayılarla ifade edilmeyen, özel sektöre kaliteli eleman ve hammadde tedarik etme gibi niteliksel boyuttur."¹¹⁹

¹¹⁸ Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun (BYDK), 1990 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu, s. 336.

¹¹⁹ KEPENEK, Yakup: Gelişimi, Soruları ve Özelleştirilmeleriyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 45-46.

Ülkemizde KİT'lerin kurulduğu günden bu güne kadar geçen süre içerisinde şüphesiz Türkiye ekonomisine, özellikle sermaye birikiminin yetersiz olduğu dönemlerde olumlu yönde bir çok etkileri olmuştur.

Birçok yönden eleştirilen kamu iktisadi teşebbüslerinin ekonomimizde halen önemli fonksiyonları vardır.

Bu fonksiyonları şöyle sıralayabiliriz:

- İleri teknik ve büyük organizasyon gerektiren yatırımları gerçekleştirmek,
- Yeni üretim kollarında gelişmeye öncelik etmek,
- Geri kalmış yörelere doğrudan veya dolaylı olarak yatırım yaparak, kalkınmanın bölgelerarası dengeli olmasına katkıda bulunmak,
- Ekonomik darboğazları, çarpıklıkları, tıkanıklıkları giderici, önleyici yatırımları gerçekleştirmek,
- Üretim kapasitelerini en uygun düzeyde kullanarak, üretimi artırıp maliyetleri düşürmek yolu ile makul fiyatlarla diğer sektörlerle girdi ve nihai tüketicilere mal ve hizmet sağlamak.
- Ekonomideki teknelci eğilimleri kırarak, bazı temel mal ve hizmetlerin fiyatlarının oluşmasında düzenleyici etkili bir rol oynayarak, üretici ve tüketicinin korunmasını sağlamak.
- İyi bir dağıtım sistemi kurarak, bazı ihtiyaç maddeleri ile temel hizmetlerin tüm bölgelere ulaştırılması ile pazarlamasını gerçekleştirmek.
- Kalite kontrolü ile modern pazarlama yöntemleri uygulayarak, ihracat konusu malların kalitesini yükseltmek ve ihracatın gelişmesine katkıda bulunmak.

2.1. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILAYA KATKISI

Kamu iktisadi teşebbüslerinin ekonomiye olan katkılarının değerlendirilmesinde kullanılan sayısal kriterlerin en başında, bu kuruluşların gayri safi milli hasılaya olan katkıları gelmektedir.

TABLO 1'de ülkemizde 1986-1991 yılları arasındaki 5 yıllık döneme ait cari fiyatlarla gayri safi milli hasılda KİT'lerin paylarında meydana gelen gelişmeler ele alınmıştır.

Tablo-1 Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Gayri Safi Milli Hasılaya Katkısı

(Milyar TL)

Yıllar	GSMH*	Büyüme Hızı** %	KİT Payı*	KİT Bü. Hızı** %	KİT/GSMH %
1986	39,370	7.3	6,519	8.3	16.6
1987	58,565	6.5	9,339	15.4	15.9
1988	100,582	4.6	13,877	-23.7	13.8
1989	170,412	0.6	28,034	7.0	16.5
1990	287,254	8.2	37,400	8.4	13.0

KAYNAK : Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumu, 1990 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu, s.60-62.

* Cari Fiyatlarla.

* 1986 Fiyatlarıyla.

Türkiye'deki KİT'lerin G.S.M.H.'deki payları yıllara göre çok fazla düzenlilik göstermemekle birlikte, 1986 yılında % 16.6 iken, 1990 yılında bu oran % 13'e düşmüştür. 1986 yılına göre 1987, 1988 yıllarında G.S.M.H.'daki KİT payı azalırken,

1989 yılında yeniden artış göstermişse de, 1990 yılında son 5 yılın en düşük değeri gerçekleşmiştir.

Türkiye ekonomisinde 1986-1989 yılları arasında büyüme hızının sürekli olarak azaldığını, 1989 yılında neredeyse sifira yaklaştığını, ancak 1990 yılında yeniden % 8.2 olarak gerçekleştiğini görmekteyiz. Buna karşılık incelenen dönemde KİT'lerin büyüme hızının düzenli bir şekilde olmadığı görülmektedir. Genel olarak G.S.M.H büyüme hızından daha yüksek olarak gerçekleşen kamu iktisadi teşebbüslerinin büyüme hızı, 1989 yılında 23.7 olarak gerçekleşmiştir.

2.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN İSTİHDAMA KATKISI

Kamu iktisadi teşebbüslerinin Türkiye ekonomisindeki yerini incelerken karşılaştırma yapılan konulardan birisi de bu kuruluşların istihdama olan katkılarıdır.

TABLO 2'de 1986-1990 yılları arasında Türkiye'de KİT'lerdeki toplam istihdam ve artış oranları ile KİT'lerdeki istihdamın Türkiye'deki toplam istihdama olan oranı yer almaktadır.

Tablo-2 Kamu İktisadi Teşebbüslerinin İstihdama Katkısı

(Bin)

YILLAR	TÜRKİYE		KİT		Kit/Tür. Oranı
	Sayı	Yıllık Artış	Sayı	Yıllık Artış	
1986	16,243	-	794	-	4.88
1987	16,500	1.6	810	2.0	4.90
1988	18,093	9.7	816	0.7	4.51
1989	18,477	2.1	800	-2.0	4.33
1990	19,209	4.0	797	-0.4	4.15

KAYNAK : Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, 1990 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu, s.63.

1986 yılında Türkiye'de toplam istihdam 16,243 bin iken, 5 yılda toplam % 18.3'lük artışla, 19,209 bine ulaşmıştır. Aynı dönemde KİT'lerdeki istihdam da 794 binden 797 bine yükselmiştir. Artış hızı, sadece % 0.4 civarındadır.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin son 5 yılda istihdama katkısının olduğunu söyleyebilmemiz çok zordur. Sadece 1987 yılında ülke ortalamasının üstünde istihdam artışı görülen KİT'lerde 1989 ve 1990 yılları arasında sırayla % 2, % 0.4 oranlarında bir gerçekleşme olmuştur.

KİT'lerdeki istihdamda az da olsa meydana gelen azalmaya karşılık, Türkiye'deki toplam istihdamdaki payı da giderek azalmaktadır. Bu oran 1986 yılında % 4.88 iken, 1990 yılında % 4.15'e inmiştir.

2.3. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN ÜRETİME KATKISI

Kamu iktisadi teşebbüsleri ülkemizin bir çok alanında mal ve hizmet üretimi gerçekleştirmektedirler. Bir çok alanda da tekel niteliğinde üretim yapmaktadırlar.

"Bir kısım mal ve hizmet üretiminde kamu iktisadi teşebbüslerinin tekelci konumda bulunması, bu kuruluşlara ekonomi biliminde sözü edilen tekelci nitelik kazandırmamaktadır. Ekonomi biliminde bir mal veya hizmet tekelini elinde tutan ekonomik birim, bu konumundan yararlanarak serbestçe fiyat tesbit etme yetkisinin bulunması dolayısıyla bir tekelci karı elde etmektedir. KİT'ler için bu durum söz konusu değildir. KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlandırılmasında son sözü genel olarak

hükümetler söylemekte, dolayısıyla bir tekelci karı elde etmeleri mümkün olamamaktadır".¹²⁰

TABLO 3'te 1985 ve 1990 yıllarında bazı seçilmiş malların Türkiye ve KİT'lerin üretim değerleri gösterilmiştir.

Tablo-3 Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Üretime Katkısı

MALLAR	1985			1990		
	Türkiye	KİT	%	Türkiye	KİT	%
1. Madencilik						
a) Birincil Enerji Kaynakları						
-Taşkömürü	3,632	3,632	100	2,745	2,745	100
-Linyit	26,623	21,783	92	43,847	36,854	83
-Ham Petrol	2,087	947	45	3,717	2,716	73
b)Metal Madenleri						
-Demir Cevheri	3,943	2,520	64	4,906	2,949	60
-Bakır Cevheri	2,466	2,466	100	4,019	4,019	100
-Krom Cevheri	451	234	52	203	203	21
-Boksit Cevheri	60	60	100	752	752	100
c)Metal Dışı Madenler						
-Bor Mineralleri	1,411	1,203	85	2,063	2,063	100
-Kükürt	151	151	100	98	98	100
-Barit	271	62	23	370	55	15
2.İmalat						
a)Tüketim Malları						
-Gövde et	780	48	6	514	51	10
-Çay	114	114	100	140	110	79
-Şeker	1,522	1,088	71	1,789	1,394	78
-Karma yem	2,500	478	19	3,976	524	13
-Sigara ve tütün	53	53	100	61	61	100

¹²⁰ KEPENEK. Yakup: Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirmeleriyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT). Gerçek Yayınevi, İstanbul-1990. s. 56.

MALLAR	1985			1990		
	Türkiye	KİT	%	Türkiye	KİT	%
b)Ara Mallar						
-Sıvı ham demir	4,330	1,443	33	4,828	2,804	58
-Petrol Ürünleri	17,581	14,259	81	22,253	17,620	78
-Çimento	15,775	5,091	32	24,416	5,294	22
-Kağıt,karton	697	488	70	911	519	57
-Bilister bakır	32	32	100	19	19	100
c)Yatırım Mal- ları						
-Vagon (adet)	1,058	1,058	100	486	486	100
-Traktör (adet)	46,782	4,696	10	30,712	2,659	9
3. Enerji	34,212	30,249	88	57,543	52,854	92
-Elektrik (Gwh)	2,510	1,425	57	3,422	2,342	68
-Kok						

KAYNAK : Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, 1990 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu, s.65-66.

Türkiye'de kamu iktisadi teşebbüslerinin üretime katkılarını incelerken tabloda hizmet üretimlerine yer verilmedi. Çünkü, yolcu taşımalarında demiryolu taşımacılığı sadece devlet tarafından yapılmaktadır, yük taşımalarında da demiryolu ile yapılan taşımaların tamamı devlet, karayolu taşımalarının tamamına yakın kısmı da özel sektör tarafından yapılmaktadır. Son yıllarda ülkemizde havacılık alanında özel sektör de faaliyet göstermekte ise de, bu faaliyetler hizmet üretimi açısından oldukça sınırlı kalmaktadır.

"KİT"lerin hizmet sektöründe özel sektörle birlikte faaliyet gösterdiği önemli bir alan bankacılık ve sigortacılık sektörüdür. 1990 yılı itibarıyla Türkiye'de faaliyet gösteren bankalardan 6'sı KİT statüsündedir. Sigortacılık alanında da ülkemizde 42 sigorta, 4 reasürans şirketi faaliyet göstermekte olup, bunların sadece biri, Güven Sigorta TAŞ kamu sektörüne aitken, bu kuruluşun 1990 yılında iştirak haline getirilmesi sonucu bu alanda tamamen özel sektör faaliyet göstermekte, kamu sektörü çeşitli sigorta şirketlerine iştirak etmekle yetinmektedir.

"Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların tamamı 95,317 milyar TL. mevduat toplarken, bu mevduatta KİT statüsündeki bankaların payı %40.1 olmuştur. Aynı şekilde 1990 yılında bankalar 80.034 milyar TL. kredi kullanırken, KİT statüsündeki bankalar bunun %39.5'nin kullandırmıştır."¹²¹

Tablo 3'de görüldüğü gibi KİT'ler taşkömürü, bakır, boksit, kükürt üretiminde tekel olma özelliğini sürdürmektedir. Son yıllarda sadece çay üretiminde devlet tekeli kaldırılmıştır. Buna karşılık linyit, demir, korm, et, yem, petrol ürünleri, çimento, kağıt ve traktör üretimindeki KİT payları 1985 yılında azalma göstermektedir.

2.4. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN YATIRIMLARA KATKISI

Ülkemizin kalkınmasında uzun yıllar kamu iktisadi teşebbüsleri yatırımlarının önemli payı olmuştur. KİT'lerin sabit sermaye yatırımları toplamındaki payı son yıllarda giderek azalma göstermesine rağmen, halen ülkemiz ekonomisinde önem taşımaktadır.

1960-1980 döneminde yürütülen planlı kalkınmanın bir sonucu olarak, KİT'ler bir çok sektörde hakim duruma geçmekle birlikte, planlamanın bir gereği olarak bunların çöküşünde bu işletmeleri başlıca sorumlu durumuna sokmuştur.

Bunun yanında, bu kuruluşların yatırım yürütme ve gerçekleştirme güçleri yeterince geliştirilmeden, yıllık programlarla imkanlarının çok üstünde görev verilmiş olması, özellikle 1971 yılından bu yana yatırım hedeflerine fiziki olarak ulaşmamalarına yol açmış, çok önemli görülen projelerin, öngörülen süreler içinde tamamlanamamasına neden olmuştur.

¹²¹ Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu raporu, s. 67-68.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin üstlendikleri önemli yatırım projelerinin işletmeye alınmasındaki gecikmeler, yalnız ilgili kuruluşların faaliyet sonuçlarını olumsuz yönde etkilemekle kalmamakta, Türk ekonomisinin en önemli sorunları arasında yer almaktadır.

233 sayılı KHK'nin 29'uncu maddesine göre, KİT'ler yatırım ve işletme faaliyetlerini plan, program ve bütçelere dayalı olarak yürütülen ve yıllık genel yatırım programları Bakanlar Kurulu tarafından karara bağlanır. 30'uncu madde ile de kuruluşlar, kalkınma çalışmalarını zamanında yapıp, projelerini hazırlamakla yükümlüdürler.

Küçük tamamlama yatırımları, 233 sayılı KHK'nin 31'inci maddesindeki esaslara uyulmak şartıyla yönetim kurulunun teklifi ve ilgili bakanın onayıyla, idame ve yenileme yatırımları yönetim kurulu kararıyla yapılır.

TABLO 4'de 1986-1990 yılları arasındaki 5 yıllık döneme ait, cari fiyatlarla ayrıca Türkiye'de gerçekleştirilen toplam sabit sermaye yatırımları ve kamu iktisadi teşebbüsleri yatırımları yer almaktadır.

Tablo-4 Türkiye'de ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Sabit Sermaye Yatırımları

(Milyar TL.)

YILLAR	TÜRKİYE		KİT		KİT/Tür. %
	Gerçekleşme	Yıllık Artış	Gerçekleşme	Yıllık Artış	
1986	8,750	-	2,905	-	33.2
1987	14,128	61.5	4,466	53.7	31.6
1988	24,166	71.1	5,420	21.4	22.4
1989	38,644	59.9	7,407	36.7	19.2
1990	60,928	57.7	11,734	58.4	19.3

Kaynak : Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, 1990 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu, s.69.

1986 yılından 1990 yılına kadar olan dönemde sabit sermaye yatırımlarının giderek azaldığı görülmektedir. KİT'lerin sabit sermaye yatırımları içindeki payı 1986 yılında %33.2 iken, bu oran 1990 yılında %19.3'e düşmüştür.

Cari fiyatlarla gerçekleşen yatırımların yıllık artış oranlarını karşılaştırdığımız zaman, KİT yatırımlarının yıllık artış oranının Türkiye ortalamasının gerisinde kaldığı görülmektedir. Sadece 1990 yılında Türkiye genelinde sabit sermaye yatırımları cari fiyatlarla %57.7 oranında artarken, KİT yatırımları %58.4 oranında artmıştır.

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan sağladığımız bilgilere göre, işletmecilik yapan 22 kamu iktisadi teşebbüsü ve bunlara bağlı ortaklıklar; 1991 yılında 13,144 milyar TL. lik yatırım gerçekleştirmiştir. 1992 yılı için gerçekleşme tahmini 21,090 milyar TL., 1993 programı da 32,140 milyar TL. dir.¹²² Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığına ait bu rakamlar, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun raporunda yer alan KİT'lerin tamamını kapsamadığı, bu nedenle de tam bir mukayese imkanı vermediği için tabloda yer almamıştır.

¹²² Bu kuruluşlar ve bağlı ortaklıkları şunlardır: MKE ve bağlı ortaklıkları TAKSAN, TÜMOSAN ve Asil Çelik; SEKA; Türkiye Çimento Sanayii TAŞ; TDÇİ ve bağlı ortaklığı GENKORSAN; ORÜS; ETİBANK ve bağlı ortaklıkları Karadeniz Bakır, ÇİNKUR; TTK; TKİ; TEK ve bağlı ortaklığı TEMSAN; TPAO ve bağlı ortaklıkları BOTAŞ, DİTAŞ, İGSAS; Türkiye Gübre Sanayii AŞ; Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ.; EBK; TMO; TSEK; ÇAYKUR; TEKEL; Tarım İşletmeleri Kurumu; Yem Sanayii TAŞ; TZDK; DMO; TCDD ve bağlı ortaklıkları TÜVESAŞ, TÜDEMSAŞ, TÜLOMSAŞ; PTT; DHMİ ve bağlı ortaklığı HAVAŞ; Türkiye Gemi Sanayii AŞ; Türkiye Denizcilik İşletmeleri ve bağlı ortaklığı D.B. Deniz Nakliyat AO.

2.5. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN HAZİNE İLE İLİŞKİSİ

Kamu iktisadi teşebbüslerinin Türkiye ekonomisindeki yerini belirlemeye çalışırken son olarak hazine ile olan ilişkiler üzerinde duracağız. KİT'lerin hazine ile olan ilişkileri çok tartışılan bir konudur. KİT'lerin genellikle hazineye büyük ölçüde yük oluşturan kuruluşlar olduğu öne sürülmektedir.

TABLO 5'de Türkiye'de 1986-1990 yıllarını içine alan 5 yıllık dönemde kamu iktisadi teşebbüslerine yapılan hazine ödemeleri ve yıllık artışları yer almaktadır.

Tablo-5 Kamu İktisadi Teşebbüslerine Hazine Ödemeleri

Yıllar	Sübvansiyon		Vergi İadesi		Sermaye Ödemeleri		Toplam	
	Miktar	Yıllık Artış	Miktar	Yıllık Artış	Miktar	Yıllık Artış	Miktar	Yıllık Artış
1986	357,940	-	21,077	-	113,464	-	492,282	-
1987	288,537	-19.4	52,126	147.3	374,039	297.7	714,702	45.2
1988	445,283	54.3	61,665	18.3	706,411	88.9	1,213,359	69.8
1989	1,055,045	136.9	52,781	-14.4	1,024,075	45.0	2,131,901	75.7
1990	1,938,148	88.0	16,174	-69.4	874,000	-14.7	2,873,322	34.8

KAYNAK : Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, 1990 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu, s.76.

Ülke hazinesinden KİT'lere: sübvansiyon, vergi iadesi ve sermaye ödemeleri olmak üzere yapılan toplam ödemeler 1986 yılında 492,282 milyon TL iken bu miktar 1990 yılında 2,873,322 milyon TL'ye yükselmektedir.

Görüldüğü gibi, hazine ödemelerinin önemli bir bölümünü sübvansiyonlar ve sermaye ödemeleri teşkil etmektedir. Sübvansiyonların 1987 yılında % 19.4 oranında azalma göstermesine rağmen, sonraki yıllarda tekrar artmıştır.

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan sağladığımız bilgilere göre, 1991 yılında kamu iktisadi teşebbüslerine 1,951 milyar TL görev zararı ve yardım karşılığı sübvansiyon yapılmıştır. 1992 yılında yapılan sübvansiyonların 495 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. 1993 yılı programında da 8 trilyon TL sübvansiyon öngörülmektedir. Sübvansiyonların önemli bir bölümünü, maliyetin altında satış yaptırılan KİT'lere ödenen görev zararları teşkil etmektedir. Çoğu zaman kamu iktisadi teşebbüslerine maliyetlerin altında mal ve hizmet satışı yaptırılmasına rağmen, tahakkuk eden görev zararlarının tamamı ödenmemektedir. Bu nedenle 1993 yılı için programlanmış olan 8 trilyonluk sübvansiyonun tamamının ödenmesi de gerçekleşmemiştir. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın rakamlarında sadece 22 işletmecî kamu iktisadi teşebbüsü ve bağlı ortaklıkları yer almaktadır. Bu nedenle, geçmiş yıllarla tam bir mukayese imkanı vermeyeceği için tabloya dahil edilmemiştir.

Sermaye ödemelerinde miktar olarak artma olmasına rağmen, oran olarak azalma gözlenmektedir. 1990 yılında hem miktar hem de oran olarak azalma vardır.

Hazine ödemelerini KİT'lerin hazine'ye yaptığı katkılarla karşılaştırdığımız zaman, KİT'lerin hazineye yük olan kuruluşlar oldukları yönündeki görüşlerin gerçeği yansıtmadığı anlaşılmaktadır.

TABLO 6'da ülkemizde 1986-1990 yıllarını içine alan 5 yıllık dönemde kamu iktisadi teşebbüslerinin hazineye olan parasal katkıları yer almaktadır.

Tablo - 6. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Hazineye Katkısı

(Milyar TL)

Yıllar	Dönem Karı		Hazineye Ödenecek Kısım		KİT'lerin Ödediği Vergiler		T.Vergi/KİT Ver.Oranı
	Miktar	Artış	Miktar	Artış	Miktar	Artış	%
1986	1,215	-	153	-	3,416	-	47
1987	1,435	18.1	488	219	4,188	22.6	38
1988	1,644	14.6	505	3.5	6,347	51.6	34
1989	1,773	7.8	197	-61	10,159	60.1	30
1990	78	-95.6	-	-	12,320	21.3	20

Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere, kamu iktisadi teşebbüsleri, karları ve vergi ödemeleri ile hazineye önemli katkılarda bulunmaktadır. Özellikle, 1986 yılından itibaren vergileri sürekli olarak artmaktadır. Sadece 1990 yılında miktar olarak artmakta ancak, bu artış önceki yıllardan daha düşük oranda gerçekleşmektedir.

"1991 ve 1992 yıllarıyla ilgili olarak Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan sağlanan bilgilere göre, 1991 yılında 22 kamu iktisadi teşebbüsü ve bağlı ortaklığı 6,027 milyar TL vergi ödemiştir. Bu rakamın 1992 yılı için 6,714 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 1993 yılı da 22,987 milyar TL olarak programlanmıştır.

KİT'lerin 1989 yılına kadar artış gösteren dönem karları, 1990 yılında 78 milyara düşmektedir. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan alınan bilgilerden, 22 kamu iktisadi teşebbüsü ve bağlı ortaklığının 1991 yılında 17,625 milyar TL zarar ettiği anlaşılmaktadır. 1992 yılında aynı kuruluşların 16,490 milyar TL zarar edecekleri tahmin edilmektedir. 1993 programına göre de 18,816 milyar TL'lik bir zarar öngörülmektedir. Görüldüğü gibi, kamu iktisadi teşebbüslerinin önce karları azalmaya başlamış ve 1991 yılından sonra da büyük ölçüde zarara dönüşmüştür.

Başta kurumlar vergisi olmak üzere, emlak vergisi, katma değer vergisi ve bazı özel vasıtalı vergiler, KİT'lerin ödedikleri vergiler arasındadır. KİT'ler ödedikleri vergilerle, hazineye gerçekten çok önemli katkıda bulunmaktadır, 1987 yılında toplam verginin % 47'si KİT'ler tarafından ödenirken, bu oran 1990 yılında % 20'ye kadar düşmüştür. KİT'lerin ülkemizde ödedikleri verginin içinde en önemlisi kurumlar vergisidir. Bazı ülkelerde KİT'lerin bu vergiden muaf tutulmalarına karşılık, KİT'ler ve özel sektör arasında vergi yükü açısından eşitlik sağlamak amacıyla bir çok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de KİT'ler bu verginin mükellefidir."¹²³

KİT'lerin ödedikleri verginin azalmasıdaki temel neden, uygulanan finansman politikalarıdır. Bu gün, KİT'ler genellikle borçlanma yoluyla finanse edilmektedir. Bu nedenle de büyük bir faiz yükü altındadırlar. Ancak, ödenen faizlerin kurumlar vergisinden muaf tutulması, ödenen verginin azalmasına yol açmaktadır. Bir başka deyişle, son yıllarda uygulanan finansman politikalarının sonucu olarak, vergi yoluyla KİT'lerden hazineye intikal eden gelirler, finansman bedeli olarak bankalara gitmektedir. Tablo 6'da görüldüğü gibi, KİT'lerin hazineye yük olması bir tarafa, ödediği vergilerle hazineye finansman sağlamaktadırlar. Bu duruma karşılık, hazine tarafından KİT'lerin sermayeleri ödenmediğinden, yüksek maliyetlerle finansman yoluna gidilmektedir. Dolayısıyla, dönem kartları azalmaktadır. Sonuç olarak ta, sanki görülmez bir el KİT'leri bilinçli bir şekilde zarar ettirmeye çalışmaktadır.

¹²³ AKALIN. Güneri: KİT Ekonomisi KİT'ler Reformları. Alternatifleri ve özelleştirmeleri Yeniçağ Basın Yayın Sanayii. Ankara-1990. s. 207.

3. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN MALİ YAPISI

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye ekonomisindeki yerini tam olarak belirtmek amacıyla kısaca mali yapıları üzerinde de durmakta yarar görmekteyiz.

TABLO. 7'de de Türkiye'deki Kamu İktisadi Teşebbüslerinin 1986-1990 yıllarını kapsayan 5 yıllık döneme ait mali durumları yer almaktadır.

Tablo. 7 Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Mali Durumu (Milyar TL)

Kaynaklar-Varlıklar	1986		1987		1988		1989		1990	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Kaynaklar (Pasif):										
1. Özkaynaklar										
Toplam (1)	732	27.5	9,744	23.8	17,047	26.1	31,005	29.6	43,215	26.5
2. Yabancı Kaynaklar										
a. Uzun Süreli	7,658	28.8	12,121	29.7	19,706	30.2	31,786	30.3	39,168	24.0
b. Kısa Süreli	11,693	43.8	18,998	46.5	28,499	43.7	42,063	40.1	80,841	49.5
Toplam (2)	19,351	72.5	31,119	76.2	48,205	73.9	73,849	70.4	120,010	73.5
Kaynaklar Toplamı	26,683	100.0	40,864	100.0	62,252	100.0	104,854	100.0	163,225	100.0
Varlıklar (Aktif)										
1. Duran Varlıklar										
a. Bağlı değerler	10,535	39.5	15,711	38.4	28,771	44.1	45,528	43.4	65,220	40.0
b. Uzun sürede paraya çevrilebilir değerler	4,099	15.4	5,792	14.2	7,893	12.1	12,950	12.4	24,579	15.1
Toplam (1)	14,634	54.8	21,503	52.6	36,664	56.2	58,479	55.8	89,780	55.0
2. Dönen Varlıklar										
a. Kısa sürede paraya çevrilebilir varlıklar	9,230	35.3	15,817	38.7	22,458	34.4	37,747	36.0	62,069	38.0
b. Hazır Değerler	2,618	9.8	3,542	8.7	6,130	9.4	8,628	8.2	11,356	7.0
Toplam (2)	12,048	45.2	19,359	47.4	28,588	43.8	46,376	44.2	73,425	45.0
Varlıklar Toplamı	26,682	100.0	40,863	100.0	65,252	100.0	104,854	100.0	163,225	100.0

Kaynak: Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, 1990 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu, s. 102.

İncelenen 5 yıllık dönemde KİT'lerin mali kaynakları ve varlıkları % 511.7 oranında artmış, yıllık ortalama artış hızı da yaklaşık % 57.3 oranında gerçekleşmiştir.

Kamu iktisadi teşebbüsleri kaynaklarının yaklaşık olarak 1/4'ünü öz kaynaklar, 3/4'ünü yabancı kaynaklar teşkil etmektedir. 1990 yılında 43.215 milyar TL'ye ulaşan öz kaynaklar, toplam kaynakların % 26.5'ini, 120,010 milyar TL'ye ulaşan yabancı kaynaklar ise, toplam kaynakların % 73.5'ini teşkil etmektedir. Böylece 1990 yılı toplam kaynakları 163,225 milyar TL'ye ulaşmaktadır.

"Mevcut yapıları gereği, uygulanan makro-ekonomik politikalara uyum sağlamakta güçlük çeken KİT'ler; bir taraftan işletme ve yatırım faaliyetlerini sağlıklı yürütecek öz kaynağı yaratamamalarının yanı sıra, yüksek enflasyon sebebiyle yetersiz kalan sermayelerinin zamanında uygun miktarda arttırılmaması sonucu, sözkonusu faaliyetlerini yüksek maliyetli yabancı kaynaklarla yürütmek zorunda kalmıştır. Diğer taraftan pazarlama sonucu ve destekleme alımları nedeniyle stoklarda meydana gelen aşırı birikimin ve kredili satışların da etkisiyle artan alacakların, paraya çevrilebilir değerleri yüksek oranda arttırması, mevcut kıt kaynakların bu değerlere bağlı kalmasına ve kuruluşların kaynak ihtiyacının daha da pekişmesine neden olmuştur.

KİT'lerin rekabete dayalı piyasa şartlarına tam olarak uyum sağlayamamaları nedeniyle mal ve hizmet satışlarının istenilen miktar, fiyat ve şartlarda gerçekleştirilmemesi; buna karşılık, başta personel gideri olmak üzere girdi maliyetlerindeki yükselmenin, mal ve hizmet satış maliyetlerinin yüksek oranda arttırması ve girdi fiyatlarındaki artışların zamanında ve yeterli oranda satış fiyatlarına yansıtılması, ayrıca, finansman sıkıntısı nedeniyle kullanılan ve her geçen yıl daha da artan yabancı kaynaklara tahakkuk eden faiz ve kur farklarının büyük boyutlara ulaşması, zarar eden kuruluşların sayısını daha da arttırmış¹²⁴ ve zararlı olan kuruluşların dönem zararlarını da önemli oranda yükseltmiştir."

¹²⁴ Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumunun 1990 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Raporu. 1990. s. 103.

4. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN SATIŞLARI VE KAR ZARAR DURUMLARI

KİT'ler, ürettikleri mal ve hizmetleri gerek yurt içinde gerek yurt dışında pazarlayarak satmaktadırlar. Kuruluşların satış gelirlerini etkileyen en önemli iki faktör şüphesiz, satışa sunulan mal ve hizmet miktarları ile bu mal ve hizmetlerin satış fiyatları olmaktadır.

KİT'lerin modern işletmecilik prensiplerine göre, en ucuz ve en kaliteli şekilde mal ve hizmet üreterek, topluma ucuz mal ve hizmet sunmak, fiyat istikrarını korumak ve dengeli kalkınmaya yardımcı olmak görevlerindedir. Ancak, üretilen mal ve hizmetlerin maliyetlerinde artış olurken, satış fiyatlarının uzun süre sosyal, ekonomik ve politik nedenlerle sabit tutulması, KİT kaynaklarını ve yatırımlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Üstelik , Türkiye'de sektörler arası fiyat dengesinin bozulmasına da neden olmuştur. Ayrıca, uzun süre bekledikten sonra kuruluşların faaliyetlerini devam ettirmek için % 100 gibi yüksek oranlarda yapılmak zorunda kalınan zamlar ise bu düşük fiyatlara göre kurulmuş ekonomik, politik ve sosyal dengeyi büyük ölçüde etkilemiş ve maliyet enflasyonunu da beraberinde getirerek, ülkede enflasyonu arttırmıştır.

"KİT'lerin toplam satış gelirlerine (safi satış hasılatı) baktığımız zaman, 1970'li yıllardan itibaren artarak 1988'de 1.334.149 milyon TL'ye yükselmiştir. Öte yandan, KİT'lerin firma itibarıyla son iki yıldaki kar ve zararları tablo 8'de sunulmuştur.

Diğer taraftan, KİT'lerin karlılık durumlarına ait verileri incelediğimizde, 1971, 72, 73, 74 yıllarında karlı oldukları, 1975, 76, 77, 78, 79 yıllarında büyüyen miktarlarda zararlı duruma geçtiklerini tesbit ediyoruz. 1981 ve bunu takip eden yıllarda, büyük bir kısmı yapılan zamlarla, bütçe açıklarını kapatmak amacıyla kar etmiştir. Ancak,

1990 ve 1991 rakamlarına baktığımızda, KİT'lerin durumunun pek iç açıcı olmadığı ve önemli miktarlarda zarar ettiği görülmektedir."¹²⁵

Tablo - 8. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Kar ve Zararları

(Milyon TL)

KİT VE BAĞLI KURULUŞLAR	1990 (Kesin)	1991 (G.Tahmin)	1992 (Prog. Hedefi)
1. MKEK	44.415	152.881	102.506
2. TAKSAN	19.825	32.375	30.446
3. TOMOSAN	9.760	49.655	13.281
4. ASİL ÇELİK	29.290	25.142	3.504
5. SEKA	74.652	322.054	198.420
6. ÇİTOSAN	7.340	115.754	198.420
7. TDÇİ	1.042.119	2.256.968	2.817.694
8. GERKONSAN	5.976	3.545	7.749
9. ORÜS	27.256	24.521	8.781
10. ETİBANK	176.490	332.526	374.812
11. K.BAKIR İŞLT.	72.766	225.942	130.592
12. ÇİNKUR	36.683	2.487	13.793
13. İTK	780.776	2.167.820	3.556.598
14. TKİ	199.706	190.911	50.601
15. TEK	632.050	4.778.173	7.458.199
16. TEMSAN	5.698	717	9.693
17. TPAO	971.785	1.039.803	1.243.139
18. TÜPRAŞ	275.053	(*)	(*)
19. BOTAŞ	245.166	115.086	156.083

Tablonun Devamı Diğer Sayfadadır.

¹²⁵ TURAN, Zübeyir: "Genel Ekonomi" Baskı Duygu Büro, Niğde-1992, s. 260.

20. DİTAŞ	14.690	5.519	20.566
21. PETROL OFİSİ	404.441	(*)	(*)
22. İGSAŞ	33.884	50284	53.287
23. T. GÜBRE SAN.	196.556	613.541	291.140
24. ŞEKER FAB.	27.612	1.332.691	1.839.414
25.EBK	17.718	83.616	147.474
26.TMO	34.273	365.025	1.048.972
27. TSEK	16.380	4.093	8.555
28. ÇAY-KUR	184.226	162.969	122.697
29. TEKEL	655.528	648.814	1.154.160
30. TARIM İŞLT.	22.165	38.571	98.666
31. YEM SANAYİ	38.017	51.018	42.183
32. TZDK	57.903	314.267	512.921
33. DMO	61.675	85.653	153.872
34. TCDD	793.488	2.123.751	3.680.520
35. TÜYASAŞ	9.251	4.019	9.706
36. TÜDEMSAŞ	8.756	29.514	16.247
37. TULOMSAŞ	10.105	16.854	22.598
38. PTT	671.408	510.444	2.052.667
39. DHMİ	354.669	320.256	794.879
40. HAVAŞ	17.081	6.092	30.135
41. THY	219.613	(*)	(*)
42. T.GEMİ SAN.	69.619	181.338	197.375
43. T.DEM. İŞLT.	48.244	286.112	305.906
44. D.B.DEN.NAK.	29.694	15.998	76.186
TOPLAM	920.040	12.185.944	17.354.870

Kaynak : TURAN, Zübeyir : Genel Ekonomi, Niğde-1992, s.262-263.

(*)TÜPRAŞ, PETROL OFİSİ, THY Özelleştirme nedeniyle 1991 ve 1992 tablolarında yer almamaktadır

5. KAMU İKTİSDİ TEŞEBBÜSLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE OLUMLU ETKİLERİ

Ülkemizdeki KİT'lerin kurulduğu günden bu güne kadar geçen süre içerisinde, şüphesiz ülkemiz ekonomisine olumlu etkileri olmuştur.

KİT'lerin önemli ölçüde istihdam yaratmaları, temel mal ve hizmetleri üretme özelliğini devam ettirmeleri ve uyguladıkları veya hükümetler tarafından uygulatılan ekonomik yatırım politikalarının bir sonucu olarak coğrafi bölgeler arası dengesizlikleri azaltmaları ve üretim politikalarıyla ithal ikamesi sağlamaları, modern işletmecilikte öncülük yapmaları ile dış rekabete açık bir sanayileşme modelinde öncülük yapma fonksiyonları Türkiye ekonomisine olumlu etkileri olarak görülebilir.

6. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE OLUMSUZ ETKİLERİ

Son yıllarda ekonomik anlayışlarda meydana gelen değişikliklerin ve hükümetlerin siyasal tercihlerine uygun olarak uyguladıkları ekonomik politikaların sonucu olarak, kamu iktisadi teşebbüsleri, değişen bu ekonomik anlayış ve politikalara uyum sağlamakta zaman zaman güçlük çekmektedirler. Bu nedenle de kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirememeleri, ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Kamu İktisadi teşebbüslerinin, düşük verimle çalışmaları, ülke kaynaklarının kötü kullanımına yol açmaları, mal ve hizmetleri pahalı üretmeleri, gereksiz aşırı istihdam yaratmaları, eskiyen bazı üretim teknolojilerini kullanmaya devam etmeleri, bu kuruluşların kalitesiz mal ve hizmet üretmeleri, özel sektörün gelişmesini engelledikleri, haksız rekabete yol açtıkları gibi nedenler ve görüşler Türkiye ekonomisine kamu iktisadi teşebbüslerinin olumsuz etkileri olarak görülebilir.

7. KİT'LERİN SORUNLARI

Ekonomimizde büyük yeri olan KİT'lerin sorunları tüm ekonomimizi etkilediği gibi genel ekonomik hayatta görülen gelişmelerin ve sorunlarında (Enerji, petrol, hammadde fiyatları, ithal edilen enflasyon, grevler, bürokrasi gibi.) KİT'leri etkilediği apaçık ortadadır. Son yıllarda ekonomimizde görülen ve giderek artan yüksek oranlı enflasyon, ödemeler dengesindeki dış ödeme güçlükleri ile hammadde, yarı mamul ve mamul tedarikindeki güçlükler, devalüasyonlar, artan petrol fiyatlarının getirdiği ek maliyetler ve enerji darboğazı, tüketim harcamalarındaki artış, tarımsal ürünlerde uygulanan taban fiyat politikaları gibi geneldeki etkenler ile KİT'lerdeki yönetim sorunları, aşırı istihdam, işin gereğine uygun personel yetersizliği, kalifiye personel teminindeki güçlük, toplu sözleşmelerin getirdiği yeni yükler... gibi diğer etkenler KİT'lerin kaynak, ödeme açıklarını, mali ve ekonomik yapılarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Öte yandan KİT'lerin karlı ve verimli çalışmadan, yatırımlarını hızlandırmadan, yeni fabrika ve iş alanları açmadan mevcut kapasiteleri ile daha fazla istihdam yaratmaları sorunları arttırmakta ve daha fazla kamu fonu aktarılmasına yol açmaktadır.

KİT yöneticileri kendilerine verilen görevleri dolayısıyla maliyetleri düşürmek, karlı ve verimli çalışarak kaynak yaratmak, yeni yatırım ve iş alanları ile ek istihdam imkanları ortaya koymak yerine mevcut kapasite ile zaten şişkin olan istihdam seviyesine yeni ilaveler yaparak en kolay yolu benimsemeleri sonucu, sorunları daha da ağırlaştırmışlardır.

Sorunları önce dört ana bölümde toplamak gerekir; kuruluş, yönetim, işletmecilik ve denetim sorunları.

Bu ana sorunlar içerisinde en önemlisi, işletmecilik sorunlarıdır. Nitekim, personel, finansman, maliyetler, satış hasılatı, fiyat politikası, öz kaynak, yabancı kaynak ilişkisi, kaynak ödeme açıkları, hammadde, destekleme alımları, pazarlama, stoklama...

gibi sorunlar başta sayılabilir. Biz bu sorunları daha sistematik bir şekilde sarak üç ana grupta toplayabiliriz:

- Genel sorunlar.
- İşletme sorunları.
- Finansman sorunları.

7.1. GENEL SORUNLAR

KİT'lerin genel sorunlarını 6 madde halinde toplayabiliriz:

- Belirli politikalar dışında, günlük işlemlerde dahi müdahale ve kontrolün çokluğu.
- Fiyatların ve üretim hedeflerinin kuruluşlar dışında oluşturulması.
- Politik istikrarsızlıkların sık sık yönetim değişikliği getirmesi.
- Ücret düzeyinin üst yönetimde kadro eksilmesine neden olması.
- İstihdam politikasının yanlış uygulanması.
- Kalifiye personel istihdam edilememesi.

7.2. İŞLETME SORUNLARI

- Yönetim yetersizliği
- İşletme içi ilişkilerde zayıflık.
- Kuruluşlarda işletme aşamasına kadar ortaya çıkan teknik sorunlar.
- Sermaye ve emekte produktivite düşüklüğü.
- Hammadde ve ara mallarında savurganca davranışlar.
- Maliyet düşürme yerine yüksek fiyat politikasına önem verilmesi.
- Kapasite kullanım oranının düşüklüğü.
- Yatırımların çok yaygın ve sermaye-yoğun tutulması.
- Yatırımlarda tam kapasiteye geçişin uzun deneme süreleri nedeniyle gecikmesi.

7.3. FİNANSMAN SORUNLARI

- Kaynak-ödeme açıklarının kuruluşların ihtiyaçlarına göre karşılanmakta ve dengelenmekte olması.
- Girdilerin sübvansede edilen mallardan oluşması, dolayısıyla, maliyetlerin sağlam bir temel ve sağlıklı bir biçimde hesaplanmasının etkilenmesi.
- Satış fiyatlarının tesbitinde karlılık ve ekonomi ilkelerinden yola çıkılmaması.
- Öz kaynak-yabancı kaynak ilişkilerinin bozukluğu.

8. KİT'LERİN REORGANİZASYONU İÇİN ALINMASI GEREKLİ ÖNLEMLER

1960'lı yıllardan itibaren başlayan reform hareketleri içinde süregelen yukarıdaki sorunlar, ekonomiyi hala etkilemekte hatta bugün baskısını çok daha fazla hissettirmektedir. Ancak, artık Türkiye'nin uzun yıllar daha böyle sorunlarla günlerini geçirecek güçte olmadığı açıkça ortadadır. Bu bakımdan kısa, orta ve uzun dönemde caydırıcı ve özendirici önlemlerle KİT'lere işlerlik kazandırmak ve ülke ekonomisindeki yapıcı paylarını arttırmak kaçınılmazdır. Bu cümleden olarak, gözönünde bulundurulması gereken önlemler ise aşağıdaki maddelerde toplanabilir.

- Verimlilik arttırılmalı, maliyetler düşürülmeli.
- Verimlilik fiziki büyüklüğe bağlanmamalı, hedef ve uygulamaları her yıl kontrol edilmeli.
- Maliyet, üretkenlik, finansman, stok kontrolü konularında öz denetime önem verilmeli.
- İsrافی önlemek ve verimi arttırmak amacıyla (KİK-KİT) işbirliği yapılmalı.
- Finansman açıkları yeterince, zamanında ve sağlam kaynaklardan karşılanmalı.
- Görev zararları azaltılmalı.
- Temel mal ve hizmetler yeniden tanımlanmalı ve sayıları azaltılmalı.
- Kuruluş yatırım kararları ciddi bir yapılabirlik etüdü (reabilitiy-study) ve sağlam projelere dayandırılmalı.

- KİT yöneticilerinin atanmalarında politik baskılar kaldırılmalı.
- Yatırımların gerçekleşmesinde hızlı ve minimum maliyetlere gidilmeli.
- KİT'lere alınacak personel objektif ölçülere göre değerlendirilmeli, modern personel ve yönetim ilkeleri uygulanmalı.
- KİT'lerin özelleştirilmesi, kiralanması, özel teşebbüse satılması ve devletin sırtındaki yükün kaldırılması süratle gerçekleştirilmeli.
- KİT'lerde ekonomi açısından doğru olanı, zam yaparak kar etmek yerine produktivite artışı sağlayarak ve fiyatları makul ölçülerde arttırarak karlılığı sağlamak olmalı.
- KİT'lerde fiyat tesbitlerinde yeni esaslar geliştirilmeli.
- Ödenmiş sermaye miktarı arttırılmalı.
- İşgücü fazlası tesbit edilmeli, bunlar yeni yatırımlara kaydırılmalı veya benzeri KİT'lere aktarmak için KİT-KİT arası anlaşmalar yapılmalı ve toplu sözleşmelerde bu konu gözönünde bulundurulmalı.
- Kritik üniteler hariç yeni personel alınmamalı.
- KİT personeli için devamlılık ve eşitlik sağlayacak yeni ücret modeli hazırlanmalı (kar ve zarara ortaklık veya prim sistemi getirilebilir).
- Yönetim kurulları, verimli işletmecilik ilke ve tekniğine uygun hale getirilmeli.
- İşgücü uzmanlaştırılmalı, kullanılan hammadde ve ara malı kaliteleri iyileştirilmeli.
- Noksan yatırımları olan tesisler öncelikle bitirilmeli.
- KİT'leri denetleyen "Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu" statüsünü yeni rasyonel esaslara bağlayacak çalışmalar yapılmalı.
- Pazarlama ve dağıtım sistemleri modernleştirilmeli.
- KİT'ler, destekleme alım fiyatlarındaki artışları satış fiyatlarına yansıtmalı.
- Projenin iç ve dış finansmanı ile ilgilenmek üzere, devamlı bir çalışma grubu oluşturulmalı.
- Girdileri her KİT kendisi ithal etmeli.
- Temettü garantili, tercihli hisse senedi ile halka açılarak, holdingleşme sağlanmalı.

Nihayet, yeni yatırım sloganlarının seçiminde objektif kriterler ele alınmalı, yatırımlar uygun ve verimli alanlara yapılarak, üretim ve produktivitenin arttırılmasına çalışılmalıdır. Diğer taraftan, KİT'lerde esnek çalışma saatleri (EÇS) uygulanmalı, hukuki

şekilleri tek bir statüde toplanmalı, sübvansiyona kesinlikle gidilmemeli, lüks ve israftan kaçınmalı, yabancı araç yerine bu koşullarda yerli otomotiv sanayinin araçları süratle devreye sokulmalı, modern teknolojiden yararlanmalı ancak, sermaye-yoğun modellerden imkanlar ölçüsünde kaçınmalıdır.

Sonuç olarak, KİT'ler hükümetlerin almış olduğu kararlarla kurulmaktadır; hangi alanda yatırım yapılacağı, ne kadar işgücü personel ve işçi istihdam edileceği, üretilen mamul ve hizmetlerin fiyatı hep hükümet tarafından kararlaştırılmaktadır. Bu kararda ise hükümet, verimlilik, karlılık gibi etkenler yanında çok kere sosyal ve politik amaçları ön plana almaktadır. Neticede, KİT'ler zararına çalıştırılmaya zorlanmaktadır. Bu zararlar ise, bu kez devletin mali gücüyle, sübvansiyonlar veya bütçe ve T.C. Merkez Bankası'ndan borçlanma yoluyla karşılanmaktadır.

Demek ki, KİT'lerin arkasında daima devletin desteği vardır. Buna göre, örneğin bir özel teşebbüs uzun süre zarar ederse iflas eder ve el değiştirir. Halbuki, bir KİT devamlı zarar etse dahi iflas etmez, zararları devlet devamlı olarak karşılayabilir ve karşılamaktadır. Fakat, bu yöntemle bütçe açıkları, T.C. Merkez Bankası'nın para basması yoluyla karşılandığı için mutlaka talep enflasyonuna yol açmaktadır. Demek ki, KİT'lerin verimsiz ve zararına çalışmalarının yükünü enflasyon yoluyla herkes, özellikle, enflasyondan en çok etkilenen sabit ve düşük gelirli sosyal gruplar çekmektedir.

KİT'lerdeki bu sorunların düzeltilmesi için; KİT'lerin yeniden reorganizasyonu suretiyle verimliliklerinin arttırılması, özel teşebbüse satılması, kiralanması ve elden çıkarılması, yani, "özelleştirilmesi" süratle gerçekleştirilmelidir. Aslında, bu iki önlem bir arada yürütülmelidir. Verimliliği arttırmadan başvurulacak özelleştirme programlarının ise sonuç vermeyeceği gayet açıktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KİT'LERİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ VE YÖNTEMİ

Bir çok ülkede gerçekleştirilen özelleştirmeler, çoğu kez kamu işletmelerinin mal varlığının ve kontrolünün özel sektöre devri şeklinde gerçekleşmektedir. Bazı ülkelerde ise yönlendirme ve o işletmelerin denetimi devletin elinde kalmakla birlikte, kamu işletmelerinin yönetim kurallarının özel hukuka uyarlanması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak özelleştirme "kamu kesiminin mülkiyetindeki işletmelerin özel sektöre devredilmesi işlemleri " olarak tanımlanmaktadır.

"Ülkemizdeki KİT'lerin özelleştirilmesinin tarihi gerekçesi, Atatürk'ün uyguladığı devletçilik rejiminin ilkelerinde yatmaktadır. Buna göre, belirli bir sanayi alt sektöründe özel teşebbüs yeterince geliştiği takdirde, o alandaki KİT veya KİT'ler özel teşebbüse devredilecektir. 1950'de iktidara gelen ve liberal bir ekonomi politikası izleyen Demokrat Parti KİT'leri satışa çıkarmış, fakat o devirlerde yeterli özel teşebbüs ve özel tasarruf olmadığı için satış yapamamıştı. Aynı şekilde, 1965'te tek başına iktidara gelen Adalet Partisi Hükümeti'de programına KİT'lerin satışını dahil etmiş fakat, her hangi bir satış başaramamıştır. Aksine, her iki hükümet te sanayi ve tarımı teşvik etmek üzere, bazı temel ana malların üretimi ile tarımsal ürünlerin pazarlanması alanlarında yeni KİT yatırımlarına girişmişlerdir.

Buna mukabil, Cumhuriyet Halk Partisi ise, daima KİT'lerin muhafazası ve daha da genişletilmesi eğiliminde olmuştur. Bu partinin programında "özelleştirme" değil çok defa

"millileştirme" yahut "devleştirme" stratejik önemi haiz alanlardaki özel teşebbüs kuruluşlarının kamuya devredilmesi ilkesi yer almaktadır".¹²⁶

Özelleştirme kavramı, 1970'li yılların sonuna doğru ekonomik literatürde sıklıkla ve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar paketinin benimsediği temel politikalardan birisi de KİT'lerin özelleştirilmesiydi.

6 Kasım 1983'te iktidara gelen Anavatan Partisi de hükümet programında KİT'lerin satışı yahut özelleştirilmesi ilkesine yer vermiştir. Önce mamul ve hizmet fiyat ve tarifelerinde yapılan devamlı zamlar yoluyla KİT'leri karlı hale getiren hükümet, son zamanlarda KİT'lerin "özelleştirilmesi" konusunu ele almıştır. Nitekim, Devlet Planlama Teşkilatı, 1985 yılı programında "KİT'lerin hisse senetleri satışı yoluyla halka açılması ve işletme haklarının devri konusunda gerekli düzenlemeler yapılacaktır" hükmünü getirmiştir. Bu çerçevede DPT'de "KİT'lerin Özelleştirilmesi Master Planı Projesi" çalışmaları başlatılmıştır.

Farklı ekonomik gelişmişlik düzeylerinde bulunan ülkelerin özelleştirme hareketlerinin amaçları farklı şekillerde belirlenebilmesine rağmen, özelleştirme programlarının genel olarak üç amaca yönelik olduğu kabul edilmektedir. Bu amaçlar sırasıyla, ekonomik, politik ve sosyal amaçlardır.

¹²⁶ TURAN, Zübeyir: Genel Ekonomi, Niğde-1992, s. 269.

1. EKONOMİK, POLİTİK VE SOSYAL AMAÇLAR

1.1. EKONOMİK AMAÇLAR

Ekonomik amaçlar şu şekilde sıralanabilir;

-Serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılmasına yönelik amaçlar; kamu iktisadi teşebbüslerinin fiyat ve kalite yönünden piyasa taleplerine karşı duyarlı olmaması, piyasa ekonomisi kurallarına uymamakta, mal ve hizmetlerin gerek fiyat ve gerekse kalite rekabetini aksatmaktadır.

Özelleştirmede, serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılmasına yönelik amaç, fiyat ve verimlilikte rekabetin yaratılması ve bazı alanlarda devlet tekellerinin kaldırılmasına yönelik bir bütünlük taşımaktadır.

-Devlet bütçesindeki mali yükün asgari düzeye indirilerek devlete ek finansman olanaklarının yaratılmasına yönelik amaçlar.

-Ekonomide verimlilik ve etkinliği yükseltme amacı.

- Ekonomide yeniden yapılanmayı sağlama amacı.

- Sermaye piyasasının geliştirilmesine yönelik amaçlar.

1.2. SOSYAL AMAÇLAR

Dengeli gelir dağılımının sağlanması ve servetin geniş kitlelere yaygınlaştırılması amacıyla kamu servetinin özelleştirilmesi, sosyal sınıflar arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması veya asgari düzeye indirilmesi yönünden, sosyal amaçlar taşımaktadır.

1.3. POLİTİK AMAÇLAR

Özelleştirme uygulamasıyla, mülkiyet fikrinin topluma yerleştirilerek istenmeyen politik tercihlerden uzaklaşılması yolunda bazı politik hedeflerin saptanabilmesi mümkün görülmektedir.

Ülkemizde, son yıllarda yoğun bir biçimde "KİT'lerin özelleştirilmesi" 'nden sözedilmektedir. Batılı ülkeler dilinde "Privatization" karşılığı olan özelleştirmenin biri dar diğeri geniş olmak üzere iki anlamda ele alınmasında büyük yararlar vardır.

Dar anlamda özelleştirme, ana çizgileri ile kamunun mülkiyetinde bulunan iktisadi teşebbüslerin:

- Halka,
- Özel teşebbüslere
hisse senetlerinin satılması,
- Bu kuruluşların tamamının doğrudan doğruya özel teşebbüse devredilmesidir.

Dar anlamda özelleştirme, ana çizgileri ile mülkiyetin şu veya bu biçimde kamu sektöründen halka veya özel teşebbüse geçmesi demektir. Bu anlamda özelleştirmenin gerçekleşebilmesi ve istenen sonuçları verebilmesi için şu şartların varolması zorunludur.

- Önce bütün müesseselerde, mekanizması ile kurulmuş bir PİYASA EKONOMİSİ düzeni varolmalıdır.
- Dar anlamda özelleştirme için ikinci önemli şart, serbest piyasa düzeninin en önemli parsalarından biri olan SERMAYE PİYASASI'nın yerleşmiş, işler bir durumda bulunmasıdır.
- Gerek halkın ve gerek özel teşebbüsün, çoğunlukla büyük olan kamu iktisadi teşebbüslerini satın alacak güce sahip olmaları gereklidir.
- Nihayet, özelleştirilecek kamu kuruluşlarının satılabilir yani ekonomik ölçülerle başarılı olan, rantabilitesi yüksek olmaları zorunludur.

Bu şartlar var olduğu zaman, özelleştirme beklenen sonuçları sağlayabilir. Son yıllarda İngiltere'deki özelleştirme buna bir örnek sayılabilir.

Geniş anlamda özelleştirmeye gelince;

Bu anlamda özelleştirme, "PRIVATIZATION" kamu mülkiyetinde bulunan iktisadi kuruluşları halka ve özel sektöre satmaktan ibaret değildir. Geniş anlamda özelleştirme, ekonominin bütünü ile serbest piyasa, serbest rekabet kurallarının işler bir duruma getirilmesidir.

Özelleştirmenin başarılı olabilmesi için bu iki anlama uygun şartların bulunması gerekli, hatta, zorunludur. Bu şartlara sahip olduğu içindir ki, İngiltere'de 1989'lara kadar uzanan özelleştirme başarılı olabilmıştır.

Özelleştirme alanında İngiltere'nin başarı sebeplerini, yukarıda sunulan bilgiler çerçevesinde şöylece sıralayabiliriz:

- İngilizler'in özelleştirmek istedikleri kuruluşlar, başarıya ulaşabilecekleri kuruluşlardır. Bu sebeple, özelleştirmede bir sıkıntı olmamıştır.
- İngiltere'de özelleştirilecek kamu kuruluşlarını satın alacak birikmiş tararruf ve ilgili işlemlerin yürütülebileceği bir sermaye piyasası vardır.
- Buna ek olarak, İngiltere özelleştirilecek kamu kuruluşlarını, uluslararası piyasada pazarlayacak imkanlara sahiptir.
- Nihayet, İngiltere tarihi ve fikriyatı bakımından serbest piyasa modelini benimseyen en eski ülkedir.

2. ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde İngiltere, Almanya ve Fransa'daki özelleştirmeler sırasındaki kamu sektörünün yapısı, özelleştirme politikası ve özelleştirme politikaları hakkında bilgi verilecektir.

2.1. İNGİLTERE'DE KİT'LERİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ UYGULAMALARI

2.1.1. Kamu Sektörünün Yapısı ve Önemi

Her şeyden önce İngiltere'de kamu sektörünün yapısını ve özelliklerini bilmeliyiz. İngiltere'de kamu sektörü, merkezi hükümet, mahalli idareler ve kamu işletmeleri arasında paylaşılmıştır. Kamu işletmeleri kendi arasında üç alt gruba ayrılmaktadır.

-Birincisi, endüstriyel ve ticari amaçla faaliyet gösteren büyük işletmelerdir. Genel olarak "millileştirilmiş sanayiler" olarak adlandırılan işletmeler bu gruba girmektedir. İşletmelerin siyasi anlam taşıyan bu isimden rahatsız olması nedeniyle, daha sonra doğrudan kamu işletmeleri olarak adlandırılmışlardır.

-İkinci grup bazı ticari faaliyetler dahil, devlete ait çeşitli görevleri yapmak üzere kurulmuş, hükümetin günlük denetimine tabi olmayan kuruluşlardır. British Broadcasting Corporation ve Commonwealth Development Corporation bu kuruluşlar arasındadır.

-Üçüncü grup özel işletmelerle aynı yapıya sahip olan, devletin hisselerinin tamamına veya bir kısmına sahip olduğu işletmelerdir.

İngiltere'de kamu işletmelerinin faaliyetleri ekonominin beş sektöründe yoğun-

laşmıştır. Böylece kamu işletmeleri kömür, elektrik ve gaz ihtiyacının hemen hemen tamamını karşılamak suretiyle enerji sektöründe hakim bir rol oynamaktadır. Özelleştirmelerden önce aynı şekilde petrol sanayiinde de önemli bir yer işgal etmektedir. Taşımacılık sektöründe kamu işletmeleri demiryolu taşımacılığını kontrolünde tutmakta, hava alanları, hava servisleri, otobüs irtibatları ve dahili ticari deniz taşımacılığı faaliyetlerinin önemli bir bölümünü yürütmektedir. 1984 yılına kadar haberleşme hizmetlerinin büyük bölümü kamu sektörünün kontrolünde kalmıştır. Ağır sanayii sektöründe çelik üretiminde ve gemi inşaatında önemli bir yer işgal etmektedirler. Ayrıca milli su teminini de sağlamakta kullanılmış suların boşaltılması hizmetlerini de yürütmektedirler.¹²⁷

İngiltere'de temellerini "millileştirilmiş sanayiiler" in oluşturduğu kamu işletmeciliği politikasını hükümet şu şekilde tanımlamaktadır:

Hükümetin millileştirilmiş sanayiiler konusundaki en önemli hedefi, bunların ticari alandaki etkinliklerine ve rekabet edebilirliklerine özen göstermek ve özel sektöre devredilmeleri veya gerekiyorsa kamu sektöründe sağlıklı işletmeler olarak kalabilmeleri için bunları güçlendirmektir. Kısaca, İngiltere'nin kamu işletmeciliği konusunda uyguladığı genel politika; bütün millileştirilmiş sanayiilerin özelleştirilebilir verimli ticari işletmeler haline dönüştürmek, mümkün olan en yüksek sayıda kamu işletmesini özelleştirmek, geri kalan işletmeleri de özel işletme gibi çalıştırmak, devlet hazinesine fazla yük getirmemek olarak özetlenmektedir.¹²⁸

Ancak, İngiltere'de geçmiş hükümetler de, kamu işletmelerinde ekonomik açıdan verimli ve özel sektör işletmeleri gibi çalıştırmaya özen göstermişlerdir. Burada yeni olan unsur mümkün olan çok sayıdaki işletmeyi özelleştirme kararlılığıdır.

¹²⁷ CEEP : "L'Entreprise Publique dans la Communauté Economique Européenne". Annales du CEEP 1987. Weissenbruch - Bruxelles, s.203. Zik: ATASOY. Veysel : Türkiye'de KİT'ler ve Özelleştirme Sorunu, Ankara - 1993, s.191.

¹²⁸ CEEP : "L'Entreprise Publique dans la Communauté Economique Européenne". Annales du CEEP 1990. Zik: ATASOY. Veysel : a.g.k. 192.

Genel olarak İngiltere'de kamu işletmeleri önemli bir iş gücüne sahiptirler. 1985 yılında bu kuruluşlarda 1,23 milyon kişi çalışmaktadır. Bu rakam İngiltere'deki iş gücünün % 4,8'idir. Ayrıca 3 kamu işletmesi; British Coal, British Rail ve Post Office İngiltere'nin en büyük iş verenleri arasındadır. Çalışanların çok büyük bölümü güçlü bir şekilde sendikalaşması dolayısıyla, kamu işletmelerinin en büyük meşgalesini ücret politikası ve verimliliğin artırılması konuları teşkil etmektedir.

Genellikle büyük sermayeli sektörlerde faaliyet gösteren kamu işletmeleri, tarım ve mali sektör dışındaki üretimde % 12'lik bir paya sahiptirler. Aynı zamanda İngiliz ekonomisine yatırımlar yoluyla da önemli katkılarda bulunan bu işletmeler, sabit sermaye yatırımlarının % 17'sini gerçekleştirmektedirler. En büyük yatırımcı kuruluş olan British Telecom'un özelleştirilmesinden sonra da, kamu işletmeleri 5,36 milyar sterlinlik yatırım gerçekleştirmişlerdir.

Mali sonuçlar olarak da, Nazionalized Industries Charters Group'a bağlı işletmeler 1985 - 1986 döneminde toplam 1 milyon sterlinlik kar sağlamıştır. Bu kar, madencilerin uzun süren ve sektörü olumsuz etkileyen grevlerine rağmen sağlanmıştır. Sermaye konusunda ise aynı dönemde kamu işletmeleri sermaye harcamalarının % 63'ünü kendi fonlarının büyümesi ile finanse etmişlerdir. Masrafların geri kalan kısmı esas itibarıyla hükümet sübvansiyonları ve ikrazlarla karşılanmıştır.¹²⁹

2.1.2. Özelleştirme Politikası

İngiltere'de özelleştirme politikasının ana gayesi ekonomik etkinlik sağlamak için devletin ekonomik alandaki ağırlığını azaltmak ve piyasa mekanizmasını yeniden düzenlemek amacına dayanmaktadır. Bu politikanın dayandığı bir diğer gaye ise kamu şirketlerini özelleştirerek, bunları ekonomik alanda olduğu gibi mali alanda da daha iyi işleyen sağlıklı bir yapıya kavuşturmadır.

¹²⁹ ATASOY. Veysel : a.g.k.. s.193.

Hükümet kamu işletmeleriyle ilgili politikasını şöyle açıklamaktadır: Hükümetin millileştirilmiş sanayiler karşısındaki en önemli hedefi bunların ticari alanda etkinlikleri ve rekabet edebilirliklerine özen göstermek ve özel sektöre devredilebilmeleri veya gerekiyorsa kamu sektöründe sağlıklı işletmeler olarak kalabilmeleri için güçlendirebilmektir.¹³⁰

Görüldüğü gibi İngiltere'nin uyguladığı özelleştirme politikasının temeli ilke olarak bütün kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi amacına dayanmaktadır. Ancak bu kuruluşların ister özelleştirilsin ister özelleştirilmesin, birer sağlıklı işletme haline getirilmesine de büyük önem verilmektedir.

İngiltere'de hükümetin özelleştirme konusundaki hedeflerini, zaman içinde ve şartlara göre değiştirdiği gözlenmektedir. Maliye Bakanlığı'nın yayınladığı "İngiltere'de Özelleştirmeler" başlıklı genel raporlarında bu konu açık bir şekilde görülmektedir. 1986 yılı raporunda özelleştirme politikasının amacı; "özelleştirme programı iki ana hedef içermektedir: Rekabeti geliştirmek ve verimliliği arttırmak" sözleriyle ifade edilirken, 1989 yılı raporunda bu amaç; "özelleştirme programı iki ana hedef içermektedir: İster rekabet yoluyla, ister her hangi başka yolla verimliliği arttırmak ve hissedarlığı yaygınlaştırmak" sözleriyle ifade edilmektedir.¹³¹

Şubat 1986'da yayınlanan "İngiltere ve Galler Ülkesinde Water Authorities'ın Özelleştirilmesi" başlıklı kitapta, hükümetin özelleştirmeden beklentilerine göre hedeflerini tayin ettiği görülmektedir. Bu kitaptan alınan şu cümleler, İngiliz özelleştirme politikası hakkında geniş bilgi vermektedir.¹³²

¹³⁰ İbid.

¹³¹ CEEP. "L'entreprise Publique Dans la Communauté Economique Européenne". Annales du CEEP 1990. Cilt:1. L'imprimerie Califece. s.110. Zik: ATASOY. Veysel : a.g.k.. s.110.

¹³² ATASOY; Veysel : a.g.k., s.110-111.

"Hükümet Water Authorities'in özelleştirilmesinin, aşağıdaki nedenlerden dolayı hem müşteriler, hem çalışanlar, diğer bir deyimle bütün millet için yararlı olduğu görüşündedir:

- Su dağıtım şirketleri, normal yönetimlerinde her türlü devlet müdahalesinden kurtarılmış ve bütün politik baskılardan korunmuş olacaktır.

- Bu şirketler, finansman konusunda devletin empoze ettiği zorunluluklardan kurtarılacaktır.

- Özel sermaye piyasalarına girişleri, maliyetlerin düşürülmesi ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesine yönelik olarak etkin bir yatırım programı uygulamalarına imkan verecek şekilde kolaylaşacaktır.

- Mali piyasalar bu dağıtım şirketlerini, elde ettikleri sonuçlar itibarıyla birbirleriyle ve diğer ekonomik sektörlerle karşılaştırabileceklerdir. Bu karşılaştırma verimliliği arttıracak, gerekli olan mali teşviği sağlayabilecektir.

- Özel su dağıtım şirketleri, müşterilerinin ihtiyaçları ve tercihleri konusunda daha fazla bilgi edinmeye yönelecek, hizmetlerini ve tarifelerini bu ihtiyaç ve tercihlere uyduracaklardır.

- Özelleştirilmiş şirketler, özel ekonominin diğer sektörlerindeki güçlü yöneticileri daha çok çekebilme imkanına sahip olacaklardır.

- Mahalli işçiler ve müşteriler, bu şirketlerin hisselerinin büyük bir kısmını elde edebilme imkanını bulacaklardır.

- Hissedarlığın yaygınlaşması sonucu, işçiler işletmeleriyle daha çok bütünleşecek ve başarılı olması için daha çok gayret sarfedeceklerdir."

Demek ki, hükümete göre özleştirme politikasının amacı;

- İşletmelerin tam bir serbesti kazanmasını,

- Mali piyasalar tarafından kontrol edilmelerini,

- Tüketicilerin taleplerini süratle karşılayacak bir yapıya kavuşturulmalarını,

- İşletme sermayesine katılmak suretiyle daha fazla gayrete gelecek işçilerin işletmeyle daha fazla yakınlaşmalarını sağlayacaktır.

Özetleyecek olursak, İngiliz özleştirme politikası, teşvik ve sınırlamaların politika ve kamu yönetiminden değil, piyasadan kaynaklanması esasına

dayanmaktadır. Politik ve ekonomik planda özelleştirme; bir "hissedarlar demokrasisi" yaratmaya, eskiden beri kamu yönetiminde güçlü olan sendikalarının etkinliğini azaltmaya, sanayide ve ekonomide etkinliği arttırmaya yöneliktir. Daha yüksek politik bir genellemede özelleştirme; şirkette piyasa hakimiyetini tesis etmeyi ve sosyal adaleti savunan program ve kurumları kaldırmayı amaçlayan "yeni hukuk programı"nın bir unsuru olarak görülmektedir. Bu Başbakan M. THATCHER'ın "devletin sınırlarını geri çekmek" olarak adlandırıldığı politikanın önemli bir parçası olmaktadır.

2.1.3. Özelleştirme Çalışmaları

2.1.3.1. Özelleştirme Programının Önemi

İngiltere'deki özelleştirme programlarının ilgi çekici olmasının bir çok sebebi vardır. İngiltere'deki özelleştirmeler hacim olarak diğer Avrupa ülkelerinden daha geniş, birçok ülkede kamu sektöründe kalmasında yarar görülen işletmeleri de kapsamaktadır. Bu uygulamalar diğer ülkelerdeki özelleştirmeler için de model teşkil etmiş ve özelleştirmeye girişen birçok ülke İngiliz hükümet danışmanlarının tecrübe ve yeteneklerinden yararlanmak yolunu seçmişlerdir. Bu şekilde İngiltere büyük bir özelleştirme programını gerçekleştirebileceğini ve bu programdan politik yararalar elde edebileceğini göstermiştir. Bu bakımdan İngiliz özelleştirme programı bütün dünya ülkeleri için önemli bir model teşkil etmektedir.

Bununla beraber, İngiliz özelleştirme hareketinin İngiltere'ye has özellikler taşıyan birçok unsurun etkisinde olduğunu unutmamak gerekmektedir. Hükümetin bu kadar büyük bir programı hızlı bir şekilde gerçekleştirmesinde bu hususlar önemli bir rol oynamaktadır. Özelleştirmenin İngiltere'ye has özelliklerini kısa başlıklar halinde şöyle özetleyebiliriz:

- Kamu işletmeleri ile hükümet arasındaki ilişkileri düzenleyen kabul edilebilir bir sistem mevcut değildir.

- Halk kamu işletmelerine fazla teveccüh göstermemektedir.

- Özel finansman kuruluşları çok gelişmiştir.

- Nihayet İngiliz anayasa sisteminde hükümetin gücünü sınırlayan kurallar yoktur.

İngiltere'de uygulanan özelleştirme politikası geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu politikanın başlıca unsurları şunlardır:

- Piyasa mekanizmasının işleyişini yeniden düzenlemek amacıyla belli sektörlerde (telekomünikasyon, elektrik, yolcu taşımacılığı) rekabeti ve serbestliği sağlamak.

- Özel sektöre benzer biçimde, kamu hizmetlerini yerine getirirken bu konuda imtiyaz tesis etmek veya müteahhitlere vermek suretiyle özelleştirmek. Bu tür özelleştirmeye yetmişin üzerinde İngiliz belediyesi ilgi duymuş bu yolla 14 milyon sterlinden fazla tasarruf sağlanmıştır. Özellikle çöplerin toplanması, kamu kuruluşlarının yemekhanelerinin ve temizlik işlerinin özel sektöre verilmesi bu faaliyetler arasında yer almaktadır.

- Kamuya ait aktiflerin devredilmesi. Kamu işletmelerinin bir kısmının veya tamamının özelleştirilmesinin yanında hükümet, mahalli makamlar aracılığı ile sosyal konutların satışında teşvik etmiştir. 1979 yılından itibaren, 900 bin kadar konut kiracılarına satılmış, böylelikle bu konutlarda oturanların % 50-61'i ev sahibi olmuştur.¹³³

İngiltere'deki özelleştirmeler, 1980 yılından itibaren Başbakan M. THATCHER'ın uyguladığı ekonomik politikanın da önemli bir unsuru olmuştur. Özelleştirmeler sonucu İngiltere'de bir taraftan gayri safi milli hasıla içinde kamu sektörünün payının % 10'dan, % 6.5'e düşürülmesi amaçlanırken, diğer taraftan devlete önemli gelir sağlanması hedeflenmektedir.

¹³³ JACQUES, Jean : "Les D'enationalisations au Royaume-uni". Les Privations al'Etranger. La Ducumettations Francaise. Im Premierie Bialec-nancy. s.25-26. Zik: ATASOY, Veysel : a.g.k., s.194-195.

2.1.3.2. Özelleştirme Uygulamaları

Başbakan M. THATCHER hükümetlerinde gerçekleştirilen özelleştirme programı idari ve siyasal açıdan oldukça başarılı olmuştur. Böylece, Muhafazakar Parti'nin kamu işletmelerine karşı duymuş olduğu antipati özelleştirme yoluyla pratiğe dönüşmüştür. Kamu işletmelerinin özel sektöre transferi işlemleri muhalefetin en zayıf olduğu bir dönemde başlatılmış, oldukça başarılı bir şekilde yürütülerek, aynı zamanda bundan seçim sonuçlarını da etkileyecek siyasal sonuçlarda elde edilmiştir. Hükümetin özelleştirme çalışmalarının sonucu olarak elde ettiği bir diğer siyasal başarı da, özelleştirmelerin sonucu olarak kamu gelirlerinde reel artışlar sağlamış, böylece borçlanmaya olan ihtiyaç azalmıştır. Hükümet bu avantajı, uyguladığı para politikasında ve enflasyonla mücadelede bilinçli bir şekilde kullanmıştır. ayrıca gelirlerdeki bu artış, popüler bir siyasal amacın gerçekleştirilebilmesi için, yani vergilerde indirim yapılabilmesi için gerekli olan bütçe fazlalığını sağlamıştır.

Özelleştirmeler sonucunda sağlanan siyasal başarının yanında, yönetim alanında da büyük bir başarı elde etmiştir. Her önemli işletme için yeni bir koordineli düzenleme yapılmış, finansman ve yönetim konularında yeni bir yapılandırmayı, bir "halkla ilişkiler ve satışları gerçekleştirme" hamlesi ve işletmelerin İngiltere ve dış ülkelerde geçerli olan kurallara uygun olarak borsada satışını ön gören bir özelleştirme programı gerçekleştirilmiştir.

Bu ülkedeki en önemli özelleştirme, dış ülkelerde çok az söz edilen bazı gayrimenkullerin özelleştirilmesidir. Devlete ait olan 85 bin kat ve ev ile toprak, kiracılar tarafından satın alınmıştır. Bu ise devlete 12 milyar sterlin gelir sağlamıştır. Buna karşılık bütün endüstri özelleştirmesi 1985 yılı itibarıyla 12

milyar sterlin kazandırmıştır. Bu özelleştirmenin en önemli bölümü British Telecom'un hisselerinin % 49.8'nin satışı teşkil etmektedir.¹³⁴

Tablo 9'da Ekim 1979 - Kasım 1985 yılları arasında İngiltere'de gerçekleştirilen özelleştirmeler yer almaktadır.

Tablo - 9. İngiltere'de Gerçekleştirilen Özelleştirmeler - I
(1979-1985)

Özelleştirilen Şirket	Sanayi Dalı	Tarih	%	Milyon Strl.
British Petroleum*	Petrol	Ekim 79-Aralık 83	12.3	927
British Aerospace	Havacılık	Şubat 81	51.6	43
		Mayıs 85	48.4	346
Cable Wirelles	Haberleşme	Ekim 81	49.4	182
		Kasım 83	27.9	263
		Kasım 85	22.7	600
Amersham International	Radyo-kimya	Şubat 82	100	64
National Freight Co.	Karayolu taşıma	Şubat 82	100	5
Britoil	Petrol	Aralık 82	51	627
		Ağustos 82	48.9	425
Associated British Ports	Liman	Şubat 83	51.5	46
		Nisan 84	48.5	51
International Aeradio	Hava haberleşme	Mart 83	100	60
Brhotels	Otel	Mart 83	100	51
Wytech Farm	Petrol	Mayıs 84	100	82
Enterprise Oil	Petrol	Haziran 84	100	380

Tablonun Devamı Diğer Sayfadadır.

¹³⁴ COINTREAU, Edouard : Privation l'art et les Moniers C.O.P. S/L Harmattan Imprimeur a Langres.

Sealink	Taşımacılık	Temmuz 84	100	66
Jaguar	Otomobil	Temmuz 84	100	297
British Telecom	Haberleşme	Aralık 84	49.8	3,916
British Sugar Corp.	İmalat	Temmuz 81	24	44
Çeşitli				716

Kaynak: ATASOY, Veysel : Türkiye'de Kamu İktidasi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu, s.196.

*** Şubat 1987'de geri kalan kısımda özelleştirilmiş, özelleştirme sonucu elde edilen gelir 5,310 sterline ulaşmıştır. Şirkette devletin sembolik bir hissesi kalmıştır.**

Ekim 1979'da başlayan BP'nin % 12.3 oranındaki hissesinin özelleştirilmesi ve bütün dünyada yankı uyandıran BT'nin özelleştirilmeleri 1984 seçimlerinin arifesinde gerçekleştirilmiştir. BT'nin özelleştirilmesi, aynı zamanda önemli bir örnek olay olduğundan bunun üzerinde ayrıca duracağız.

Özelleştirmelerden siyasi sonuç ıkarmaktada başarılı olan M. THATCHER liderliğindeki Muhafazakarlar, 1984 seçimlerini kazandıktan sonra, 1988 seçimlerine kadar gerçekleştirmek amacıyla yeni bir programı kamuoyuna sunmuşlardır.

Tablo-10'da İngiltere'nin 1985-1988 yılları arasında gerçekleştirdiği özelleştirmeler yer almaktadır.

Tablo - 10. İngiltere'de Gerçekleştirilen Özelleştirmeler - II
(1985-1988)

Özelleştirilen Şirketler	Sanayi Dalı	Tarih		Milyon Strl.
British Gase Co.	Gaz	Aralık 1986	100.0	7,750*
British Airports Authority	Havaalanı			500
British Airways	Hava Taşımacılığı			1,000
National Bus Company	Taşımacılık	Temmuz 1986		200
Royal Ordnance	Arseneaux	Nisan 1987		200
Short Broders (Kuzey İrlanda)	Havacılık Sanayi			100
Rolls-Royce	Motor	Mayıs 1987	100.0	1.028*
Unipart	Yedek Parça			-
Rower Group	Otomobil	Temmuz 1984	100.0	200
Themes Water Authorities	Su Şirketi			500
Water Authorities (çeşitli)	Su Şirketleri			500
British Shipbulders	Gemi Sanayii	Mayıs 1985-89		-
British Steel	Demir-çelik	Aralık 1988	100.0	2,420*

Kaynak : ATASOY, Veyssel : Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu, s.197.

* İşaretili olanlar kesin rakamlardır. Diğerleri özelleştirme programında yer alan rakamlardır.

İngiltere'deki bu özelleştirmeler beş değişik şekilde gerçekleştirilmiştir:

- Kamu işletmeleri özel hukuka tabi şirketler haline dönüştürülerek, hisse senetleri tamamen veya kısmen satılmaktadır.

- Daha önce özel hukuka tabi olarak kurulmuş kamu şirketlerinin hisseleri satılmaktadır.

- Yan kuruluşlarda hisseleri olan kamu kuruluşlarının bu hisseleri satılmaktadır.

- Ana faaliyetleri ile ilgili olmayan mallara sahip olan kamu işletmelerinin bu malları satılmaktadır.

- Tamamen devletin elinde bulunan kamu işletmeleri, doğrudan devlet tarafından satılabilmektedir. Bu şekilde özelleştirmenin tek örneği Royal Ordnance Factories'nin satışı olmuştur.

İngiltere'de dikkati çeken özelleştirmelerden biri de 1987 yılında Rosyth ve Devonport askeri limanlarının malvarlığının devlette kalması şartıyla belli bir süre için işletilmesinin özel kişilere devredilmesidir.¹³⁵

1989 yılı sonuna kadar İngiltere'de özelleştirilmeler sonucu elde edilen gelirler tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo - 11. İngiltere'de Özelleştirmelerden Elde Edilen Gelirler
(Milyon Sterlin)

Yıllar	Gelir	Yıllar	Gelir
1979-80	377	1984-85	2,171
1980-81	405	1985-86	2,707
1981-82	493	1986-87	4,460
1982-83	488	1987-88	5,100
1983-84	1,139	1988-89	7,040

Kaynak: ATASOY, Veysel; Türkiye'deki Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu, s.198.

¹³⁵ CEEP : "L'Entreprise...". Zik: ATASOy. Veysel : a.g.k.. s.197.

Tabloyu incelediğimizde görüldüğü gibi, başlangıç yıllarında İngiltere'de özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirler oldukça sınırlı kalmıştır. Ancak özelleştirilmenin tanıtım ve reklamının çok iyi bir şekilde yapılması, kamuoyu tarafından benimsenmesi ve kazanılan tecrübelerin süratli bir şekilde uygulamada değerlendirmenin bir sonucu olarak, gelirler süratli bir şekilde artış göstermiştir.

2.1.4. Başarılı Bir Özelleştirme: British Telecom

2.1.4.1. Özelleştirme Hazırlıkları ve Tanıtım Kampanyası

British Telecom, maliye dünyasının sınırlarını çoktan aşan, önemli bir özelleştirme olayıdır. Öncelikle, böylesine bir telekomünikasyon kurumunun satışı, devletin önemi üzerindeki alışılmış fikirleri altüst edebilecek ve alışkanlıkları değiştirebilecek bir nitelik taşımaktadır. Sonra da, piyasaya sunulan hisse senedi arzının çapı ve halkın cevabı bütün tahminleri altüst etmiştir.

İngiltere'de 1981 yılında BT'nin özelleştirilmesine hazırlanmak amacıyla ülkemizdeki gibi, telekomünikasyon hizmetleri posta hizmetlerinden ayrılmıştır. Böylece, o zamana kadar tekel durumunda bulunan bu sektör rekabete açılmıştır. Bu amaçla, bir taraftan kurumun eski yapısı değiştirilirken, diğer taraftan yönetim kurullarında da radikal değişiklikler yapılmış ve hizmetin kalitesini arttırmak amacıyla büyük çabalar gösterilmiştir.

Başlangıçta BT gibi milli telekomünikasyon şirketini özelleştirmek iki önemli sorunu ortaya çıkarmıştır:

- Telefon herşeyden önce çağdaş psikolojik rahatlığın ve güvenliğin anahtar bir unsurudur. Telefonun özelleştirilmesi, arz edilen hisse senetlerinin satın alınmasını önleyen bir rahatsızlığa yol açabilirdi.

- BT bütün ülkeye yayılmış yapısı açısından çok büyük bir şirkettir, arz edilen hisse senetlerinin bolluğu, alıcının cesaretini kırabilirdi.

BT'un özelleştirilmesi amacıyla, önce kendini tanıtan ve anlatan, bütün masrafları hükümet tarafından karşılanan büyük bir reklam ve tanıtım kampanyası düzenlenmiştir. Halka güven verme amacını taşıyan bu birinci kampanya Ağustos 1984'e kadar sürmüştür. Daha sonra başlatılan ikinci kampanya ile hükümetin hisse senetlerini satış tanıtımı başlamıştır. Televizyonda yapılan geniş tanıtım, büyük yankı yapmış, yılın en önemli tanıtımı olmuş, hatta kalitesinden ötürü birçok ödül almıştır.

Bu iki kampanya ile yetinmeyen hükümet, halkla ilişkiler çalışmalarına da önem vermiş, bu amaçla; 35 merkezde bulunan BT'un Londra dışındaki laboratuvarlarına özel trenlerle ziyaret gezileri düzenlenmiş, düzenledikleri çeşitli sergilerle ilgili olarak bankacılara, maliyecilere ve finansman işleriyle uğraşanlara 10,000 davetiye gönderilmiş, kamuoyu liderlerinin, müşterilerin, milletvekillerinin Word Telecom'u ziyaretleri için toplu geziler düzenlemiştir.

Burada ilgi çekici bir nokta da hükümetin bu büyük çabalarına karşılık sendikaların da BT'un özelleştirilmesine karşı olarak mükemmel ve çok pahalı bir kampanya düzenlemeleridir. Sendikaların kullandıkları konular mali değil daha çok özel olmuştur. Sendikalar "acil 999" numarasının ve taşradaki telefon kabinlerinin ortadan kaldırılması gibi hizmet kayıplarını vurgulamışlardır. Bu tanıtım hem şirketin içinde, hem dışında yürütülmüştür.

Tanıtım kampanyası sadece İngiltere ile sınırlı tutulmayarak, hisse senetlerinin % 14'ünü satmayı düşündükleri yabancı yatırımcıların da dikkatini çekmek amacıyla Almanya, İsviçre, Japonya, ABD, Fransa gibi 7 ülkede tanıtımlar yapıldı.¹³⁶

¹³⁶ COINTREAU, Edouard : Privatisation L'art et les Monieres C.O.P.S/I Hormatton. Imprimeur a Langres. 1986. s.78-80. Zik: ATASOY, Veysel : a.g.k., s.199.

2.1.4.2. Hisse Senetlerinin Satışları ve Sonuçları

Hisse senetlerinin satışa sunulduğu gün, bir tek günde BT en büyük borsa sermayesine ve en fazla hisse senedi sahibi sayısına sahip kurum haline gelmiştir. Aynı zamanda İngiltere'de hisse senedine sahip olanların sayısı bir günde ikiye katlanmıştır. BT'un personeli çok ilginç ödemeler ve avantajlı bir fiyatı olması nedeniyle hisse senetlerinin müşterileri arasına katıldı. İngiltere'de yürütülen tanıtım ve reklam kampanyasının hisse senetlerinin satışı üzerinde önemli bir etkisi görülmüştür. Hisse senetlerinin fiyatı satışların ilk günü % 33 oranında artmıştır. Bu durumda iki değerlendirme ortaya çıkmıştır:

- Bu durum bir başarının sonucu olarak meydana gelmişse, fiyat çok hızlı bir biçimde artacaktır. O zaman hükümet satış fiyatını küçük tutmaktan dolayı suçlanabilirdi.
- Şayet bir başarısızlık sonucu olarak fiyat düşseydi, bu defa da hükümet fiyatı abartmış olmaktan, yatırımcıları aldatmak ve yanlış bilgi vermekten dolayı suçlanabilirdi.

Bu uygulama ile ilgili olarak, bağımsız bir araştırma kurumu olan Mols Araştırma Enstitüsü'nün ve resmi olan parlamentonun Kamu Muhasebe Komitesi'nin raporları üç temel sonuç getirmektedir.

- 130 peni olan hisse senetlerinin fiyatı değerinden az gösterilmiştir. Hisse senedi satışı başlamadan önce basının tepkisi ve ilk gün meydana gelen % 33 oranındaki artış bunu ispatlamıştır. Bu durum ise devletin 3,3 milyon Sterlin, kaybı olarak değerlendirilmiştir.

- Mali araçların komisyonları ve giderleri 152 milyon sterlin, küçük hissedarları isteklendirmek için harcan 111 milyon sterlin toplandığı zaman 263 milyon sterlin, elde edilen toplam satış gelirinin % 6.8'ini oluşturmaktadır. Oysa bu tür işlemlerde giderlerin genelde % 3.3 olması gerekirdi. Komisyonların

yüksekliği, maliyeciler tarafından göze alınan riskin büyüklüğüyle açıklanırken, Parlamento Komitesi ise çok az risk olduğunu öne sürmüştür.

- Diğer ülkelerde yapılan satışlar bir taraftan hayal kırıcı olurken, diğer taraftan da, % 150'ye varan bir maliyetle oldukça pahalıya mal olmuştur.¹³⁷

Sonuç olarak, İngiltere'de iki yıl süren bir tanıtım ve reklam kampanyasının sonucu BT'nin özelleştirilmesi oldukça başarılı olmuştur. Buna karşılık dış ülkelerde projenin aynı şekilde etkin tanıtımının yapılmaması nedeniyle, dış borsalardan beklenen gelir elde edilememiştir. Başka bir deyişle, yabancı yatırımcıları ikna edebilmek amacıyla, dışa yönelik tanıtım ve reklam çalışmalarının hem daha uzun süreli, hem daha yoğun bir biçimde olması gerekmektedir.

2.2. ALMANYA 'DA KİT'LERİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ UYGULAMALARI

Bu bölümde Almanya'nın kamu sektörünün yapısı incelenerek, özelleştirme politikası ve uygulamaları hakkında bilgiler vermeye çalışılacaktır.

2.2.1. Kamu Sektörünün Yapısı ve Önemi

Almanya'daki özelleştirme faaliyetlerinin tam olarak anlaşılabilmesi için iki konunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Birinci konu, bu ülkedeki

¹³⁷ FROMONT, Michel - Heinrich Seidentopf : "Les Privatisations en Republique d'Allemagne". Les Privatisations en Europe. Edition du CNRS. Imprimerie Paul Rubaud-Aix-en Provence.1989.s.161. Zik: ATASOY. Veysel : a.g.k.. s.201.

yönetim yapısıyla, ikinci konu ise, kamu işletmelerinin ekonomi üzerindeki etkisiyle ilgilidir.

Almanya'da hükümet ve yönetim sisteminde federalizm ve yerinden yönetim hakimdir. Yasama yetkisinin büyük ölçüde federal devletin (bund) yetki alanında olmasına karşılık yönetim yetkilerinin önemli bir bölümü yerinden yönetim birimlerinde, yani bölgeler (lander), ilçeler ve belediyelerde toplanmıştır. Federal kanunların uygulanmasını Landerler'in denetimi sağlamaktadır. Böyle bir yönetim sisteminde özel sektöre faaliyet devri daha çok yerinden yönetim birimlerini ilgilendirmektedir.

Böyle bir yönetim yapısı içinde yer alan Alman kamu sektörü de; görevleri, dayanakları ve hukuki rejimi itibarıyla oldukça çeşitli bir görünüm arz etmektedir. Görevleri konusunda, kamu ihtiyaçlarını doğrudan sağlamaya yönelik kuruluşlardan, tamamen milli ve milletlerarası rekabet rejimi içerisinde faaliyet gösteren, kar amaçlı kamuya yararlı endüstriyel işletmelere kadar yayılmaktadır.

Almanya'da kamu kesimi aynı zamanda karmaşık bir yapıya sahiptir. Karmaşıklığın ilk nedeni kamu işletmelerinin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Federal devlet (Bund), temelde müdahaleci görülmesine karşılık şirketlere olan iştiraki orta güçtedir. Bölgeler (Lander) ve belediyeler etkin bir şekilde kamu işletmelerine iştirak etmektedirler. Aynı zamanda ekonomik yatırım ve finansman konularında büyük çapta söz sahibidirler.

Almanya'daki kamu işletmelerinin büyük çoğunluğunun görevi, halk veya bazı halk kesimlerine hizmet veya belirli ürün ihtiyaçların güvenli bir şekilde ve uygun fiyatlarla karşılamaktır. Bu meyanda ulaştırma ve haberleşme, su gaz ve elektrik, şehir ısıtması, konutlar ve daha geniş alanda bankacılık ve sigorta hizmetleri sayılabilir.

Açıklığa kavuşturulması gereken ikinci nokta da Almanya'daki kamu işletmelerinin ekonomi üzerindeki etkileridir. 1982 yılında yapılan bir araştırmada Almanya'na en büyük 500 işletme içinde, yaklaşık % 90'ın sermayesinde kamu kuruluşu iştirakinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu şirketlerden % 45'ine Federal Devlet (Bund), % 14'üne Bölgeler (Lander) ve % 29'una belediyeler iştirak etmişlerdir. Bu şirketlerin sermayelerinin toplamının % 18'i kamu kesimine ait olmaktadır. Bu ise, özel sektörün tamamen egemen olduğu şeklinde bilinen bir ekonomi için ilginç bir durum olmaktadır. 1986 yılında yapılan önem sıralamasında en büyük iş hacmine sahip 500 işletme arasında federal işletmelerin sayısı 41'e düşmüş olup, bu sayının bu tarihten sonra hızlanan özelleştirme faaliyetlerinin sonunda daha da azalması beklenmektedir.

Kamu işletmeleri bazı sektörlerde, posta ve telekomünikasyonda olduğu gibi, görevlerini yerine getirirken tekel olarak faaliyet göstermektedirler. Bazen de kamu işletmeleri kamu ihtiyaçlarını karşılama görevlerini bazı özel sektör ve karma ekonomi şirketleriyle birlikte karşılamaktadırlar. Bu gibi durumlarda, bu işletmeler kamu işletmeleriyle aynı hak ve mükellefiyetlere tabi olmaktadır. Bu gruba, sanayi veya şahısların kendi ihtiyaçlarını karşıladıkları hizmetler dışındaki, tamamı kamu işletmeleri tarafından sağlanmayan su, gaz ve elektrik dağıtımı, toplu taşımacılık gibi kamu hizmetleri dahil olmaktadır.

Kamu işletmeleri, memleketin enerji ihtiyacını karşılamak üzere ülke ve bölge çapında enerji sektöründe, araştırma alanlarında veya uluslararası kalkınma politikası ile ilgili faaliyet göstermektedir. Kamu işletmelerinin ekonomiye olan müdahaleleri veya sadece mevcudiyetleri sayesinde muhtelif piyasalarda, mesela bankacılık sektöründe, rekabeti canlandırmaktadır.

İşletmeler hukuki rejim açısından bazen özel hukuka bazen de kamu hukukuna tabidirler. Tekel olarak adlandırılanlar arasında bir tarafta demiryolları ve posta gibi kendisine has hukuki kişiliği olmaksızın özerkleşmiş devlet malı ile diğer taraftan kamu hukuku kredi müesseseleri veya belirli bir amaçla belediye

gruplamaları gibi kendisine has hukuki kişiliğe sahip olan işletmeler gözlenmektedir. Özel hukuk alanında kamu işletmeleri anonim şirket şeklinde veya sınırlı sorumlu şirket şeklinde olabilmektedir.

Almanya'nın yönetim yapısını ve kamu işletmelerinin durumunu ortaya koyduktan sonra, özelleştirmenin de Federal Devlet (Bund), bölgeler (lander) ve belediyeler olmak üzere, üç ayrı seviyede incelenmesinin gereği ortaya çıkmaktadır.

Almanya'daki Federal Devlet (Bund)'in kontrolündeki işletmeler; ulaştırma, konut, tarım, araştırma, uluslararası işbirliği, medya ve sanayi alanlarında faaliyet göstermektedir. Sanayi alanında faaliyet gösteren ve özelleştirme çalışmalarının da hedefi olan 6 önemli şirket holding şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Bu şirketler şunlardır:

-Volkswagen (Otomobil), 1983 yılında 53 milyar DM'lık sermayesi ile Almanya'nın 2'nci büyük işletmesidir.

-VEBA (Enerji, kimya ve metalurji), 49,5 milyar DM'lık sermayesi ile Almanya'nın 4'üncü büyük şirkettir.

-VIAG (Enerji ve kimya), 7 milyar DM sermayelidir.

-DIAG (Makina ve ekipman), 600 milyon DM sermayelidir.

-IVG (Taşımacılık, gayrimenkul ve liman işleri), 600 milyon DM sermayelidir.

-Prakla-Seismos (petrol arama), 350 milyon DM sermayelidir.

Devlet işletmeleri arasında iki önemli işletme daha vardır. Ancak, bunlar zarar ettikleri için özelleştirme çalışmalarının dışında değerlendirilmektedirler. Bunlarda, 12 milyar DM sermaye ile demir çelik ve gemi inşa sanayiinde faaliyet gösteren Salzgitter ve kömür sektöründe Saarbergwerke şirketleridir.

Alman kamu işletmeleri, diğer ülkelere göre sınırlı da olsa gerçek bir özerkliğe sahiptirler. Bu özerklik, uygulamadan doğan geleneklerden liberal olan hukuki kurallardan kaynaklanmaktadır.¹³⁸

2.2.2. Özelleştirme Politikası

Almanya, 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana özelleştirme konusunda ikinci defa büyük tartışmalara sahne olmaktadır. Daha önce 1959 yılı ile 1960'lı yıllarda özelleştirme kararı verilmiş ve bu özelleştirmelerden bazıları, özellikle Prusya Madenleri ve Çelik İşletmeleri (PREUSSAG) ve Volkswagen Fabrikaları (VW), milli sınırları aşan yankılar uyandırmıştır. Bu dönemde bu işletmelerin sermayelerinin büyük bölümü ve diğer federal işletmelerin sermayelerinin bir bölümü halka, halk hisseleri (Volksaktien) satışı şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Almanya'da özelleştirme geleneğinin temelinde, 1948 yılından günümüze kadar, Hıristiyan Demokratlar'ın (CDU) halkın büyük kesimi tarafından da benimsenen, Sosyal Demokratlar'ın (SPD) büyük sanayileri "sosyalleştirme" görüşüne karşılık "sosyal ekonomi" görüşü yatmaktadır.

Bu politika, Dr. Ludwig ERHARD'ın 1957 programında "herkese refah mal sahibi bir halk" sloganıyla özetlenmektedir. 1957 seçimlerinin CDU tarafından kazanılmasından sonra, 1958 yılında mecliste, "sosyal ekonomi açısından devletin görevi, ekonomide etkin rol alma ve özel sanayi kuruluşlarıyla rekabet etmek değildir ve olmamalıdır" sözleriyle açıklanan ekonomide devletin rolü konusundaki partinin tavrını net olarak ortaya koymaktadır.

¹³⁸ UHEL, Pierre : "La Privatisation des Entreprises Publiques en RFA". Les Privations en Europe. Edition du CNRS, Imprimerie Paul Rubaud_Aix-en Prvence, 1989.s.70-71. Zik: ATASOY, Veysel : a.g.k., s.202.

İlk dönemde uygulanan özelleştirme politikasının gerisinde piyasa ekonomisini güçlendirme amacı yatmaktadır. Ayrıca bu amaca halkın yanında çalışanların da sermayenin büyütülmesine katılmalarını sağlayarak, gelir politikasıyla ilgili bir amaç daha eklenmektedir.¹³⁹

Buna karşılık günümüzde Almanya'da özelleştirme ile ilgili tartışmaların özünü, sosyo-liberal koalisyon döneminde meydana gelen devletin faaliyet alanının genişlemesinden vazgeçilerek, devletin müdahale alanının daraltılması gibi tamamen politik karakterde bir amaç teşkil etmektedir. Bu politikanın özeti, 1983 yılında kurulan yeni hristiyan-liberal koalisyon hükümetinin programında "ekonominin organizasyonu, devlet müdahalesinin azaldığı ölçüde elverişli imkanlar yaratmaktadır." sözleriyle ifade edilmektedir. Özelleştirme konusu, Şansölye Helmut KOHL'un 4 Mayıs 1983 tarihinde Mecliste okuduğu Hükümet Programında belirttiği gibi, "bürokrasinin azaltılması", "bazı kanunların kaldırılması", "sübvansiyonların kaldırılması", "devlet borçlanmalarına son verilmesi" gibi konularla birlikte, Almanya'da devletin yeniden organizasyonunun muhtelif yönlerinden birini teşkil etmektedir.¹⁴⁰

2.2.3. Özelleştirme Uygulamaları

Almanya'daki özelleştirme uygulamalarını, bu ülkenin kamu sektörünün yapısını ve önemini incelerken belirttiğimiz gibi; Federal Devlet (Bund), bölgeler (lander) ve belediyeler seviyesinde incelenmesi gerekmektedir.

¹³⁹ ATASOY, Veysel : a.g.k., s.202.

¹⁴⁰ FROMONT, Micheal - Heinrich SIEDETOPF : a.g.e., s. 160-162. Zik: ATASOY, Veysel: a.g.k., s.203.

2.2.3.1. Federal Devlet (Bund) seviyesindeki özelleştirmeler

1983 yılındaki hükümet değişikliğini takiben yeni kolalisyon göreve gelir gelmez devleti asıl fonksiyonlarına döndüreceğini açık bir şekilde beyan etmiş, piyasa ekonomisini güçlendirmek ve devlet borçlarını azaltmak amacıyla devlete ait mal varlığının bir bölümünün özel sektöre devredileceğini açıklamıştır.

İlk olarak bu amaçla Bakanlar Kurulu, 1983 Mayısında VEBA kurumundaki devlet iştirakinin %43.7'den %30'a indirilmesine karar vermiştir. 1984 yılında gerçekleşen tek özelleştirme olan bu satış, Almanya'daki özelleştirme teşebbüsleri için gerçek bir deneme olmuştur. VEBA'nın satışa sunulan hisseleri 2 hafta gibi kısa bir sürede gerçekleşmiş ve 770 milyon DM gelir elde etmiştir. VEBA'nın hisselerinin yüksek fiyattan değer bulması, küçük yatırımcıları kenara iterek, büyük kurumsal yatırımların yararına olmuştur. 1985 yılında Federal Devlet'in bu şirketin sermayesine iştirak etmemesi nedeniyle, sermaye payı %30'dan %25.7'ye düşmüştür.¹⁴¹

Bundan sonraki aşamada, 1984 yılından itibaren Maliye Bakanlığı'nın uzun çalışmalarının sonucu, 1985 yılında yeni bir özelleştirme programı Federal Hükümet tarafından onaylanmıştır. Bu planın uygulanmasıyla, Maliye Bakanı, M. Gerhard STOLTENBERG, özelleştirmeler sonucu iki yıl içinde 2 milyar DM elde etmeyi umduklarını bildirmiştir. Ancak, Bavyera'nın otomobil ve havacılık endüstrisini devletin denetiminde tutmayı, Bavyera'nın çıkarına uygun gören Bavyera'nın ünlü lideri M. STRAUS, özellikle Luftansa'nın özelleştirilmesine ve bu programa karşı çıkmıştır.¹⁴²

Bu özelleştirme planına göre, Federal Devlet'in elinde bulundurduğu işletme paylarının korunmasında devletin bir yararı görülmediği müddetçe özel sektöre devredilmesi ilke olarak benimsenmiştir. Şayet kar edemediği gerekçesiyle

¹⁴¹ UHEL, Pierre : a.g.e., s.73-74. Zik: ATASOY, Veysel : a.g.e., s.203.

¹⁴² COINTREU, Edovard : a.g.e., s.27. Zik: ATASOY, Veysel : a.g.k., s. 203.

özelleştirilemeyen işletmeler mevcut ise bunların da özelleştirilebilmeleri için gerekli tedbirlerin alınması öngörülmektedir.

TABLO 12'de Almanya'da Mart 1985 tarihinde kabul edilen özelleştirme programı kapsamına giren işletmeler yer almaktadır.

Tablo - 12. Almanya'da 1985 Yılı Özelleştirme Programı

ŞİRKETLER	FEDERAL MÜLKİYET		KALACAK OLAN %
		%	
VIAG	Direk	87.4	75
	Dolaylı	12.6	
Volkswagen	Direk	20.0	14
IVG	Direk	100.0	75
DIAG	Direk	100.0	51
GFN	Direk	100.0	25
Prakla-Seismos	Direk	95.0	51
	Dolaylı	5.0	
Deutsche Pfandbriefanstalt (Banka)	Direk	68.0	51
	Dolaylı	32.0	
Deutsche Siedlungs-Und Landesrentenbank (Banka)	Direk ve Dolaylı	99.0	51
Luftansa	Direk	74.3	55
	Dolaylı	5.7	
Schenker	Dolaylı	100.0	25
Deutsche Verkehrskreditbank	Dolaylı	100.0	25

Kaynak: ATASOY, Veyssel ; Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu, s.204.

Bu programın ilk amacı, VW'in dışında sermayesinin hemen hemen tamamı devlete ait olan rekabet sektöründe faaliyet gösteren bu şirketlerin kısmi olarak özelleştirilmesidir. Bu özelleştirmeler devletin bu şirketler üzerindeki denetimini tamamen bırakması anlamına gelmektedir. STOLTENBERG'in önerisiyle devlet en az düzeyde denetim yetkisini korumaktadır. Bu listede endüstriyel kuruluşlarının yanında Luftansa ve iki banka da yer almaktadır.

Bu program bütünü ile yürürlüğe girmemiştir. Federal hükümet 1986 yılında yeni bir özelleştirme kararı alarak, bu programı revize etmiştir. Ancak bu yeni kararlar, STOLTENBERG'in önermiş olduğu özelleştirme programına göre, bir geriye gidiş olarak kabul etmiştir.¹⁴³

TABLO 13'te Almanya'da 1985 yılında kabul edilen özelleştirme programının revize edilmesiyle, Mart 1986 tarihinde özelleştirmeleri kabul edilen işletmeler yer almaktadır.

Tablo - 13. Almanya'da 1986 Yılı Özelleştirme Kararı (1986)

ŞİRKETLER	FEDERAL MÜLKİYET (Direk-Dolaylı) %	ÖZELLEŞTİRME DEN SONRA %
VIAG	100	60
IVG	100	55
Prakla-Seismos	100	53
Schenker	100	24.9
Deutsche Verkehrskreditbank	100	24.9

Kaynak: UHEL, Pierre : a.g.e., s.77.

¹⁴³ UHEL, Pierre : a.g.e., s.75-77. Zik: a.g.k., s.204.

Almanya'da böylece özelleştirilecek kurum sayısı 5'e indirilmekte, Luftansa ve ilk programda yer alan iki banka özelleştirme kapsamı dışında tutulmaktadır.

Ancak, daha sonra Almanya'da gerçekleştirilen özelleştirmeler bu kararlarla sınırlı kalmamıştır. Nitekim önemli bir bölümü 1984 yılında özelleştirilen VEBA şirketinin hisselerinin kalan kısmı Federal Devlet tarafından tamamen özelleştirilmiştir. Bu özelleştirme sonucu, Federal Almanya Borsası tarihinin en büyük hisse satışlarından birini yaşamış ve milyarlarca DM'lık bir fon girişi sağlanmış ve bu işletmeler grubu 600,000 hissedarın eline geçmiş ve böylece Almanya'nın büyük işletmelerinden birinin sermayesinde ve organlarında devletin hiç bir iştiraki kalmamıştır.

Hükümetin Mart 1986 kararlarıyla % 40'ının özelleştirilmesine karar verdiği 580 milyon DM sermayeli VIAG grubu, devamlı olarak ve küçük paketler halinde halka sunulmak üzere 226,3 DM'lık bir kısmı bir bankacılık konsorsiyumuna devredilmiş, kalan 5,7 milyon DM'lık hisseler de personele dağıtılmak üzere saklı tutulmuştur. Aynı kararlarla % 45'inin özelleştirilmesi kararlaştırılan IVG'nin hisselerinin % 45'i benzer bir uygulama ile devredilmiştir.

1987 yılında Federal Maliye Bakanı, 1983-1986 yılları arasında gerçekleştirilen özelleştirme çalışmaları ile, 51 kamu işletmesinin sermaye paylarının azaltıldığını veya tamamen devredildiğini ve bu konuda hükümetin programının önemini bir kere daha vurgulayarak, özelleştirme konusunda devletin yararlarına her hangi bir zarar verilmeden nereye kadar gidilebilecek ise, oraya kadar gidileceğini ifade etmiştir.

1988 yılında da özelleştirmeler devam etmiş. STOLTENBERG'in 1985 programında bulunan, tepkiler nedeniyle geri adım atılan VW'in devletin elinde bulunan % 16'lık hisselerinin satılmasıyla, tamamen özelleştirilmiştir. Daha sonra ilk olarak bir kamu bankasının özelleştirilmesi söz konusu olmuş. Detche Kredit Bank AG'nin % 24,9'u özelleştirilmiştir. Ayrıca hükümet, 1985 programında yer alıp da özelleştirilmesinden vazgeçilen iki bankadan, Deutsche Siedlungs-Und Landesrentenbank'ın sermayesinin % 48'inin Deutsche Pfandbrie-

fanstalt'ın da % 67.9 oranındaki federal devlete ait hisselerinin tamamının özelleştirilmesini kararlaştırmıştır.¹⁴⁴

2.2.3.2. Bölgeler (Lander) ve Belediyeler Düzeyinde Özelleştirmeler

Her ne kadar Federal Devlet'in ulaştığı büyüklüğe ulaşmamışsa da bölgeler ve belediyeler de küçümsenmeyecek büyüklükte bir endüstriyel ve ticari nitelikteki kamu işletmelerine sahiptirler. En önemli 500 Alman işletmesinden 15'i tamamen veya kısmen Landerler'e, 34'ü ise ilçe ve belediyelere aittir. Sanayi alanındaki iştirakler esas itibarıyla, elektrik ve gaz üretim ve dağıtım işletmelerinde olmakla beraber, tersane, maden, bira üretimi gibi alanlarda da vardır. Turizm ve ticaret sektöründe faaliyet gösteren işletmeler ise dah çok ulaşım işletmeleri, mali kuruluşlar ve sigorta şirketlerinden ibarettir.

Siyasal eğilimleri ne olursa olsun landerler ve belediyeler özelleştirme konusunda çok çekingen davranmaktadırlar. Muhtemelen git gide küçülen bir Federal Devlet karşısında güçlerinin büyük bir bölümünü kaybetmek istememektedirler. Sadece Basse-Saxe gibi bir kaç lander, sanayi işletmelerindeki iştiraklerini ve muhtelif mallarını satma yoluna gitmiştir. Bir kaç belediye de su dağıtım, şehir içi taşımaları ve mezbahaları özelleştirmişlerdir. Gerçek özelleştirme ise daha çok bu idarelerin yan faaliyetlerinin bir kısmı üzerinde olmuştur.

¹⁴⁴ FROMONT, Michele : a.g.e., s.160-163. Zik: ATASOY, Veysel : a.g.k., s.205.

2.3. FRANSA'DA KİT'LERİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ UYGULAMALARI

2.3.1. Kamu Sektörünün Yapısı ve Önemi

Özellikle devletleştirmenin oldukça yaygın olduğu Fransa'da, ekonomide kamu sektörü oldukça büyük olup, aynı zamanda geniş bir alanda faaliyet göstermektedir.

Fransa'da kamu sektörünün yapısını tam olarak tesbitte bazı zorluklar vardır. İlk olarak, kavramlar fazla açık değildir. Özellikle kamu işletmeleri kavramının tam açık olmayışı, değişik statülerde ve sermaye yapısı açısından farklı bir çok işletmenin varlığı eksiksiz bir sayımı engellemektedir. İkinci zorluk, Fransa'da kamu sektörünü düzenli bir şekilde denetleyen ve bunlarla ilgili bilgileri ve istatikleri yayınlayan bir birimin olmayışından kaynaklanmaktadır. Üçüncü bir zorluk da, Fransız kamu sektörünün önemi belirlenirken; kamu sektörünün sınırlarını belli eden kıstaslarda, kullanılan referanslarda ve hesaplama yöntemlerinde değişik istatistiki kaynakların ve ölçülerin kullanılmasıdır.

22 Ekim 1984 tarihli kararname ile Milli İstatistik ve Ekonomi Enstitüsü'ne (İNSEEE), devlet denetimindeki işletmelerinin bir listesini hazırlama ve bunu güncel tutma görevi verilmiştir. Kararnamenin kapsamına giren kamu işletmeleri de şu şekilde belirlenmiştir:

- Statüleri ne olursa olsun, endüstriyel ve ticari faaliyette bulunan devlet kuruluşları ve işletmeleri.

- Milli işletmeler, milli şirketler, karma ekonomi şirketleri, devletin sermayesinin çoğunluğuna sahip bulunduğu ticaret şirketleri ve yardımlaşma amaçlı devletleştirilmiş şirketler.

- Hukuki statüleri ne olursa olsun, sermaye veya karar organlarında oy

çokluğu doğrudan veya dolaylı olarak, ilk iki paragrafta belirtilen tüzel kişilerin elinde bulundurduğu teşekküller.

- Hukuki statüleri ne olursa olsun, sermaye ve karar organlarında oy çokluğu doğrudan veya dolaylı olarak, ilk üç paragraftaki tüzel kişilerin kendilerinin veya devletle birlikte elinde bulundurduğu teşekküller.

Kararname bu envanterin Fransız işletmelerini olduğu gibi, yabancı hukuka tabi tüzel kişileri de kapsadığını belirtmektedir. Böylece bu konuda ilk defa sermayedeki güce göre değil, karar organlarındaki oy çoğunluğuna dayalı bir tanımlama ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁵

Fransa'da Kamu Sektörünün Demokratikleştirilmesi Kanunu'nun uygulanmasıyla ilgili bir raporda belirtildiği gibi; haberleşme, demiryolları, elektrik ve kömürün % 100'ü; hava ulaşımı, kredi, çelik, uzay teknolojisi ve silah yapımının % 80-90 arası, temel kimyanın % 50'si; sigorta, araba, bilgisayar, cam, demir dışı metaller % 30-40 arası; elektronik, eczacılık, ev aletleri % 10-20 arası bir oranda bu şirketlerin kamu kontrolünde olduğu ifade edilmiştir. 1984 yılında Kamu Sektörü Yüksek Konseyi, bu kanunun kapsamına giren ve 200'den fazla işçi çalıştıran 633 işletmenin mevcut olduğunu ve buralarda 2,2 milyon kişinin çalışmalarını tesbit etmiştir.¹⁴⁶

2.3.2. Özelleştirme Politikası

Fransa'da kamu sektörünün bir bölümünün özelleştirilmesi ilkesi, 1966 yılının Mart ayında yapılan genel seçimlerden sonra çoğunluğu sağlayan RPD-UDF

¹⁴⁵ CEEP, a.g.e., s.109. Zik: ATASOY. Veysel : a.g.k., s.207.

¹⁴⁶ RAPP, Lucien : "Le Secteur Public Français Entre Nationalisation et Privatisations". A.J.D.A., No:5. 20 Mayıs-1987, Zik: ATASOY. Veysel : a.g.k., s. 207.

koalisyonunun ortak programında yer almıştır. Konu bütün seçim kampanyası boyunca çeşitli çevreler tarafından da tartışılmıştır.

Millileştirmelerin gerek siyasal gerek ekonomik açıdan büyük önem taşıdığı Fransa'da özelleştirmenin yönetimi millileştirmeye göre daha karmaşıktır. Bunun dört sebebi vardır

- Devlet sürekli olarak millileştirme uygulamaları ile gücünü arttırmaya yönelmiştir. Genç yüksek yöneticilerin özelleştirmeler sonucu yüksek yönetici kadroların azaltılmasına razı olmaları oldukça zordur.

- Devlet tahvil satışı yerine, millileştirme gibi empoze kararlara daha yatkındır. Oysa özelleştirme süreci içinde hem potansiyel alıcıları ikna etmek zordur, hem yüksek fiyattan satış isteyen maliyecinin amacı ile, işletmenin başarılı olması için indirim hazır olan satıcının amacını bağdaştırmak oldukça zordur.

- Millileştirmede tek alıcı olan devlettir ve bu nedenle bütün satıcılara aynı kuralı uygulamaktadır. Özelleştirmede ise devlet tek satıcıdır. Değişik kategorilerde yer alan ve karışık alıcılar arasında seçim yapmak kolay olmamaktadır. Çalışanlara, küçük tasarruf sahiplerine, kuruluşlara, "güçlü arkadaşlara" ve yabancılara ayrılacak payları belirlemek oldukça güçtür.

- 1982 yılında olduğu gibi millileştirme bir kaç ay içinde gerçekleşebilmektedir. Oysa özelleştirme siyasal kaza olmadığı takdirde bir kaç yıl içinde gerçekleşebilmektedir. Bu süreye bazı sorunlar eklenmektedir. Bunlar arasında; kamu oyunun ve hükümetin düşüncesinin değişmesi, muhalefetin eleştirileri, baskı gruplarının başarı sağlaması, piyasanın iniş ve çıkışları, ilgili şirketlerin çelişkili stratejileri ve yöneticilerinin kaybettikleri güçlerini geri alma çabaları sayılabilir.¹⁴⁷

¹⁴⁷ PENE, Didier : "La Privatisation en Grande-Bretagne". Les Privatisations en Europe. Editions du CNRS. Imprimerie Paul Raubaud. 1989. Zik: ATASOY, Veysel : a.g.k., s.208.

Özelleştirmenin başarılı olması halinde Fransız ekonomisinde beklenen sonuçları PENE şöyle özetlemektedir:

- Bazı büyük Fransız sanayi şirketleri, sigorta kuruluşları ve bankalar devletin direk vesayetinden kurtulacaklardır.

- Özelleştirme Paris Borsası'nın işlem hacmini % 25-30 oranında yükseltmiştir. Hisse senedi piyasası 1,500 milyar FF'nı aşarak Londra piyasasının yarısına ulaşacaktır. Oysa bundan bir kaç yıl öncesine kadar Paris Borsası, Londra Borsası'nın 1/5'i oranındaydı.

- Profeyonel finansmanlık hızlı bir şekilde gelişmeye devam edecektir.

- Yabancı sermayedarların özellikle Avrupa sermaye şirketlerinin piyasaya girmesi, millileştirilmiş şirketler üzerindeki devlet egemenliğini önleyecektir.

- Devlet bütçe açığını azaltmak, borçlarını ödemek veya yeni yatırımlara yönelmek amacıyla 5 yıl gibi kısa bir döneme yayılmış süre içinde 200-300 milyar FF ek kaynağa sahip olacaktır.

- Nihayet özelleştirme sermayenin tabana yayılmasını sağlayacaktır.

2.3.3. Özelleştirme Uygulamaları

28 Ekim 1982'de Hükümet, kamu sektöründen özel sektöre mülkiyet transferi amacıyla bir kanun tasarısı hazırlamış, bu tarihlerde bu kanundan kamu işletmelerinin rahat soluk almasını sağlayacak bir metin olarak sözedilmiştir. Ancak, bu kanunun hayata geçirilmemiş ve Parlamento'da görüşülmesi çeşitli sebeplerle sürekli olarak ertelenmiştir.

Bu kanunun çıkarılmamış olması, 1982 yılında yapılan devletleştirmelerden sonra mali ve endüstriyel kamu sektöründe yeni yapılanmaların gerçekleşmesine de pek fazla engel teşkil etmemiştir. Özellikle bu dönemde kamu işletmelerinin özel sermayeye açılma, ortaklık belgesi (titres participatifs) ve yatırım sertifikası (certificats de'investissement) çıkarmaya önem verdikleri görülmektedir.

Kamu işletmeleri daha çok bağlı kuruluşları için 1982 yılından itibaren tahvil çıkarma yolunu tercih etmişlerdir. Delors Kanunu olarak anılan, yatırımların geliştirilmesi ve tasarrufların korunması ile ilgili 3 Ocak 1983 tarihli Kanun'la kamu işletmelerine ortaklık belgesi ve yatırım sertifikası çıkarma hakkını vermiştir. Sahibine oy hakkı vermeyen ortaklık belgeleri, 24 Temmuz 1966 tarihli genel düzenlemeye uygun olarak çıkarılmakta, şirket bünyesinde hiç bir değişiklik yapmadan sermaye toplama imkanı vermektedir. Bu yolla St-Gobain 700 milyon FF., Rhone-Poulenc 600 milyon FF., C.G.E. ise 1 milyar FF. finansman sağlamış, yine bu yolla Regie Renault 1983 yılında 1 milyar FF., Gaz de France 3,2 milyar FF. ortaklık belgesi piyasaya sürmüştür.¹⁴⁸

Mali alanda faaliyet gösteren kamu kuruluşları 1985 yılından itibaren piyasaya yatırım sertifikaların sürmüşlerdir. Bu sertifikalar kar payı olarak ödenen, nama yazılı ve devredilemeyen devletin veya kamu kuruluşlarının garantisini taşıyan belgelerdir. Bu yola başvuran şirketler arasında da; Suez, 1985'de 1 milyar, 1986'da 2 milyar FF., B.N.P., 400 milyon FF. değerinde sertifika çıkarmış, Peribas ve Credit Lyonnais gibi şirketler aynı yola başvurmuşlardır.

Fransa'da 1986 Ekim'inden 1988 Şubat'ına kadar Jacques CHIRAC başkanlığındaki hükümet 14 özelleştirme uygulamaları gerçekleştirmiştir. Bu özelleştirmelerden 12'si

borsada satış yoluyla ve hisse senetlerinin halka arz yoluyla satışı yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Özelleştirilen kuruluşlardan 5'i bankacılık alanında faaliyet göstermektedir. Bunlar; SOGENAL, Banque des Travaux Publics (B.T.P.), Banque Industrielle et Mobilière Privée (B.I.M.P.), Credit Commercial de France, Société Générale adlı kuruluşlardır. Özelleştirilen kuruluşlar arasında 2 de finansman kuruluşu bulunmaktadır. Bunlar; Peribas ve Suez adlı şirketlerdir. Özelleştirilen şirketler arasında 3 sanayi kuruluşu yer almaktadır. Bunlarda; Saint-Gobain, C.G.E. ve Matra şirketleridir. Özelleştirilen şirketler arasında bir de medya şirketi vardır: T.F.1. Sadece 2 işlem borsa dışı satışla gerçekleştirilmiştir. Bu kuruluşlar da C.G.C.T. ve Mutuelle Générale

¹⁴⁸ CEEP, a.g.e., s.109-110. Zik: ATASOY, Veysel : a.g.k., s.208.

Française (M.G.F.)'dir. Nihayet 6 Ağustos 1986 tarihli kanunla düzenlenen kamu sektörüne nefes aldırma operasyonları çerçevesinde L'Institut de Developpement Industriel (I.D.I.) (Endüstriyel Gelişme Enstitüsü)'nün çalışanlar tarafından satın alınması ve Caisse National de Credit Agricole (C.N.C.A.)'un yardımlaşma kurumu şekline dönüştürülmesi operasyonları gerçekleştirilmiştir.^{149 150}

TABLO 14'de Fransa'da 1989 yılı sonuna kadar hisse senetleri halka arz yoluyla özelleştirilen 12 şirket hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Fransa'daki özelleştirmeler, bir çok ülkede olduğu gibi belediye, yerel ve bölgesel kademelerde de uygulanmaktadır. Bu tür uygulamaların sonucu olarak, son yıllarda Paris şehrinin 16 belediyesi, kamu hizmetlerinin bir çoğunun yerine getirilmesini özel sektöre devretmiştir.

Tablo - 14. 1989 Yılı Sonu İtibarı İle Fransa'da Hisse Senetleri Halka Arz Yolu İle Özelleştirilen 12 Şirketin Nitelikleri Ve Borsadaki Durumu

ŞİRKET	Çalışan Sayısı	1986 İş Hacmi Milyar	Arz Fiyatı	Tarih	Hisse Sayısı milyon	Satış Geliri Milyar	İlk kur	Prim %	1989 sonu kuru	Arz Primi %
Saint-Gobain	140,000	77,7	310	24/11/86	1,547	6,3	369	+19.0	663	+113.9
Paribas	28,400	19,9	405	19/01/87	3.804	6,1	480	+18.5	724	+78.8
Sogenal	3,000	1,5	125	09/03/87	0,850	0,6	225	+80.0	100	-20.0
BTP	420	0,32	130	06/04/87	1.030	0,1	176	+35.3	115	-11.5
BIMP	400	0,24	140	21/04/87	0,523	0,1	170	+21.5	327	+126.4

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

¹⁴⁹ CEEP. a.g.e.s.44. Zik: ATASOY. Veysel : a.g.k.. s.209.

¹⁵⁰ COINTREAU. Edovard : a.g.e.. s.37. Zik: a.g.k.. s.209.

CCF	12,500	6,5	107	27/04/87	1,650	1,7	125	+16.8	225	+110.3
CGE	240,000	80,9	290	11/05/87	2,237	8,0	323	+11.4	538	+85.5
Agence Hav. Societe	15,000	11	500	25/05/87	0,730	1,1	540	+8.0	1406	+181.2
Generale	43,600	30	407	15/06/87	2,298	9,1	432	+6.0	530	+30.2
TFI	1,500	2,6	165	29/06/87	0,415	1,2	178	+7.8	300	+81.8
Suez	16,900	10,2	317	05/10/87	1,6	6,5	261	-17.7	446	+40.7
Matra	28,000	14,4	110	20/01/88	0,3	0,4	123	+20.0	231	+110.0

KAYNAK: ATASOY, Veysel ; KİT'ler ve Özelleştirme Sorunu, s.210.

Tablonun incelenmesinde görüleceği gibi bu işletmeler oldukça farklı bir yapıya sahiptirler. 400 civarında işçi çalıştıran küçük işletmelerden, 240,000 kişi çalıştıran büyük işletmelere kadar farklı büyüklükteki işletmeler özelleştirme uygulaması içinde yer almıştır. Dikkati çeken bir diğer nokta da, iki şirketin dışında 1989 yılı sonu itibariyle özelleştirilen şirketlerin hisse senetlerinin önemli ölçüde borsada prim yaptığı anlaşılmaktadır.

3. ÖZELLEŞTİRME ÖNCESİNDE HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

Özelleştirme uygulamalarının stratejik bir plana dayandırılması amacıyla 1985 yılında, amaçların, önceliklerin, kapsamın ve termin planının belirlendiği bir stratejinin oluşturulması gereğinden hareketle Devlet Planlama Teşkilatı tarafından Özelleştirme Ana Planı hazırlanmasına karar verilmiştir. Açılan uluslararası ihale sonucunda, Morgan Kalkınma Bankası, Sanayi Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım Finansman A.Ş. ve Price Waterhouse Muhaş A.Ş. ile birlikte Özelleştirme Ana Planı hazırlamakla görevlendirilmişlerdir.

Özelleştirilme Ana Planı kapsamında, öncelikle Türkiye şartlarında özelleştirmenin amaçları öncelik sırasına göre şu şekilde belirlenmiştir,

- Pazar güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmesine imkan verilmesi,
- Verimliliğin, randımanın arttırılması,
- Malların ve hizmetlerin kalite, miktar ve çeşitlerinin artırılması,
- Halka açık şirketlerin teşvik edilmesi,
- Sermaye piyasalarının geliştirilmesinin hızlandırılması,
- Hazinesin KİT'lere sağladığı mali desteğin asgariye indirilmesi,
- KİT'ler tarafından uygulanan tekeli fiyatlandırma ve dolaylı vergilendirmenin azaltılması,
- Kamu görevlilerinin politika ve yönetmelik konularında çalışmalarına izin verilmesi,
- Modern teknoloji ve yönetim tekniklerinin cezbedilmesi,
- Çalışanlara hisse senedi vermek suretiyle işverimliliğinin artırılması,
- Kamu ve özel sektör kuruluşları arasındaki dengenin değiştirilmesi,
- Yabancı yatırımlarla uluslararası ekonomik ve politik bağların kuvvetlendirilmesi,
- Mevcut sermaye yatırımlarındaki iç karlılığın artırılması ve
- Devlete gelir sağlanması.¹⁵¹

Özelleştirme Ana Planı'nda 32 KİT ekonomik yaşayabilirlik ve yatırım ihtiyaçları kriterleri dikkate alınarak özelleştirme önceliklerine göre sınıflandırmaya tabi tutularak, 3 ana kategori ile 8 alt kategori belirlenmiş ve bu kategorilerde yer alan her bir kuruluş için önerilen özelleştirme yöntemleri bir termin planı içerisinde sunulmuştur.

¹⁵¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı : Başlangıcından Bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları. Ankara-1994, s.2.

BİRİNCİ ÖNCELİK*** Tamamen Satılabilecek KİT'ler**

-TURBAN

-THY

-USAŞ

-Seçilmiş İştiraklar

*** Çoğunluk Payı Satılabilecek KİT'ler**

-YEMSAN

-ÇİTOSAN

*** Büyük Kısmı Satılabilecek KİT'ler**

-TİGEM

-TPAO

-ETİBANK

İKİNCİ ÖNCELİK

*** Bazı Bölümleri Satılabilecek Geri Kalan Kısımları İse Rehabilitasyona Tabi Tutulacak KİT'ler**

-SÜMERBANK

-TSEK

***Tedricen Özelleştirilecek KİT'ler**

-PTT

-TEK

*** Özelleştirilmesi Muhtemel KİT'ler**

-EBK

-TKİ

- MKEK
- T. GEMİ SAN. A. Ş.
- ORÜS

*Devlet Desteği İle Özelleştirilebilecek KİT'ler

- ÇAYKUR
- T. ŞEKER FAB. A. Ş.
- SEKA
- PETKİM
- TÜGSAŞ
- TDÇİ
- ASOK
- TTK

ÜÇÜNCÜ ÖNCELİK

- Kamu Hizmeti Yapan KİT'ler
- T. DENİZCİLİK İŞL.
- TCDO
- DHMİ
- TMO
- TZDK
- TUSAŞ¹⁵²

¹⁵² DPT Özelleştirme Ana Planı, Özel Aksiyon Planları, Satışı Önerilen KİT'lerin Sınıflandırılması
Öncelikli Şirketler, Cilt: I., II., III., IV.,V., The Morgan Bank, 1986.

3.1. YASAL ÇERÇEVE

Ülkemizde 1983 yılından sonra gündeme gelen özelleştirme programına yönelik ilk hukuki düzenleme, 1984 yılında çıkarılan ve kamu iktisadi teşebbüsleri ile bunlara ait tesislere, hisse senedi ihracı yoluyla gerçek ve tüzel kişilerin ortak edilebilmesine veya bu tesislerin işletme hakkının belli sürelerle devrine olanak tanıyan 2983 sayılı Kanun'la getirilmiştir.

Daha sonra 1986 yılında çıkarılan 3291 sayılı Kanun'da kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınması ve uygulamaların yürütülmesine ilişkin esaslar belirlenmiştir. Buna göre, 233 sayılı KHK'de adı geçen, tamamı devlete ait ve kamu iktisadi devlet teşebbüsü statüsünde faaliyet gösteren kuruluşların özelleştirme kapsamına alınmasına Bakanlar Kurulu, KİT'lerin müessese, bağlı ortaklık, işletme ve işletme birimleri ile iştiraklerindeki payların özelleştirme kapsamına alınmasına da Yüksek Planlama Kurulu yetkili kılınmıştır. Özelleştirme programının yürütülmesi konusunda ise, 2983 sayılı yasa ile oluşturulan "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi" görevlendirilmiştir. Bu idare, özelleştirme programının yanısıra, toplu konut uygulamalarının yürütülmesi, Kamu Ortaklığı Fonu'nun yönetimi ve Çalışanların Tasarrufunu Teşvik Hesabı'nda biriken paraların nemalandırılması gibi görevler de üstlenmiştir. 3291 sayılı Kanun'la, özelleştirme uygulamaları konusundaki karar mercii, "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu" olarak belirlenmiştir.

Nisan 1990'da yürürlüğe giren 414 sayılı KHK ile, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi, "Kamu Ortaklığı İdaresi" ve "Toplu Konut İdaresi" adı altında iki ayrı kuruluş olarak yeniden örgütlenmiştir. Kamu Ortaklığı İdaresi, özelleştirme uygulamalarının yürütülmesi ve Kamu Ortaklığı Fonu ile Çalışanların Tasarruflarını Teşvik Hesabı'nın yönetilmesi konusunda görevli kılınmıştır.

6 Ocak 1992 tarihinde yürürlüğe giren 473 sayılı KHK ile de, özelleştirme uygulamaları konusundaki karar mercii "Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu" olarak değiştirilmiştir.

Bu mevzuat dışında, doğrudan özelleştirme ile ilgili olmamakla beraber, bir çok kanun ve kanun hükmünde kararnamede özelleştirmeye ilişkin hükümlere yer verilmiştir.

Ancak bütün bu düzenlemeler, bir takım genel esasların belirlenmesinden öteye gidememiş, uygulamaların gerektirdiği ihtiyaca cevap verecek sağlam bir hukuki alt yapı oluşturulamamıştır. Gerek karar verme, gerekse uygulamalar konusunda getirilen yetki sınırlamaları, özelleştirme sürecinin uzamasına ve işlemlerin aksamasına yol açmıştır. Bunun yanısıra, uygulamalar esnasında veya daha sonra ortaya çıkabilecek, başta sosyal problemler olmak üzere muhtemel sorunların çözümüne yönelik yasal düzenlemelerin (işsizlik sigortası, antikartel yasası vb.) mevcut bulunmaması da özelleştirmenin karşılaştığı en önemli yapısal sorunlardan biri olmuştur.

Özelleştirme uygulamalarının başlatıldığı 1985 yılından 1994 yılı sonuna kadar geçen 9 yıllık sürede kapsama alınan kuruluşların yarısından fazlası tamamen özelleştirilmiştir. Ancak, daha önce ÇİTOSAN'ın bağlı ortaklığı statüsünde faaliyet gösteren çimento fabrikalarının dışında, bu kuruluşların hemen tamamı, kamunun azınlık hissesine sahip olduğu iştiraklerdir. Bugüne kadar SEK ve YEM Sanayii dışında gerçek anlamda bir KİT özelleştirmesi sözkonusu olmamıştır.

Özelleştirme programından beklenen hedeflere ulaşılmasında karşılaşılan güçlüklerin giderilmesi amacı ile, uygulamalara esas teşkil eden 2983 ve 3291 sayılı yasalarda çeşitli tarihlerde değişikliğe gidilmiştir. Ancak bu değişiklikler, zaten dağınık olan mevzuatı daha da karmaşık hale sokmuştur. Gerek bu karmaşık yapıdan kaynaklanan sorunların, gerekse özelleştirme uygulamalarının sonucuna bağlı olarak karşılaşılan sosyal, ekonomik ve hukuki problemlerin çözümü için yeni düzenlemeler yapılması kaçınılmaz olmuştur.

Özelleştirmede karşılaşılan sorunların giderilmesi ve programa hız kazandırılması amacı ile uygulamalar konusundaki yasal ve yönetsel yapının değiştirilmesine yönelik ilk somut adım 1992 yılında atılmıştır. Bu tarihte başlayan mevzuat değişikliği çalışmaları

1994 yılında tamamlanmış ve konuya ilişkin ayrıntılı düzenlemeler içeren bir dizi kararname çıkarılmıştır. 11 Mayıs 1994 tarihinde yürürlüğe giren ve hükümete özelleştirme uygulamaları yapma konusunda düzenleme yapma yetkisi veren 3987 sayılı yetki yasasına dayanılarak çıkarılan 530, 531, 532 ve 533 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler, 6 Haziran 1994, 546 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ise 7 Temmuz 1994 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ancak, sözkonusu 5 kararnamenin dayanağı olan 3987 sayılı Yetki Yasası, 7 Temmuz 1994 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Daha sonra ise, bu kanun çerçevesinde çıkarılan 530, 531, 532, 533 ve 546 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler'in iptali ve bu konuda yürütmenin durdurulması amacı ile Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuru değerlendirilerek, 21 Temmuz 1994 tarihinde karara bağlanmış ve sözkonusu kararnameler iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin iptale ilişkin gerekçeli kararı, 5 Ağustos 1994 tarihli Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu iptal kararları sonucu, özellikle yapısal açıdan getirilen değişiklikler nedeniyle doğacak hukuki boşluğa, Bakanlar Kurulu'nun 31 Temmuz 1994 tarihinde aldığı prensip kararı ile açıklık getirilmiştir. Konuya ilişkin olarak 3 Ağustos 1994 tarihinde yayınlanan Başbakanlık Genelgesi'nde, Anayasa Mahkemesi'nin gerekçeli iptal kararının Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bu konudaki eylem ve işlemlerin, iptal kararından önceki mevzuat çerçevesinde yürütülmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede İdare, 5 Ağustos 1994 tarihinden itibaren yeniden Kamu Ortaklığı İdaresi adı altında ve eski statüsünde faaliyetlerine devam etmiştir.

Yine aynı tarihten itibaren, özelleştirmeye ilişkin esasların, üzerinde fikri ve siyasi açıdan uzlaşma sağlanabilecek bir yasa çerçevesinde yeniden düzenlenmesi konusunda çalışmalara başlanmıştır.

Bu çalışmalar sonucunda, bütün siyasi partilerin ve sendikaların önerileri de dikkate alınarak hazırlanan 4046 sayılı Özelleştirme Yasası, 27 Kasım 1994 tarihinde

yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile, daha önceki mevzuatta yapılan değişiklikler ve getirilen yeni düzenlemeler, ana başlıklar itibariyle şöyledir:

- "Özelleştirme Yüksek Kurulu" oluşturulmuştur.

- "Özelleştirme İdaresi Başkanlığı" kurulmuştur.

- Özelleştirme uygulamaları sırasında veya sonrasında işini kaybedenlere, kanunda belirtilen hükümler çerçevesinde, yasalardan veya toplu iş sözleşmelerinden doğan tazminatları dışında ek bir iş kaybı tazminatı ödenmesi öngörülmüştür.

- "Özelleştirme Fonu" oluşturulmuştur.

- Özelleştirmenin kapsamı genişletilmiş, iktisadi devlet teşekkülleri ile bunlara ait kurum ve payların yanısıra, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının da özelleştirilebilmesine imkan tanıyan düzenlemeler yapılmıştır.

- Erken emekliliğin teşviki amacıyla, özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlarda Emekli Sandığı'na tabi personelden hizmet süresi itibareyle emeklilik hakkı kazananlara, bu hakkı kazandıkları tarihten itibaren iki ay içinde emekli olmayı istemeleri halinde ikramiyelerinin %30 fazlası ile ödenmesi hükme bağlanmıştır.

- Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlarda çalışan personelin sosyal yardım zammı ödemelerinin Özelleştirme Fonu'ndan karşılanması öngörülmüştür.

- Kapamdaki kuruluşlarda uygulamalar sonucu kadrosu iptal edilen memur ve sözleşmeli personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarındaki boş kadro ve pozisyonlara atanmalarına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir.

- Özelleştirme uygulamalarından elde edilecek gelirlerin, genel bütçe harcama ve yatırımlarında kullanılmaması hükme bağlanmıştır.

- Stratejik nitelikteki kuruluşlarda imtiyazlı hisse bulundurulması öngörülmüştür.

3.2. ÖZELLEŞTİRME ARAÇ VE YÖNTEMLERİ

2983 sayılı Kanun'un temel amacı kamu yatırımlarının finansmanında özel tasarrufların harekete geçirilmesi olarak özetlenebilir. Kanun, bu amaçla üç temel araç ve düzenleme öngörmektedir.

-Gelir Ortaklığı Senedi: Kamu kurum ve kuruluşlarına (KİT'ler dahil) ait alt yapı tesislerinin gelirlerine gerçek ve tüzel kişilerin ortak olmasını sağlamak için çıkarılan senetleri ifade etmektedir. Altyapı tesisleri de Kanun'da, köprü, baraj, elektrik santrali, karayolu, demiryolu, telekomünikasyon sistemleri ile sivil kullanıma yönelik deniz ve hava limanları vb. şeklinde tanımlanmıştır.

-İşletme Hakkı Devri: Kamu iktisadi teşebbüslerinin müessese, işletme, bağlı ortaklıklarına ve benzerlerine ait tesislerin belirli süre ve şartlar dahilinde gerçek ve tüzel kişiler tarafından işletilmesi ve varsa mamüllerinin pazarlama ve dağıtımının yapılması hakkının devrini ifade etmektedir.

-Hisse Senedi: Kamu iktisadi teşebbüsleri ve bunlara ait tesislere gerçek ve tüzel kişilerin ortaklığını sağlamak üzere çıkarılan senetlerdir.

3.3. KURUMSAL YAPI

2983 sayılı Kanun'da özelleştirme araçları ve yöntemleri ayrı ayrı tanımlanmış olmakla birlikte, 3291 sayılı Kanun, özelleştirme uygulamaları için daha geniş bir alan belirlemektedir. 3291 sayılı Kanun'un 14'üncü maddesinin 2'nci fıkrasının c bendinde "özelleştirme programına alınan kuruluşlarla ilgili olarak ... satış, devir, kiralama, işletme hakkı devri, mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi ve işin gereğine uygun sair akitler yoluyla devirleri veya diğer yöntemlerle devredilmeleri suretiyle özelleştirilmelerine ve bunlara ilişkin uygulama esaslarına idarece karar verilir", (d) bendinde ise "Özelleştirme programına alınan kuruluşların küçültülmesine, kısmen veya tamamen süreli veya süresiz olarak faaliyetlerin durdurulmasına, kapatılmasına veya tasviyesine kurulca karar verilir"

hükmü bulunmaktadır. Buna göre Özelleştirme İdaresi ve/ veya Özelleştirme Yüksek Kurulu her türlü özelleştirme yöntemini uygulama imkanına sahip olmaktadır.

Özelleştirmenin kurumsal yapısı 2983 sayılı Kanun ile düzenlenmiştir. Özelleştirme sürecinde zaman zaman Bakanlar Kurulu, Hazine Müsteşarlığı ve İş ve İşçi Bulma Kurumu yer alsa da, kurumsal yapı; Özelleştirme Yüksek Kurulu, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve Özelleştirme Fonu'ndan oluşmaktadır.

Özelleştirme Yüksek Kurulu, Başbakanın başkanlığında, Başbakan'ın uygun göreceği üç bakan ile Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'ndan oluşmaktadır. Kurulan Sekreteryaya hizmetlerini yürütme görevi Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na verilmiştir.¹⁵³

4. ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI (1985-1997 DÖNEMİ)

Özelleştirme mevzuatının 17.3.1984 tarihinde ilk yürürlüğe girişinden bu yana özelleştirme uygulamalarına ilişkin geniş bir hareket alanı belirlenmiştir. Daha açık bir ifade ile, özelleştirmeye ilişkin bütün yöntemlerin uygulanması mümkündür. Mevzuatta yapılan değişiklikler tamamen yetkili kurullara ilişkindir. Dolayısıyla Türkiye'de işletme hakkı devri, blok satış, halka ve borsaya arz gibi, çok farklı özelleştirme yöntemleri ayrı ayrı veya birlikte uygulanabilmektedir.

¹⁵³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı : Başlangıcından Bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları. Ankara-1994. s.10-11.

4.1. 1985-1997 DÖNEMİ UYGULAMALARI

1985-1997 Dönemindeki özelleştirme uygulamalarını incelerken 3 bölüme ayırmamız daha uygun olacaktır. Bu 3 bölüm, sırasıyla şöyledir:¹⁵⁴

4.1.1. Özelleştirme Kapsamına Alınan Kuruluşlar

1985 yılından itibaren 159 kuruluş özelleştirme kapsamına alınmıştır. Bu kuruluşlardan bir bölümü, 233 sayılı KHK kapsamında, tamamı kamuya ait KİT statüsündeki kuruluşlardır. Diğer bir bölümü ise, % 50'nin üzerinde kamu payı bulunan bağlı ortaklık statüsündeki kuruluşlar ile kamu iştirakleridir.

Öte yandan, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 23 Aralık 1994 tarihinde aldığı bir karar doğrultusunda Maliye Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne ait 4 taşınmaz özelleştirme kapsamına alınmıştır.

Bu kuruluşlardan 9 tanesi, daha sonra çeşitli nedenlerle özelleştirme kapsamından çıkarılmıştır. Bunlar arasında yer alan T. Öğretmenler Bankası, Mayıs 1992'de Halk Bankası'na, Denizcilik Bankası ise Kasım 1992'de Emlak Bankası'na devredilmiştir. BASF - SÜMERBANK Kimya Sanayi A.Ş. ile Güney Sanayii'ndeki kamu payları, daha önce bu paylara sahip olan Sümer Holding'e, TÜLOMSAŞ, TÜDEMSAŞ ve TÜVASAŞ, TCDD'ye iade edilmiştir. Nisan 1987'de özelleştirme kapsamına alınan Gübre Fabrikaları A.Ş., 1989 yılında kapsamdan çıkarılmıştır. Yine kapsama alınan Boğaziçi Hava Taşımacılığı A.Ş. ise, tasfiye edilmiştir.

¹⁵⁴ Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı : Türkiye'de Özelleştirme, Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayını, Ankara - 7 Mayıs 1997, s.3-4-5.

1985-1990 yılları arasında, bazı yarım kalmış tesislerin özel sektöre devri konusunda da çalışmalar yapılmıştır.

Halen özelleştirme kapsamında 50 kuruluş ile bazı taşınmazlar bulunmaktadır. Bu kuruluşların 34 tanesinde % 50'nin üzerinde kamu payı vardır.

4.1.2. Gerçekleştirilen Uygulamalar

Özelleştirme çalışmaları, 1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacıyla, özel sektöre devri uygulamaları ile başlamıştır.

1986 yılından itibaren hız kazanan ve tamamı kamuya ait veya kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirme kapsamına alınması yoluyla yürütülen program çerçevesinde, İdare tarafından bu güne kadar 119 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşların 100'ünde hiç kamu payı kalmamıştır. Blok satış, halka arz, uluslararası arz, İMKB'de satış veya varlık satışı biçiminde kısmen özelleştirme işlemi gerçekleştirilen diğer 19 kuruluşta ise halen kamu payı bulunmaktadır.

1985 yılından bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı, 87.4 trilyon TL (3.2 milyar \$) düzeyindedir.

Bir bölümü vadeli ve döviz cinsinden gerçekleştirilen bu hisse senedi ve varlık satış işlemlerinden 31 Aralık 1996 itibarıyla 60.5 trilyon TL (2.8 milyar \$) net giriş sağlanmıştır. Yıl bazında uygulama tutarı ile net giriş tutarı arasındaki fark, vadeli işlemlere ilişkin taksit ödemelerinden kaynaklanmaktadır.

Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan elde edilen 31 trilyon TL'lik (1 milyar \$) temettü geliri ve 18.4 trilyon TL'lik (373 milyon \$) diğer kaynaklarla birlikte 1985-1996 dönemi toplam kaynakları 109.9 trilyon TL (4.2 milyar \$) düzeyine ulaşmaktadır.

Aynı dönemde özelleştirme uygulamaları çerçevesinde 108 trilyon TL (3.9 milyar

S) tutarında harcama yapılmıştır. Özelleştirme uygulamalarına ilişkin harcamaların % 60'a yakın bölümü, kapsamdaki kuruluşlara sermaye iştiraki ve borç biçiminde aktarılan finansmandan oluşmaktadır.¹⁵⁵

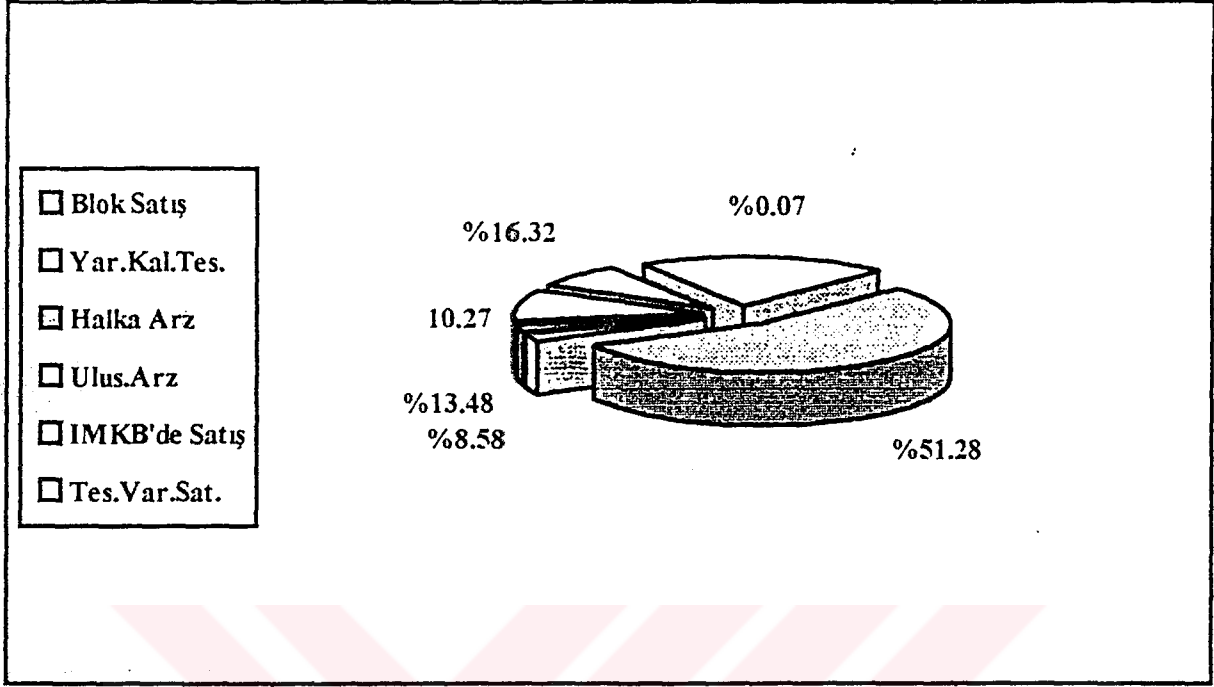
Tablo 15. 1986-1997 Dönemi Gerçekleştirilen Özelleştirme İşlemleri

	1986-1995 (TL)	1996 (TL)	1997 (TL)	TOPLAM (TL)
Blok Satış	22,290,286,380,164	17,330,138,910,000	20,779,079,000,000	60,399,504,290,164
Tesis/Varlık Satış	9,005,081,642,426	4,804,182,831,000	43,500,000,000	13,852,764,473,426
Halka Arz	1,436,792,025,450	0	0	1,436,792,025,450
Uluslararası				
Kurumsal Arz	6,682,308,600,000	0	0	6,682,308,600,000
İMKB'de Satış	4,823,896,383,671	154,500,000,000	0	4,978,396,383,671
Yarım kalmış tesis satışı	4,085,427,513	0	0	4,085,427,513
TOPLAM	44,242,450,459,224	22,288,821,741,000	20,822,579,000,000	87,353,851,200,224
	1986-1995 (Dolar)	1996 (Dolar)	1997 (Dolar)	TOPLAM (Dolar)
Blok Satış	1,274,950,286	217,990,000	155,000,000	1,647,940,286
Tesis/Varlık Satış	203,539,351	71,765,349	380,012	275,684,712
Halka Arz	433,197,263	0	0	433,197,263
Uluslararası				
Kurumsal Arz	330,000,000	0	0	330,000,000
İMKB'de Satış	522,453,459	1,988,800	0	524,442,259
Yarım kalmış tesis satışı	2,139,819	0	0	2,139,819
TOPLAM	2,766,280,178	291,744,149	155,380,012	3,213,404,339

Kaynak: Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme", Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, 7 Mayıs 1997.

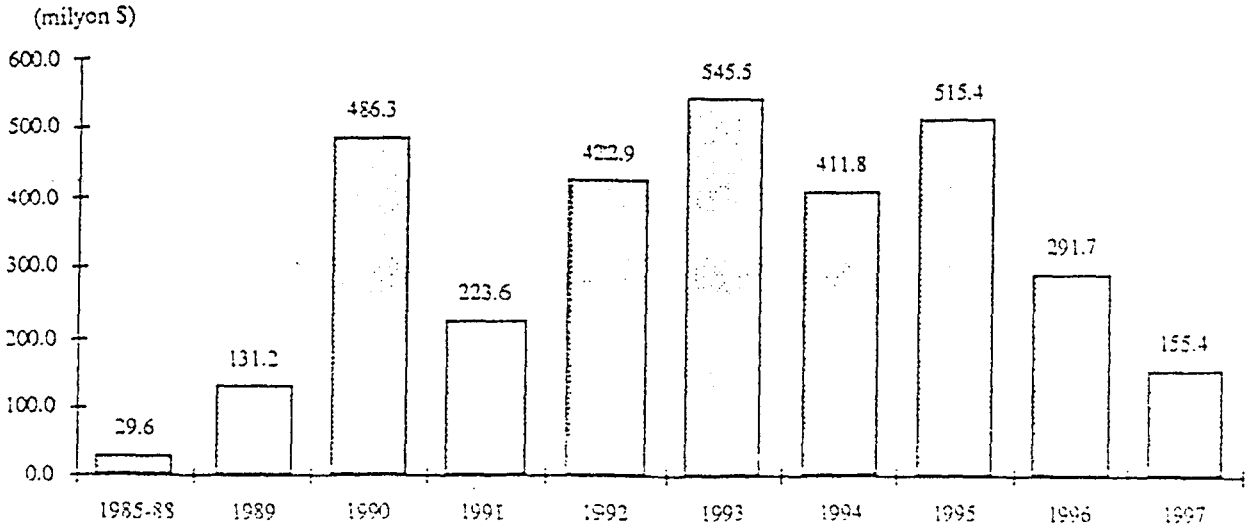
¹⁵⁵ Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme". Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayını. Ankara. 7 Mayıs 1997.

Grafik.1 YÖNTEMLER İTİBARIYLA ÖZELLEŞTİRME İŞLEMLERİ

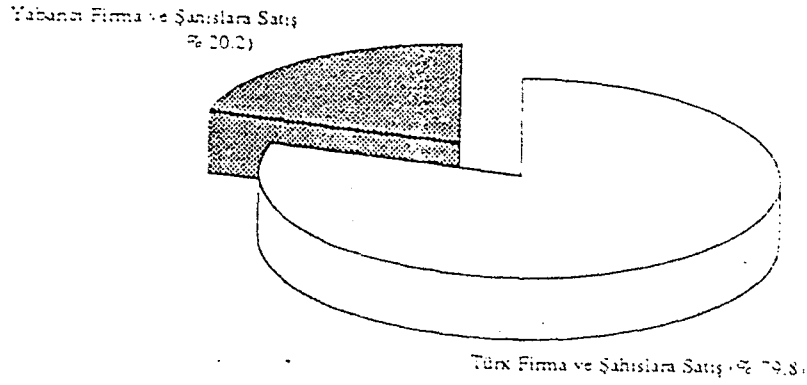
Kaynak: Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı "Türkiye'de Özelleştirme", Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 7 Mayıs 1997.

Grafik. 2 YILLAR İTİBARIYLA UYGULAMALAR

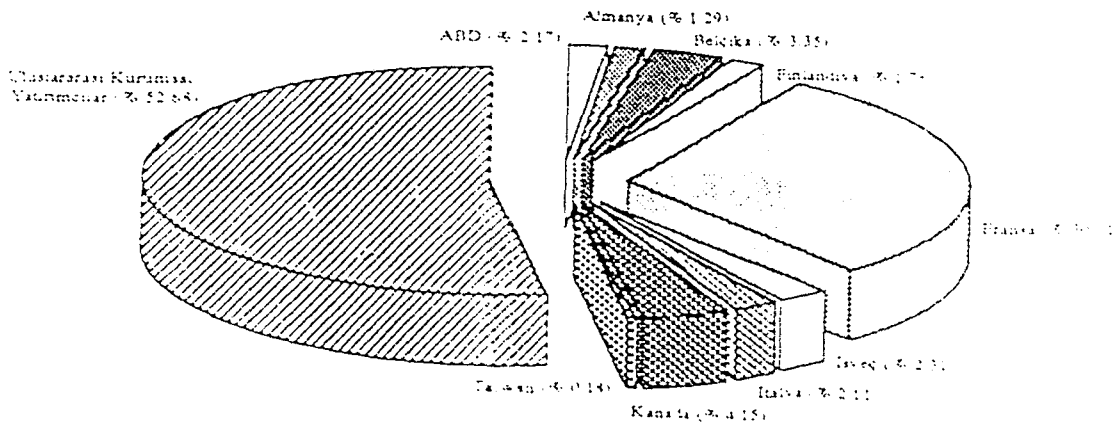
KAYNAK: Başbakanlık Öz. İd. Baş., "Türkiye'de Özelleştirme", Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayını, 7 Mayıs 1997.

Grafik. 3 ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARINDAKİ YABANCI SERMAYE PAYI

KAYNAK: Başbakanlık Öz. İd.Baş., "Türkiye'de Özelleştirme..."

Grafik.4 ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARINDAKİ YABANCI SERMAYE PAYININ ÜLKELER İTİBARIYLA DAĞILIMI

KAYNAK: Başbakanlık Öz.İd.Baş., "Türkiye'de..."

Tablo. 6 Özelleştirme İşlemleri Sonucu Hiç Kamu Payı Kalmayan Kuruluşlar

KURULUŞ	Özelleştirilen Pay %	KURULUŞ	Özelleştirilen Pay %
1.Adiyaman Çimento Sanayi T.A.Ş.	100.00	51.Trakmak Tra. ve Zir. Mak. A.Ş	45.00
2.Anadolubank A.Ş.	100.00	52.PAN Tohum Islah ve Üret. A.Ş	43.93
3.Aşkale Çimento Sanayii T.A.Ş.	100.00	53.Kepez Elektrik A.Ş.	43.68
4.Denizli Çimento Sanayii T.A.Ş.	100.00	54.Migros Türk T.A.Ş.	42.22
5.Ergani Çimento Sanayi A.Ş.	100.00	55.TELETAŞ Tel.End.veTic.A.Ş.	40.00
6.İskenderun Çimento Sanayi T.A.Ş.	100.00	56.İstanbul Dem.Çel. Sanayii A.	40.00
7.Karabük Demir Çelik Fabrikası	100.00	57.Biga Yem Fabrikası A.Ş.	40.00
8.Kars Çimento Sanayii ve Tic. A.Ş.	100.00	58.Aksaray Yem Fabrikası A.Ş.	40.00
9.Ladik Çimento Sanayii T.A.Ş.	100.00	59.Konya Çimento Sanayii A.Ş.	39.87
10.Lalapaşa Çimento Sanayii T.A.Ş.	100.00	60.SUNTEK Ağır Isı Sanayi A.Ş.	39.00
11.Ordu Soya Sanayii A.Ş.	100.00	61. AEG Eti Elektrik A.Ş.	38.96
12.Sivas Çimento Sanayii T.A.Ş.	100.00	62. Türkkablo A.O.	38.00
13.Sümerbank A.Ş.	100.00	63. Kars Yem Fabrikası A.Ş.	37.07
14.Şanlıurfa Çimento Sanayii T.A.Ş.	100.00	64. Bolu Çimento Sanayii A.Ş.	35.33
15.Trabzon Çimento Sanayii T.A.Ş.	100.00	65. Türk Trakt. ve Zir. Mak. A.Ş	33.73
16.USAŞ Uçak Servisi A.Ş.	100.00	66.ÇİM HOL Çim.veYa. M.S.Hol.	30.42
17.Van Çimento Sanayii T.A.Ş.	100.00	67.Polinas Plastik Sanayi T.A.Ş.	30.00
18.PETLAS Lastik Sanayi A.Ş.	99.96	68.Güneş Sigorta A.Ş.	30.00
19.Trakya(Pınarhisar)Çim.Sn.T.A.Ş.	99.90	69. Çorum Yem Fabrikası A.Ş.	30.00
20.Elazığ Çimento Sanayii T.A.Ş.	99.89	70.ALTEK Ele.Sat.Tes.İşl.Ti..A.Ş	30.00
21.Çorum Çimento Sanayii T.A.Ş.	99.85	71.Çelik Halat ve Tel Sanayii A.Ş.	29.28
22.Niğde Çimento Sanayii T.A.Ş.	99.84	72.MEKTA Tic.A.Ş.	28.00
23.Bartın Çimento Sanayii T.A.Ş.	99.79	73.Çamsan Ağaç San.T.A.Ş.	26.83

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

24.KÜMAŞ Kütahya Manyez İ.A.Ş.	99.74	74.Çukurova Elektrik A.Ş.	25.45
25.Gaziantep Çimento San. T.A.Ş.	99.73	75. Toros Zirai İlaç ve Paz. A.Ş.	25.00
26.Söke Çimento Sanayii T.A.Ş.	99.60	76.SAMAŞ San. Madenleri A.Ş	25.00
27.Afyon Çimento Sanayii T.A.Ş.	99.59	77.Bandırma Yem Fab.Ltd. Şti.	24.60
28.Ankara Çimento Sanayii T.A.Ş.	99.30	78.Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	24.00
29.ÇINKUR Çinko Kurşun Met A.Ş	98.80	79.YEMTA A.Ş.	20.00
30.Balıkesir Çimento Sanayii T.A.Ş.	98.30	80.Tat Konserve San.A.Ş.	17.27
31.GİMA Gıda ve İhti. Mad.T.A.Ş.	98.20	81.Pancar Motor Sanayii A.Ş.	16.00
32.NİMSA Niğde M.S.ve Gı.S.A.Ş.	97.80	82.Fruko Tamek My.Su.San.A.Ş.	15.66
33.Meysu A.Ş.	96.15	83.Manisa Yem Fabrikası A.Ş.	15.00
34.Gümüşhane Çimento San. T.A.Ş	95.46	84.Isparta Yem Fabrikası A.Ş.	15.00
35.ANSAN Ankara Meşrub. S. A.Ş.	88.33	85.Arçelik A.Ş.	15.00
36.KÖYTAŞ Köy Tar.Mak. A.Ş	85.59	86.DİTAŞ Doğan Y.Parça.İm.A.Ş	17.77
37.T.O.E. Türk Otomotiv End. A.Ş.	81.35	87.ABANA Elektronikmek.S.A.Ş.	13.50
38.Güneysu A.Ş.	67.31	88.Şeker Sigorta A.Ş.	13.37
39.Adana Kağıt Torba San.T.A.Ş.	60.00	89.Kayseri Yem Fabrikası A.Ş.	13.33
40.Bursa Soğuk Depoculuk Ltd.Şti.	52.00	90.Türkiye Sınai Kalkın. Ban.A.Ş.	11.68
41.İpragaz A.Ş.	51.00	91.Şekerbank T.A.Ş.	10.00
42.Ray Sgorta A.Ş.	49.65	92.Aroma Bursa Mey.Su.San.A.Ş.	9.17
43.ÇEMAŞ Döküm Sanayii A.Ş.	49.65	93.Çanakkale Seramik Fab. A.Ş.	5.80
44.Ünye Çimento Sanayii T.A.Ş.	49.21	94. Tamek Gıda Sanayii A.Ş.	5.54
45.Çaybank A.Ş.	49.00	95.Hektaş Tic. T.A.Ş.	5.47
46.NETAŞ Northen Elek.Telek. A.Ş	49.00	96.Layne Bowler Dik Tür.Po.A.Ş.	4.17
47.BİNAŞ Bingöl Yem San.A.Ş.	47.50	97.Ankara Halk Ek. Un Fab A.Ş.	3.79
48.Adana Çimento Sanayii T.A.Ş.	47.28	98.Sivas Yem Fabrikası A.Ş.	3.57
49.Mardin Çimento Sanayii .A.Ş.	46.23	99.Hascan Gıda End. A.Ş.	3.40
50.Eskişehir Yem Fabrikası A.Ş.	45.00	100.ÇESTAŞ Çukurova El.S.A.Ş.	2.29

Kaynak: Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı,"Türkiye'de Özelleştirme",Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayını, 7 Mayıs 1997.

4.1.3. İhale Prosedürü Devam Eden Kuruluşlar

-T. Denizcilik İşletmeleri:

TDİ'ye ait Antalya, Tekirdağ, Trabzon, Rize, Ordu, Sinop, Giresun ve Hopa Limanları'nın, işletme hakkı devri yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla açılan ihalelerde Trabzon Limanı dışındaki 7 limanın işletme hakkı devri, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 7 Nisan 1997 tarihli kararıyla onaylanmıştır. Söz konusu limanlar için alınan tekliflerin toplam tutarı, 222 milyon ABD Doları düzeyindedir.

- PETLAS Lastik Sanayi A.Ş. :

PETLAS'ta bulunan kamu payının 35.750.000 ABD Doları bedelle KOMBASSAN Holding'e satışına ilişkin sözleşme, 6 Mayıs 1997 tarihinde imzalanmıştır.

- Deniz Nakliyatı T.A.Ş. :

Şirkette bulunan % 99.92 oranındaki payın blok satışı için 28 Eylül 1995'ten itibaren verilen ilanlarla açılan ihalede son teklif verme tarihi olan 14 Kasım 1995'te 7 teklif alınmıştır. Teklif sahipleri ile yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonunda en yüksek teklifi 129 milyon ABD Doları ile Deniz Nakliyatı T.A.Ş. Tüm Çalışanları Ortak Girişim Grubu vermiştir. Şirket hisselerinin söz konusu ortak girişim grubuna satışı, ÖYK'nin 20 Mart 1997 tarihli kararıyla onaylanmıştır. Firma ile satış sözleşmesi imzalanmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

- TURBAN Turizm A.Ş. :

TURBAN'a ait Bodrum, Kemer ve Kuşadası Marinaları'nın kullanım hakkı devri, Akçay Tatil Köyü ve Ürgüp Moteli'nin ise, satış yöntemi ile özelleştirilmesi amacıyla 10 mart 1997 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmış ve teklifler 14 Nisan 1997 tarihinde alınmıştır.

- KONYA Krom Magnezit Tuğla Sanayi Tic. A.Ş. :

Şirkette bulunan % 100 hissesinin blok satışı amacıyla, 4 Kasım 1996 tarihinden itibaren verilen ilanlarla açılan ihalede son teklif verme tarihi olan 2 Aralık 1996 tarihi

itibarıyla 4 teklif alınmıştır. Teklif sahipleriyle 24 Aralık 1996 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonunda en yüksek teklifin 40 milyon Dolar bedelle Bükköy Madencilik A.Ş. tarafından verildiği belirlenmiştir. Sonuç ÖYK onayına sunulmuştur.

-FİLYOS Ateş Tuğlası Sanayi Tic. A.Ş. :

Şirkette bulunan % 100 hissenin blok satışı amacıyla 4 Kasım 1996 tarihinden itibaren verilen ilanlarla açılan ihalede son teklif verme tarihi olan 2 Aralık 1996 tarihi itibarıyla 3 teklif alınmıştır. Teklif sahipleriyle 26 Aralık 1996 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonunda, en yüksek teklifin 18.1 milyon Dolar bedelle ZONGULDAK Yatırım Makina San. A.Ş. tarafından verildiği belirlenmiştir. Şirket hisselerinin bu firmaya satışı, 4 Nisan 1997 tarihli ÖYK kararıyla onaylanmıştır. Firma ile satış sözleşmesi imzalanmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

- ÇEMAŞ Döküm Sanayi Ticaret A.Ş. :

Şirkette bulunan % 49.61 hissenin 2.1 milyon \$ bedelle Işıklar Holding'e satışına ilişkin sözleşme 6 Mayıs 1997 tarihinde imzalanmıştır.

- ÇİMİHOL Çimento ve Yan Mamulleri Sanayi Holding A.Ş. :

Şirkette bulunan % 30.42 hissenin 900.000 \$ bedelle Işıklar Holding'e satışına ilişkin sözleşme 6 Mayıs 1997 tarihinde imzalanmıştır.

- Etibank Bankacılık A.O. - Denizbank A.Ş. - Anadolu Bank A.Ş. :

Her bir bankanın blok satışı amacıyla 18 Kasım 1996 tarihinden itibaren verilen ilanlarla açılan ihalelerde son teklif verme tarihi olan 16 Aralık 1996 itibarıyla toplam 41 teklif alınmıştır. Teklif sahipleriyle yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonunda, ETİBANK için en yüksek teklifi 185 milyon ABD Doları ile Doğan Kumaşçılık A.Ş., Anadolu Bank için 69.5 milyon Dolar ile Mehmet Rüştü Başaran, Deniz Bank için de 66 milyon ABD Doları ile ZORLU Holding vermiştir. Her üç bankanın sözkonusu firmalara satışı, özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 20 Mart 1997 tarihli kararları ile onaylanmıştır. Anadolu Bank'ın satış sözleşmesi 7 Mayıs 1997 tarihinde imzalanmıştır. Diğer iki bankanın satış sözleşmelerinin imzalanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

- ERDEMİR Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş. :

Şirkette bulunan % 51.66 kamu payının % 30-40'lık bölümünün blok satışı amacıyla 4 Aralık 1996 tarihinden itibaren yapılan duyurularla açılan ihalede son teklif verme tarihi olan 27 Ocak 1997 itibarıyla 2 teklif alınmıştır. Teklif değerlendirme çalışmaları devam etmektedir.

4.2. 1997 PROGRAMI

Halen ihale veya satış prosedürü devam eden kuruluşlardan,

- Etibank ve Deniz Bank'ın blok satışı,
- DENİZ NAKLİYATI'nın blok satışı,
- FİLYOS Ateş Tuğlası A.Ş.'deki kamu payının satışı,
- TDİ'ye ait limanların işletme hakkı devri,
- Konya Krom Magnezit'in satışı,
- ERDEMİR'deki bir bölüm hissenin blok satışı,
- TURBAN'a ait Bodrum, Kemer ve Kuşadası Marinaları'nın kullanım hakkı devri ile Ürgüp Moteli ve Akçay Tatil Köyü'nün satışı

işlemlerinin tamamlanması planlanmaktadır.

Bunun yanısıra,

- SÜMER HOLDİNG'e ait işletme birimleriyle taşınmazların satışı,
- ORÜS'e ait işletmelerin varlık bazında satışı,
- EBK ve T. Süt Endüstrisi A.Ş.'ye ait tesis ve varlıkların satışı,
- KBI'deki kamu hisselerinin blok satışı,
- SDÇ'nin blok satışı,
- MEYBUZ'un blok satışı,

- Kurtalan Çimento'nun blok satışı,
- BOZÜYÜK Seramik'in blok satışı,
- TURBAN'a ait diğer tesis ve varlıkların satışı veya işletme hakkı devri,
- HAVAŞ'daki % 40 hissenin halka arzı,
- PETKİM'deki kamu hisselerinin satışı,
- TÜPRAŞ'a ait rafinerilerden bir bölümünün satışı,
- POAŞ'a ait hisselerin satışı,
- T. GEMİ SANAYİ ve T. DENİZCİLİK İŞLETMELERİ'ne ait varlık/taşınmazların satışı/işletme hakkı devri,
- Özelleştirme kapsamındaki bazı iştirak hisselerinin satışı ve taşınmazların satışı veya devri

konusundaki ihale hazırlıklarının 1997 yılı içinde tamamlanarak, ilan aşamasına gelinmesi ön görülmektedir.

* Önümüzdeki Dönemde Kapsama ve Programa Alınması Düşünülen Kuruluşlar

- T. Demir Çelik İşletmeleri (İSDEMİR AŞ, DİVHAN AŞ, Gerkonsan AŞ)
- T. Gübre Sanayi A.Ş. (TÜGSAŞ)
- T. Şeker Fabrikası A.Ş.
- TCDD'ye ait limanlar
- Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları (SEKA)
- TEKEL'e ait sigara fabrikaları
- Tarım İşletmeleri Genel müdürlüğü (TİGEM)
- Bazı sigorta şirketlerindeki kamu iştirakleri

4.3. İŞLETME HAKKI DEVRİ YÖNTEMİ İLE ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR

Türkiye'de ilk tek işletme hakkı devri uygulaması Kars İli'ndeki Süt Mamulleri Müessesesi'nin EİYKK'nin 14.8.1985 tarih ve 85/21 sayılı kararı ile gerçekleşmiştir. Bu tesis, sözkonusu karar ile 1986 yılından itibaren 3 yıl için sırasıyla, 20 milyon TL, 40 milyon TL ve 100 milyon TL, takip eden 6 yıl için Toptan Eşya Fiyat Endeksi'nin % 75'i oranında arttırılacak tutar üzerinden 9 yıl süre ile özel bir firmaya kiralanmıştır. Ancak, özel firmanın sözleşmede belirtilen şartlara uymaması nedeniyle, Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu (KOYK)'nun 01.04.1992 tarih ve Özelleştirme 92/9 sayılı kararı ile sözkonusu müessese geri alınarak, Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'na devredilmiştir.

4.4. TESİS VE İŞLETME SATIŞLARI YÖNTEMİ İLE ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR

Özelleştirme uygulamaları içinde, KİT'lere ait yarım kalmış tesis ve işletmelerin bir bölümünün de defter değeri üzerinden ilgili kurumlara devri yapılmıştır. Bu suretle tasfiye edilen işletme ve tesislerden Yem sanayii A.Ş.'ye bağlı, T. Süt Endüstrisi A.Ş.'ye bağlı, EBK ve Balık Ürünleri A.Ş.'ye bağlı, Sümer Holding A.Ş.'ye bağlı, Deniz Nakliyatı A.Ş.'ye bağlı, Çinkur Kurşun Metal San. A.Ş.'ye bağlı, Sivas Demir Çelik T.A.Ş.'ye bağlı, Köyteks Yatırım Holding A.Ş. bağlı, Testaş T.Elk.San.A.Ş., Orüs Orman Ürünleri San.A.Ş.'ye bağlı, Petrol Ofisi A.Ş.'ye bağlı, Petkim Petrokimya Holding A.Ş.'ye bağlı, T.Denizcilik İşletmeleri'ne bağlı, Turban Turizm A.Ş.'ye bağlı, ve Türk Hava Yolları'nın 4 adet B-727 tipi uçak ile toplam 210 adet gayrimenkul ve işletmenin satış işlemi gerçekleştirilmiştir. Böylece yarım kalmış işletme tesislerin satış ve devirleri de dahil işletme tesis satışlarından 07.05.1997 tarihine kadar toplam 13.856,849,900,939 TL.'si Dolar cinsinden ise 277,824,531. Milyon Dolar gelir elde edilmiştir. Tesis ve İşletme satışları yöntemi ile özelleştirilen kuruluşlar ayrıntılı bir şekilde Tablo:16 ve 17 de belirtilmiştir.

Tablo. 17 Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlara Ait Tesis, Varlık ve İştirak Paylarından Satış veya Devir İşlemi Gerçekleştirilenler

	Blok Satış Tarihindeki Pay %	Satılan Pay %	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Satış Tarihi	Satış Bedeli (TL)	Satış Bedeli (ABD Doları)
YEM SANAYİİ A.Ş.						
Tavşanlı Yem San. A.Ş.	4.83	4.83	Mustafa Nadir Uysal	14/4/93	155,000,000	16,359
Balıksan A.Ş.	15.00	15.00	Yavuz Ali Oğuz	14/4/93	191,000,000	20,158
Çukoyem Ltd.Şti.	4.00	4.00	Ceyhan San.Tic.İşl.A.Ş.	15/4/93	65,000,000	6,834
Çaycuma Yem Fab.	-	-	Yurtbay Ltd.Şti.	23/4/93	12,77,500,000	1,133,088
Adıyaman Yem Fab.	-	-	Güçlü Yem san.ve Tic.A.Ş.	1/11/93	6,200,000,000	478,136
Korkuteli Yem Fab.	-	-	Korkutelim Yem San.A.Ş.	2/11/93	12,000,000,000	919,762
Samsun Yem Fab.	-	-	Samsun Yem San. A.Ş.	2/11/97	42,000,000,000	3,219,168
Acıpayam Yem Fab.	-	-	Acıpayam Yem San. A.Ş.	3/11/93	10,500,000,000	801,847
Bursa Yem Fab.	-	-	Van-Er Gıda San.Ltd.Şti.	3/11/93	27,000,000,000	2,061,893
Çankırı Yem Fab.	-	-	Çan-Yem Çankırı Yem A.Ş.	3/11/93	11,500,000,000	87214
Devrekani Yem Fab.	-	-	Oruçoğlu Ltd.Şti.	3/11/93	6,298,080,000	480,000(*)
Elazığ Yem Fab.	-	-	Elazığ Yem San.A.Ş.	3/11/93	13,635,033,498	1,039,176(**)
Göksun Yem Fab.	-	-	Befa İnş.Tic.San.A.Ş.	3/11/93	12,000,000,000	916,397
Yatağan Yem Fab.	-	-	Yatağan Yem San.A.Ş.	3/11/93	18,000,000,000	1,374,596

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

Konya Yem Fab.-I	-	-	Hüsnü Özbey Mad.Ltd.	12/11/93	5,000,000,000	377,119
Konya Yem Fab.-II	-	-	Hüsnü Özbey Mad.Ltd.	12/11/93	21,000,000,000	1,583,898
Uşak Yem Fab.	48.00	48.00	Mahmut Özgöbek	16/11/93	9,000,000,000	676,065
Kızıltepe Yem Fab.	-	-	Karaboğa A.Ş.	20/4/97	1,500,000,000	47,485
Adapazarı Yem Fab.	-	-	Yılmaz Trans Gr.Mad. A.Ş	21/4/97	3,081,300,000	100,000
Erzurum Yem Fab.	-	-	Has Nur Yem San.Ltd.Şti.	21/4/97	6,615,500,000	215,129
Siirt Yem Fabrikası	-	-	Refik Kızılay	21/4/97	1,000,000,000	32,512
Diyarbakır Yem Fab.	-	-	Arık Kardeşler Yem Ltd.	22/4/97	9,364,000,000	315,886
Tunceli Yem Fab.	-	-	Feniş Yem San. Tic.A.Ş.	22/4/94	2,000,000,000	67,468
Tatvan Yem Fab.	-	-	Rona Otomotiv Koll.Şti.	22/4/94	3,250,000,000	109,636
Malatya Arsası	-	-	Zübeyde Gündoğdu	11/5/94	13,500,000	385
Van Yem Fab.	-	-	Van Yem San. A.Ş.	12/5/94	9,800,000,000	286,329
İstanbul Yem Fab.	-	-	Jet Ulusal Gıda san. A.Ş.	13/5/94	115,000,000,000	3,438,894
Kırklareli Yem Fab.	-	-	Tar.Kre.Koop.Merkez Bir.	16/1/95	23,043,478,261	577,574
Hilvan Yem Fab.	-	-	Osman Baysal	28/2/95	1,050,000,000	25,371
Muş Yem Fab.	-	-	Ahmet Alak	3/4/95	9,069,565,217	217,324
Yem'e Ait Varlıklar					392,102,956,976	21,416,712
T.SÜT ENDÜST. A.Ş.						
İzmir-Tire Süt Top.Mer.	-	-	Levent Yatkın	10/5/93	505,000,000	51,750
Çatalca Süt Top.Mer.	-	-	Z. Yücel-A.Hasbayram	13/5/93	675,250,000	67,912

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

Denizli-Acıpayam Arsası	-	-	Dr.İsa Tuzcu	16/7/93	451,000,000	40,277
Adana Süt ve Ma. İşl.	-	-	Seytaş A.Ş.	20/7/95	56,000,000,000	1,264,394
Afyon Süt ve Ma. İşl.	-	-	Afyon Gıda San. A.Ş.	20/7/95	40,000,000,000	903,138
Amasya Süt ve Ma. İşl.	-	-	Oğraş Top.San. Ltd.Şti.	20/7/95	25,000,000,000	563,749
Bayburt Süt ve Ma. İşl.	-	-	Vural İşışır	20/7/95	18,600,000,000	419,429
Çan(Çanakkale) S.Ma. İşl.	-	-	Tikveşli A.Ş.	20/7/95	16,000,000,000	361,255
Çankırı Süt ve Ma. İşl.	-	-	Aytaç Dış Tic. Yat.San.A.Ş	20/7/95	21,000,000,000	473,549
Erzincan Süt ve Ma. İşl.	-	-	Asır A.Ş.	20/7/95	16,000,000,000	360,799
Erzurum Süt ve Ma. İşl.	-	-	Öztalay İnş.Tur.Tic.Ltd.	20/7/95	18,000,000,000	405,899
Eskişehir Süt ve Ma. İşl.	-	-	Mis Süt A.Ş.	20/7/95	40,000,000,000	901,998
Havza (Edirne) S.Ma. İşl.	-	-	Trakya Birlik	20/7/95	64,000,000,000	1,443,197
Siverek(Şanlıurfa) Süt İşl.	-	-	Ali Murat Bucak	20/7/95	6,000,000,000	135,300
Yatağan (Muğla) Süt İşl.	-	-	Bodrum Su Ürün Paz. Ltd.	20/7/95	32,000,000,000	721,598
Yüksekova(Hakkari) S.İşl.	-	-	Şükrü Acar	20/7/95	5,000,000,000	112,750
Trabzon İşletmesi	-	-	Demçay A.Ş.	20/7/95	36,000,000,000	812,825
Solaklı (Adana) S.Top.M.	-	-	Cuma Şanlıyurt	26/7/95	4,000,000,000	89,174
Sinop Süt ve Ma.İşl.	-	-	Recep Özdemir	28/7/95	17,000,000,000	378,712
Balıkesir Süt ve Ma. İşl.	-	-	Mar Tük.Mad.İth.İhr.A.Ş.	31/7/95	144,000,000,000	3,208,556
Burdur süt ve Ma.İşl.	-	-	Mis Süt A.Ş.	31/7/95	121,000,000,000	2,696,078
İzmir süt ve Ma.İşl.	-	-	Mis Süt A.Ş.	31/7/95	305,000,000,000	6,795,900

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

Lalahan Süt ve Ma.İşl.	-	-	Mis Süt A.Ş.	31/7/95	110,000,000,000	2,450,980
Muş Süt ve Ma.İşl.	-	-	Muş Ovası St.Ür.S.Ti.A.Ş.	1/8/95	5,500,000,000	122,111
Adilcevaz(Bitlis) S.Ma.İşl.	-	-	Adilcevaz Sulama Koop.	4/8/95	7,500,000,000	165,366
Ceylanpınar Arsası	-	-	Veysi Göllü-Ahmet Güntekin	4/8/95	4,000,000,000	88,195
Aksaray Süt ve Ma.İşl.	-	-	Aksaray Aksüt S. Ma.Ltd.Şti	8/8/95	39,000,000,000	854,626
Sivas Süt ve Ma.İşl.	-	-	Fah-Sel Sanayii Ür. Ltd.Şti.	8/8/95	18,100,000,000	396,634
Şebinkarahisar Arsası	-	-	Ünsal Uluçerçen	10/8/95	2,200,000,000	48,025
Elazığ Süt ve Ma.İşl.	-	-	Elsüt A.Ş.	16/8/95	22,000,000,000	466,972
İstanbul Süt ve Ma.İşl.	-	-	Süt.End.Kuruluşları A.Ş.	29/8/95	1,420,000,000,000	29,740,088
Sek İsim Hakkı	-	-	Süt End. Kuruluşları A.Ş.	29/8/95	380,000,000,000	7,958,615
Bolu Süt ve Ma. İşl.	-	-	Abant Süt Ortak Girişimi	31/8/95	71,000,000,000	1,484,021
Tunceli Süt Top. Merkezi	-	-	Celal Yaşar	31/8/95	15,000,000,000	313,525
Çorum Süt ve Ma.İşl.	-	-	Can Süt Gıda San. A.Ş.	8/9/95	22,500,000,000	476,957
Diyarbakır Süt ve Ma.İşl.	-	-	H.M.Adnan Çelebieser	22/11/95	35,000,000,000	661,338
Adıyaman Süt ve Ma.İşl.	-	-	Ahmet Yaşar Öncel	23/11/95	12,000,000,000	226,745
Devrek Süt ve Ma.İşl.	-	-	Başoğlu A.Ş.	23/11/95	22,000,000,000	415,698
Silivri Süt Top. Mer.	-	-	Klas Al.Ver.Mer.Dış Tiç.A.Ş	24/11/95	8,000,000,000	149,694
Aydın-Köşk Arsası	-	-	Sema Tar.Hay.Tur.Pet.S.A.Ş	8/12/95	24,000,000,000	432,261
Kastamonu Süt ve Ma.İşl.	-	-	Saf Süt Gıda San.Tic.A.Ş.	22/12/95	16,000,000,000	279,393
SEK'e Ait Varlıklar		Toplamı			3,220,031,250,000	68,939,483

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

EBK ET VE BALIK	ÜRÜNLERİ	A.Ş.					
Manisa Lojman Arsası	-	-	Musa Kök (Kök İnşaat)	7/7/97	8,050,000,000	182,747	
İskenderun Soğuk De.Ars.	-	-	Bilfer Madencilik A.Ş.	10/7/95	36,010,000,000	813,234	
Çerkezköy Arsası	-	-	Öznur Kablo San.Ltd.Şti.	10/7/95	66,800,000,000	1,508,582	
Gölbashi-Oğulbey Arsası	-	-	Cihan-Kur İnş.San.Tic.A.Ş	10/7/95	77,500,000,000	1,750,226	
Ankara Kombinasi Arsası	-	-	Gimat	11/8/95	1,350,000,000,000	29,209,399	
Afyon Et Kombinasi	-	-	Özerler Holding A.Ş.	16/8/95	50,000,000,000	1,061,301	
Suluova Et Kombinasi	-	-	Amasya Pancar Ekici. Ko.	16/8/95	37,000,000,000	785,363	
Malatya Et Kom.	-	-	Malet Malatya Et.Ür.S.A.Ş	16/8/95	31,000,000,000	658,006	
Kars Et Kom.	-	-	Çelikler Tur.Ltd.Şti.	17/8/95	20,000,000,000	422,306	
Elazığ Et Kom.	-	-	Elazığ Et.Ür.End.Tes.A.Ş.	17/8/95	40,000,000,000	844,612	
Şanlıurfa Et Kom.	-	-	Dem-Et Demir Et E.T.A.Ş.	18/8/95	28,000,000,000	591,741	
Tatvan Et Kom.	-	-	Tat-Et Enteg.Et San.A.Ş.	21/8/95	19,000,000,000	401,437	
Bayburt Et Kom.	-	-	Nurtat Koloğlu A.Ş.	25/8/95	23,000,000,000	481,534	
Bursa Et Kom.	-	-	Et-BA Bursa Ort. Gir.A.Ş.	29/8/95	60,000,000,000	1,256,623	
Ersan A.Ş.	99.83	99.83	Erzincan Pan.Ekicile.Koop	31/8/95	6,000,000,000	125,410	
Kastamonu Et Kom.	-	-	Kastamonu Et Gıda A.Ş.	8/9/95	30,000,000,000	637,796	
Ağrı Et Kom.	-	-	Ağ-Et Ağrı Ent. Tes.A.Ş.	11/9/95	25,000,000,000	532,413	
EBK'ya Ait Varlıklar	Toplamı				1,907,360,000,000	41,262,730	

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

SÜMER HOLDİNG A.Ş.

Gebze Arsası	-	-	M. Yurttaş-A. Yaprak	26/6/95	60,000,000	1,395
Karadeniz Ereğli Arsası	-	-	Selahattin Bağçe	26/6/95	95,000,000	2,209
İzmir Konak Arsası	-	-	Osman V. Gürkaynak	3/7/95	1,450,000,000	33,064
Sifastaki İştirak Hisseleri	-	-	İMKB'de Satış	18-26/7/95	19,695,454,000	442,056
88 Mağazanın Devri	-	-	292 Şirket Çalış. ve Bayii	Kasım 95	585,990,784,000	11,262,575
Adana Pamuklu San. İşl.	-	-	Yüksekbaş Tekstil A.Ş.	8/2/96	480,000,000,000	7,571,694
Erzincan Pam. San. İşl.	-	-	Zafer Pam. ve Teks. S. A. Ş.	8/2/96	73,000,000,000	1,151,529
Eskişehir Bas. San. İşl.	-	-	Sarar Giyim San. A. Ş.	8/2/96	251,000,000,000	3,959,365
Hereke Yünlü San. İşl.	-	-	Kilim Men.-Küçükkal. Me	8/2/96	229,000,000,000	3,612,329
Karaman Pamuklu San. İşl.	-	-	Kombasan A.Ş.	8/2/96	635,000,000,000	10,016,721
Nevşehir Pamuklu San. İşl.	-	-	Nevşehir Giy. Tic. A. Ş.	8/2/96	170,000,000,000	2,681,642
Şanhurfa Yün Yapağı İşl.	-	-	Zafer Pam. ve Teks. A. Ş.	8/2/96	47,500,000,000	749,282
Zonguldak Mağazası	-	-		16/12/96	11,458,096,000	109,362
Karabük Mağazası	-	-		16/12/96	8,992,448,000	85,829
Nazilli Mağ.	-	-		16/12/96	9,817,547,000	93,704
Kayseri Mağ.	-	-		17/12/96	11,679,089,000	111,590
Nevşehir Mağ.	-	-		17/12/96	8,530,892,000	81,510
Balıkesir Mağ.	-	-		17/12/96	13,206,281,000	126,181
Sinop Mağ.	-	-		18/12/96	4,835,417,000	46,050

Tablonun Devamı Arka sayfadadır.

Malatya Mağ.	-	-	18/12/96	6,002,084,000	57,161
Erzincan Mağ.	-	-	18/12/96	6,392,873,000	60,882
Eskişehir Mağ.	-	-	20/12/96	9,464,794,000	89,715
Elazığ Mağ.	-	-	20/12/96	13,871,814,000	131,489
S. Holding'e Ait Varlıklar	Toplamı			2,597,043,573,000	42,447,334
DENİZ NAKLİYATI	T.A.Ş.				
3 Tanker	-	-	18-22/8/95	617,809,060,000	12,980,000
Deniz Nakliyatı'na Ait Varlıklar	Toplamı			617,809,060,000	12,980,000
ÇİNKÜR Çinko Metal San. A.Ş.					
Celaldağ Mad.Sa.Ruh.Devri	-	-	20/6/95	3,250,000,000	77,172
Pozantı Mad.Sa.Ruh.Devri	-	-	20/6/95	33,000,000	784
Koyulhisar Mad.Sa.Ruh.De.	-	-	25/8/95	500,000,000	11,879
Çinkur'a Ait Varlıklar	Toplamı			3,783,000,000	89,834
SİVAS Demir Çelik T.A.Ş					
Ankara G.O.P.'da Daire	-	-	7/9/95	11,200,000,000	237,419
Sivas Demir Çelik'e Ait Varlıklar	Toplamı			11,200,000,000	237,419
KÖYTEKS Yatırım Hold. A.Ş.					
Yerköy Tes. Ait 4 Arsa	-	-	22/8/95	914,383,750	19,236
Yerköy Tes. Ait 2 Arsa	-	-	24/8/95	340,000,000	47,906
Yerköy Tes. Ait 1 Arsa	-	-	8/9/95	190,124,000	4,042

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

Siirt Hazır Gıy. Tes.	-	Geliş Mad. A.Ş.	12/9/95	9,500,000,000	202,029
Yerköy Tes. Ait 1 Arsa	-	Şeref Yılmaz	12/9/95	222,591,200	4,734
Yerköy Tes. Ait 22 Arsa	-	Çelikler Gıda A.Ş.	13/10/95	3,261,788,500	65,168
Yerköy Tes. Ait 4 Arsa	-	Çelikler Gıda A.Ş.	8/2/96	805,900,000	12,713
Gümüşhane Haz. Gıy. Tes.	-	İncinur Tek. A.Ş.	28/5/96	34,000,000,000	436,015
Diyarbakır Haz. Gıy. Tes.	-	Refekat Gıda A.Ş.	14/6/96	37,120,000,000	467,889
Yerköy Haz. Gıy. Tes.	-	Çelikler Gıda A.Ş.	26/7/96	45,000,000,000	542,567
Erzincan Haz. Gıy. Tes.	-	Kardeşler Oto A.Ş.	24/1/97	43,500,000,000	380,012
Köyteks'e Ait Varlıklar Toplamı				174,854,787,450	2,182,311
TESTAŞ T. ELEK. SAN. A.Ş.					
Aydın Tesisleri	-	Taiwan F. Aydın Elek. A.Ş.	20/12/95	65,371,750	1,150,000
Testaş'a Ait Varlıklar Toplamı				65,371,750	1,150,000
ORÜS OR.ÜR.SAN.A.Ş.					
Ayancık İşl.	-	Ayancık Belediye Ort. Gir.	5/2/96	200,000,000,000	3,180,560
Devrek İşl.	-	M.Z.Hacikulaoglu	5/2/96	86,000,000,000	1,367,641
Düzce İşl.	-	Yılmaz Trans. A.Ş.	5/2/96	151,000,000,000	2,401,323
Vezirköprü İşl.	-	Vezirköprü Or. Ür. A.Ş.	5/2/96	364,000,000,000	5,788,620
Pazarköy İşl.	-	Yüce İnş. A.Ş.	5/2796	11,000,000,000	174,931
Ulupınar İşl.	-	Çevik Or. Ür. Ltd.	5/2/96	23,110,000,000	367,514
Bafra İşl.	-	Kurpa Paz. A.Ş.	12/2796	201,000,000,000	3,168,248

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

Antalya İşl.	-	Özmutlu Mad. A.Ş.	13/2/96	211,000,000,000	3,311,726
Orüş'e Ait Varlıklar	-			1,247,110,000,000	19,760,563
PETROL OFİSİ A.Ş.	-				
M.Öncü Tankeri ve Yed.	-	Gibaş A.Ş.	5/4/96	82,992,200,000	1,160,000
Niğde Arsası	-	E.Özegen-F.Aydoğan	4/6/96	1,505,000,000	19,301
Konya-Beyşehir Arsası	-	Yılmaz Akay	4/6/96	830,000,000	10,644
Batman Arsası (I)	-	Bedrettin Nasiroğlu	4/6/96	15,119,000,000	193,895
Batman Arsası(II)	-	Kenan Konaç	4/6/96	6,180,000,000	79,256
Balıkesir Arsaları 4 Adet	-	Aydın Akdeniz	5/6/96	2,860,000,000	36,678
Balıkesir Arsası	-	Alaattin Örs	6/6/96	406,000,000	5,207
Talha Sabuncu Tankeri	-	M.Murat Alemdar	30/7/96	57,768,696,000	696,000
POAŞ'a Ait Varlıklar	-			167,660,896,000	2,290,982
PETKİM Petrokimya	-				
Ankara-Bahçelievler Binası	-	Yurtkur Vakfı	12/7/95	33,000,000,000	741,957
Ankara-GOP. Binası	-	Türk Parlamenterl. Birliği	25/7/95	58,300,000,000	1,305,945
Petkim'e Ait Varlıklar	-			91,300,000,000	2,047,902
TURBAN Turizm A.Ş.	-				
Kemer Marina Oteli	-	Alanya Özkaymak A.Ş.	20/6/95	500,000,000,000	11,625,474
İstinye'de 2 Parsel Arsa	-	İMKB Başk.	21/8/95	450,000,000,000	9,507,712
İstinye'de 6 Parsel Arsa	-	İMKB Başk.	23/10/95	550,000,000,000	10,947,670

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

Çeşme Otel ve Lojmanları	-	Gazala Tekst. A.Ş.	31/10/95	574,402,500,000	11,250,000
Elmadağ Dağevi	-	Hathaş Tur. A.Ş.	6/2/96	90,000,000,000	1,427,529
Ilıca Motel	-	Oden İnş Tur.	12/2/96	151,000,000,000	2,380,127
Turban'a Ait Varlıklar	Toplamı			2,315,402,500,000	47,138,512
T.DENİZCİLİK İŞL.					
TDİ İzmir Konak Es Ba. Ha	-	B.Şeh. Bel. İzbeltur O.G.G.	15/8/96	***	***
Hasköy Bakım Atöl.	-	Vehbi Koç Vakfi	21/10/96	255,000,000,000	2,700,928
TDİ'ye Ait Varlıklar	Toplamı			255,000,000,000	2,700,928
TÜRK HAVA YOLLARI					
4 Adet B-727 Tipi Uçak	-	Top Air/Kıbrıs T.H.Y.	29/3/96	786,734,700,000	11,100,000
T.H.Y. Toplamı				786,734,700,000	11,100,000

* Devrekani Yem Fabrikası, A.B.D. Doları üzerinden alınmıştır. 480.000 Dolar tutarındaki teklifin TL değeri, satış tarihindeki

T. Cumhuriyet Merkez Bankası Döviz Satış Kuru kullanılarak hesaplanmıştır.

** Alıcı firmamızın Elazığ Yem Fabrikası için verdiği teklif 1.761.300 DM'dir. Bu tutar, satış tarihindeki T. Cumhuriyet Merkez Bankası

DM Döviz Satış Kuru üzerinden TL'ye ve aynı tarihteki çapraz kur üzerinden ABD Doları'na çevrilmiştir.

***Yıllık emlak vergisi tutarında kira bedeli ile kullanım hakkı devredilmiştir.

Kaynak : Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme", Basım ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayını, 7.5.1997.

Tablo. 18 Yarım Kalmış Tesislerden Satış İşlemi Gerçekleştirilenler ve Defter Değeri Üzerinden Devredilenler

Yarım Kalmış Tesislerden Satış İşlemi Gerçekleştirilenler			
KURULUŞ	SATIN ALAN KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ BEDELİ (ABD DOLARI)
			(milyon TL)
EBK Kemah Et Komb.	Kemah Gıda A.Ş.	9/9/87	275
SEK Kahramanmaraş Süt Mam.İşl.	Yaşar Dondurma	9/10/89	1600
TİGEM Günaş Zeytinyağı Fab.	Kilis Belediyesi	11/12/90	900
TOPLAM			2,775
Yarım Kalmış Tesislerden Defter Değeri Üzerinden Devredilenler			
MEKEK Keskin Kalıp Fab.	KÖYTEKS	8/7/88	370
SEK Siirt Peynir Fab.	KÖYTEKS	8/7/88	90
SÜMERBANK Gaziantep Teks.Mak.Fab.	Gaziantep Belediyesi	2/7/86	152.3
SÜMERBANK Yalvaç Haz. Giy. Tes.	Yalvaç Belediyesi	87	13
TAKSAN Yerköy Tes.	KÖYTEKS	8/7/88	36.6
SÜMERBANK Kelkit Ayakkabı Fab.	TEKEL Genel Müd.	2/8/89	156.1
TÜGSAŞ Sorgun Amonyak Gübre Fab.	Seker Fab. Gn. Müd.	7/6/90	110.6
SÜMERBANK Gercüş Ayakkabı Tes.	Jan. Gn. Kom-Em. Gn. Müd.	10/9/91	381.7
TEKEL Diyarbakır Sigara Fab.	TEKEL Gn. Müd.	10/9/91	Bedelsiz
TOPLAM			1,310.3
			806,512

Kaynak: Başbakanlık Öz.İl.Baş., "Türkiye'de Özelleştirme", Basın ve Halkla İliş. Da. Bşk. Yay., 7 Mayıs 1997.

4.5. BLOK SATIŞI YÖNTEMİ İLE ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR

Yem Sanayi T.A.Ş.'nin iştiraki iken, özelleştirme kapsamına alınan bazı yem fabrikaları başta olmak üzere 1986 yılından itibaren blok olarak kamu hisselerinin satışı yapılmaya başlanmıştır. Ancak, 1989 yılına kadar yapılan blok satış uygulamaları, borçları dolayısıyla T.C. Ziraat Bankası'na intikal eden ve daha sonra TKKOİ tarafından hisseleri blok olarak satılan Ansan-Meda T.A.Ş. dışında genellikle küçük iştirak paylarından ibaret kalmıştır.

Blok satış uygulamalarında 1989 yılından itibaren bir yöntem değişikliğine gidilerek, gecikmeli halka arz olarak da nitelendirilebilecek, "halka arz kaydıyla blok satış" yöntemi uygulamaya başlanmıştır.

Bu yöntem ile 1989 yılından 1993 yılına kadar TKKOK'nun 30.4.1987 tarih ve K-54 sayılı kararı ile TKKOİ'ye devredilen 81 kuruluş blok satış yöntemi ile özelleştirilmiş olup, bu kuruluşlardan Ansa-Meda, Türk Kablo, Güneş Sigorta, Ankara Çimento, Balıkesir Çimento, Pınarhisar Çimento, Söke Çimento AEG-ETİ A.Ş. kuruluşları yabancı yatırımcılara blok olarak satılmıştır.

Bu uygulama ile özelleştirme politikasındaki amaç ve yöntem değişikliği dikkat çekicidir. Geçici bir süre ile halka arz uygulamasından vazgeçilmiş ve özelleştirmenin sermayeyi tabana yayma hedefinden uzaklaşmış, özelleştirmenin diğer amacını oluşturan devlete gelir sağlanması hedefine yönelinmiştir. Nitekim K-54 sayılı Kararın, söz konusu kuruluşların öncelikle çalışanlarına, yöre halkına, küçük tasarruf sahiplerine, yurtdışındaki işçilere ve halka satılmasına ilişkin bir hüküm bulunmasına karşın, blok olarak satış işlemi uygulamadaki amaç ve yöntem değişikliğini ortaya koymaktadır.

"Bu uygulama ile 07.05.1997 tarihine kadar 58,452,210,471,131.TL'sı Dolar cinsinden 1,401,741,255 Dolar gelir elde edilmiştir.¹⁵⁶ Blok satış yöntemi ile özelleştirilen kuruluşlar ayrıntılı olarak Tablo:18'de belirtilmiştir.

¹⁵⁶ Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı : Türkiye'de Özelleştirme. Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayını. Ankara - 7 Mayıs 1997

Tablo 19. Blok Satış Yolu ile Özelleştirilen Kuruluşlar/1

	Blok Satış Tarihindeki Pay (%)	Satılan Pay (%)	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Satış Tarihi	Satış Bedeli (TL)	Satış Bedeli (ABD Doları)
Manisa Yem	15.00	15.00	Halil Yurtseven	23/7/86	50,000,000	74,627
Isparta Yem	15.00	15.00	Dr.Turhan Özgül	23/7/86	65,000,000	97,015
Biga Yem	40.00	40.00	Silivri Yem A.Ş.	21/11/86	112,000,000	149,683
Bursa Soğuk Depo	52.00	52.00	Bursa Belediyesi	21/11/86	80,116,000	107,050
Samsun	25.00	25.00	Tokat İl Özel İdaresi	23/1/87	98,000,000	131,279
Binaş	47.50	47.50	T.Kalkınma Vakfı	2/7/86	462,236,000	690,683
Yemta	20.00	20.00	Tariş Gn. Müd.	21/11/86	60,000,000	80,187
Ansan-Meda	88.33	88.33	Atlantic Ind. Ltd.	28/10/88	22,849,970,000	13,588,168
Aksaray Yem	40.00	40.00	H.Özot-M.Demiray	1/5/89	950,000,000	457,867
Çorum Yem	30.00	30.00	Pankobirlik	1/5/89	250,000,000	120,491
Eskişehir Yem	45.00	45.00	Zeytinolu Holding	1/5/89	2,250,000,000	1,084,421
Kayseri Yem	13.33	13.33	Kayseri Yem Fab. Ort.	1/5/89	175,000,000	84,344
Ankara Çimento	99.30(a)	99.30	SCF	8/9/89	73,906,470,000	33,000,000
Balıkesir Çimento	98.30(a)	98.30	SCF	8/9/89	51,510,570,000	23,000,000
Pınarhisar Çimento	99.90(a)	99.90	SCF	8/9/89	55,989,750,000	25,000,000

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

Söke Çimento	99.60(a)	99.60	SCF	8/9/89	24,635,490,000	11,000,000
Adana Kağıt Torba	60.00	60.00	Çitosan Memur Yar.Der.	15/3/91	1,400,000,000	402,065
Türk Kablo	38.00	38.00	Nokia Int.-Fennishi Fund	26/4/91	44,605,000,000	11,000,000
Güneş Sigorta	30.00	30.00	Gan International	10/6/91	81,937,359,000	18,900,000
Ordu Soya	100.00	100.00	Tarım Kre.Koop.	1/9/91(b)	1,500,000,000	322,762
Çaybank	49.00	49.00	Derviş Temel	29/1/92	13,500,000,000	2,465,290
İpragaz	49.33	51.00(c)	Primagaz A.G.	27/1/92	350,000,000,000	64,066,776
Tat Konserve	17.27	17.27	Koç Holding	28/1/92	41,439,728,000	7,578,534
Çamsan	26.83	26.83	Gökhan Poyraz	20/2/92	8,000,000,000	1,387,817
Ray Sigorta	49.65	49.65	Doğan Şirketler Grubu	8/5/92	69,000,000,000	10,376,455
Polinas	30.00	30.00	Ülker Gıda	8/5/92	45,000,000,000	6,767,253
Meysu	96.15	96.15	Ünal Doğan Grubu	16/7/92	8,500,000,000	1,229,897
Şeker Sigorta	13.37	13.37	Sert Holding	6/8/92	6,500,000,000	918,621
Ankara Halk Ekmek	3.79	3.79	Ankara Büyükşehir Beledi.	18/8/92	600,000,000	84,072
Türk Traktör	33.73	33.73	Koç Holding	15/9/92	56,750,000,000	7,683,247
Trakmak	45.00	45.00	Koç Holding	15/9/92	29,250,000,000	3,960,088
Gaziantep Çimento	99.73	99.73	Rumeli Holding	3/12/92	434,266,895,418	52,695,898
İskenderun Çimento	100.00	100.00	Oyak-H.Ömer Sabancı	2/12/92	509,035,500,000	61,500,000
Trabzon Çimento	100.00	100.00	Rumeli Holding	3/12/92	268,252,782,759	32,551,000
Denizli Çimento	100.00	100.00(d)	Modern Çimento	4/12/92	579,376,500,000	70,100,000

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

Çorum Çimento	100.00	100.00	100.00	Yibitaş Holding	25/12/92	296,730,000,000	35,000,000
Sivas Çimento	100.00	100.00	100	Yibitaş Holding	25/12/92	249,253,200,000	29,400,000
Şekerbank	10.00	10.00	10.00	Pankobirlik	22/2/93	31,823,000,000	3,505,195
Toe	81.35	81.35	81.35	Süper Oto	14/4/93	79,952,000,000	8,000,000
ARA TOPLAM						3,436,116,687,177	538,560,785

Blok Satış Yolu ile Özelleştirilen Kuruluşlar/II

Ladik Çimento	100.00	100.00	100.00	Rumeli Çimento	21/4/93	553,062,592,574	57,598,687
Şanlıurfa Çimento	100.00	100.00	100.00	Rumeli Çimento	21/4/93	551,212,296,776	57,405,988
Bartın Çimento	99.78	99.78	99.78	Rumeli Çimento	6/5/93	200,544,522,750	20,568,669
Aşkale Çimento	100.00	100.00	100.00	Erçimsan	17/6/93	328,436,478,000	31,158,000
Bandırma Yem Ltd.	24.62	24.62	24.62	Bandırma Soğ.Hava T.A.Ş.	15/11/93	5,000,000,000	374,721
Kars Yem A.Ş.	37.07	37.07	37.07	Lütfü Karaman ve 14 Çalışan	17/11/93	1,138,900,000	85,080
AEG-ETİ A.Ş.	11.11	11.11	11.11	AEG Aktiengesellschaft	10/12/93	30,644,025,000(e)	2,199,542
İstanbul Demir Çelik	40.00	40.00	40.00	Birlik İnş. Mad.A.Ş.	10/12/93	2,285,075,923(f)	164,345
Güneysu	67.31	67.31	67.31	Ayşe Balcı	24/2/94	6,000,000,000	333,085
Layne-Bowler	4.17	4.17	4.17	Konya Şeker Fab. A.Ş.	15/4/94	250,000,000	6,912
Sivas Yem	3.57	3.57	3.57	Haltuk Dinçer	1/6/94	11,250,000	361
Hascan Gıda	3.40	3.40	3.40	Ali Baysal	2/6/94	200,000,000	6,531
Toros İlaç Paz.	25.00	25.00	25.00	Teknik Servis Tic. A.Ş.	21/6/94	2,000,000,000	64,668

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

AEG-ETİ	27.85	27.85	AEG Aktiengesellschaft	21/6/94	181,946,682,000	5,871,330
Altek	30.00	30.00	Anmak Holding	22/6/94	12,397,078,400	560,000
Çeştaş	2.29	2.29	Çukurova Elektrik A.Ş.	23/6/94	250,000,000	8,069
Çanak-kale Seramik	5.80	5.80	İbrahim Bodur Holding	29/12/94	34,022,121,480	887,402
Pancar Motor	16.00	16.00	Pankobirlik	29/12/94	600,000,000	15,650
Pan Tohum Islah	43.93	43.93	Şeker Sanayi Mensup Vakfı	2/1/95	5,000,000,000	129,242
Aroma Bursa Meyve Suları	9.17	9.17	Çalışanlar/Ömer Duruk	4/1/95	5,503,882,000	136,019
Fruko-Tamek	15.66	15.66	Tamek Holding	23/1/95	70,000,000,000	1,724,818
Tamek Gıda	5.54	5.54	Tamek Holding	23/1/95	7,500,000,000	184,802
Mekta	28.00	28.00	Tamek Holding	23/1/95	500,000,000	12,320
Konya Şeker	24.00	24.00	Konya-İlgin-Ereğli Pan.E.Bir	2/2/95	400,000,000,000	9,845,669
Nimsa	97.80	97.80	Meyepa Marketing A.Ş.	31/3/95	25,244,400,000	600,000
Havaş	100.00	100.00	Yazeks A.Ş.	17/4/95	1,530,540,000,000	36,000,000
Suntek	39.00	39.00	Serim Sunguroğlu	7/8/95	1,750,000,000	38,585
Adıyaman Çimento	100.00	100.00	Teksko Giyim Sanayi A.Ş.	16/8/95	2,447,707,500,000	52,500,00
Kümaş	99.74	99.74	Zeytinöğlü Holding A.Ş.	28/9/95	5,277,624,629,051	108,100,000
Sümerbank	100.00	100.00	İpeks Tekstil San. A.Ş.	17/10/95	5,217,384,340,000	103,460,000
Köytaş	85.59	85.59	A.B.G. Ortak Girişimi	28/11/95	8,120,100,000	150,000
Çinkur	98.80	98.80	K.M.M.Kayseri Mad.Me.A.Ş.	22/5/96	1,084,118,000,000	14,000,000
Elazığ Çimento	99.89	99.89	Oyak/Gama A.Ş.	12/6/96	2,202,489,400,000	27,850,000

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

Van Çimento	100.00	100.00	Rumeli Çimento A.Ş.	12/6/96	1,937,558,000,000	24,500,000
Lalapaşa Çimento	100.00	100.00	Rumeli Çimento A.Ş.	14/6/96	10,037,713,260,000	125,890,000
Kars Çimento	100.00	100.00	Çimentaş Grubu	18/6/96	1,779,755,250,000	22,250,000
Gümüşhane Çimento	95.46	95.46	Prekon İnşaat San.A.Ş.	5/7/96	288,505,000,000	3,500,000
Ergani Çimento	100.00	100.00	Rumeli Çimento San.A.Ş.	3/4/97	5,971,062,000,000	46,700,000
Petlas	99.96	99.96	Kombassan Holding A.Ş.	6/5/97	4,874,155,000,000	35,750,000
Çemaş	49.61	49.61	Işıklar Holding A.Ş.	6/5/97	293,131,000,000	2,150,000
Çimihol	30.42	30.42	Işıklar Holding A.Ş.	6/5/97	122,706,000,000	900,000
Anadolubank	100.00	100.00	Mehmet Rüşti Başaran	7/5/97	9,518,025,000,000	69,500,000
ARA TOPLAM II					55,016,093,783,954	863,180,470
BLOK SATIŞ TOPLAMI					58,452,210,471,131	1,401,741,255

(a) Satış Sözleşmesinde Satılan hisselerin en az %40'ını satış tarihinden itibaren 5 yıl içinde SCF tarafından halka arz edileceği hükme bağlanmıştır. Ancak satış işlemi danıştay'ın 25/12/1991 tarihli kararı ile iptal edilmiş, daha sonra Bakanlar Kurulu tarafından 27/4/92 tarihinde söz konusu kararın geriye yürütülmeyeceği konusunda prensip kararı alınmıştır. Bu nedenle, satılan hisselerin halka arzı işlemi 27/4/92 tarihinden itibaren 5 yıl içinde gerçekleştirilecektir.

(b) Temmuz 1986'da 10 yıl süre ile net karın %80'inin tahsil edilmesi koşuluyla imzalanan satış sözleşmesi iptal edilmiş ve Eylül 1991'de 1.5 milyar TL. bedel üzerinden yeni bir sözleşme imzalanmıştır.

(c)İpragaz'da %1.67 oranında hisse sahibi olan gerçek kişilerin vekil tayin ettiği Türkiye Petrolleri A.O. ile K.O.I. arasında 16 Eylül 1991 tarihinde imzalanan protokol ile satışa konu hisse oranı, "yönetim hissesi" olan %51'e tamamlanmıştır.

- (d) Satış sözleşmesi uyarınca satılan hisselerin %49'a kadarı, satış tarihinden itibaren 4 yıl içinde Modem Çimento tarafından halka arz edilecektir.
- (e) Alıcı firmamın teklifi peşin 3.750.000 DM olup bu tutar, sözleşme imza tarihindeki M.B. döviz satış kuru üzerinden TL'ye, aynı tarihteki çapraz kur üzerinden de ABD Dolarına çevrilmiştir.
- (f) Alıcı firma peşin 2.285.075.923 TL tutarındaki satış bedelini ilaveten İDÇ'nin 1991 ve 1992 yıllarına ilişkin temettü ve kurumlar vergisi istisnası borusu olan toplam 758.245.077 TL'yi sözleşme tarihinde ödemiştir.

Kaynak: Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme", Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayını, 7 Mayıs 1997.

Tablo. 20 Halka Arz + Blok Satış Yöntemiyle Özelleştirilen Kuruluşlar

	Blok Satış veya Halka Arz Tarihindeki Pay (%)	Satılan veya Halka Arz Edilen Kamu Payı (%)	Satın Alan Kuruluş	Satış Tarihi	Blok Satış veya Halka Arz Bedeli (TL)	Blok Satış veya Halka Arz Bedeli (ABD Dol)	Beher Hisse Halka Arz Fiyatı (TL)	Halka Arz Başvuru Sayısı
Afyon Çimento								
-Blok Satış	99.60	51.00	SCF	8/9/89	29,114,670,000	13,000,000		
-Halka Arz	48.60	39.87	Halka Arz	21-26/3/91	29,899,650,000	8,422,698	30,000	12,591
Tofaş Oto Tic.								
-Blok Satış	39.00	16.00	Fiat Auto S.p.a	22/2/91	42,204,800,000	13,203,441		
-Halka Arz	23.00	1.36	Halka Arz	13-14/6/91	4,075,200,000	966,248	15,000	3,147
Niğde Çimento								
-Halka Arz	99.84	12.72	Halka Arz	13-14/5/91	10,494,000,000	2,647,286	165,000	1,125
-Blok Satış	87.12	87.10	Oyak-Sabancı	23/3/92	139,328,550,000	22,500,000		
Çukurova Elek.								
-Halka Arz	18.65	5.45	Halka arz	16-17/4/90	96,995,475,000	38,828,409	23,750	22,184
-Blok Satış	11.50	11.25	Rumeli Elekt.	16/2/93	740,332,586,781	81,096,791		

Kepez Elekt.												
-Halka Arz	42.05	8.14	Halka Arz	16-17/4/90	23,457,024,000	9,390,359	14,400	8,320				
-Blok Satış	25.39	25.39	Rumeli Elekt.	16/2/93	302,708,401,452	33,158,988						
Netaş												
-Blok Satış	49.00	20.00	NTL	1/3/93	215,134,920,000	26,000,000						
-Halka Arz	29.00	7.75	Halka Arz	3-5/11-12/3/93	80,522,310,000	8,723,623	8,250	4,897				
Gima												
-Halka Arz	54.68	4.15	Halka Arz	3-4/6/91	1,660,900,000	406,902	4,000	283				
-Blok satış	50.38*	94.05	Bilfer-Dedeman	2/3/93	201,000,000,000	21,787,413						
Teletaş												
-Halka Arz	40.00	22.00	Halka Arz	29/2-2/3/1988	15,399,995,000	13,090,225	5,000	41,695				
-Blok Satış	18.00	18.00	Alcatel B. V.	19/8/93	245,455,048,800	21,002,400						
Usaş												
-Blok Satış	100.00	70.00	SAS	9/2/89	32,014,842,000**	14,450,000						
-Halka Arz	30.00	30.00	Halka Arz	20-22/10/93	191,999,968,000	15,205,871	23,000	4,672				
			TOPLAM		2,401,798,341,033	343,881,654		98,914				
			Halka Arz		454,504,522,000	97,682,621						
			Blok Satış		1,947,293,819,033	246,199,033						

* Gima'daki %50.376 KOI Hissesi, bu kuruluşta bulunan ve satış yetkisi KOI'ye verilen Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı Tarım

Satış Koop. Birliklerine ait % 43.672 oranındaki hisselerle birlikte toplam % 94.048 oranı üzerinden satılmıştır.

** Blok satış bedeline ilaveten 10 yıl süre ile vergi sonrası karın %2'i alınmaktadır. **Kaynak:** Başbakanlık Öz.İd.Bş."Türkiye'de..."

USAŞ ve çimento fabrikalarının blok olarak satışı temelde K-54 sayılı karardaki önceliklere uyulmamış olması nedeniyle, hukuki sorunlara yol açmış ve Ankara I.Bölge İdaresi Mahkemesi tarafından satış kararı iptal edilmiş, Ancak YDK'nun sırasıyla özelleştirme 90/8 ve 90/1 sayılı kararıyla geriye ve ileriye dönük işlem tesisine imkan bulunmadığı gerekçesiyle söz konusu satış işleminin geçerliliği sürdürülmüştür.

Blok satış uygulamaları 1992 yılından itibaren hızlanmıştır. Tablo: 18-19'da görüldüğü gibi blok satış yolu ile özelleştirmeden elde edilen gelirin 81'i 1992 yılından sonra gerçekleşmiştir. Blok satış uygulamasının bir diğer özelliği de tam anlamıyla mülkiyet devrinin büyük ölçüde bu yöntemle gerçekleştirilmiş olmasıdır.

"Genel olarak blok satış uygulamalarında elde edilen toplam gelir, 36,597,481,601,789. TL.'si veya karşılığı 1,305,815,701. Dolar'dır."¹⁵⁷

4.6. HALKA ARZ YOLU İLE ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR

Özelleştirmede halka arz uygulamasına 1988 yılında başlanmıştır. Tablo: 19'da görüldüğü üzere, uygulamanın ölçeği ve niteliği nedeniyle Teletaş'daki kamu hisselerinin halka arzedilmesi özelleştirme uygulamalarında önemli bir aşama oluşturmuştur.

TKKO'nun 28.10.1986 tarih ve K-36 sayılı kararı ile özelleştirilmek üzere TKKO'ne devredilmiş olan Teletaş'ın %40 oranındaki hissesinden %22'lik bölümü 1988 yılında halka ve çalışanlara arzedilmek suretiyle satılmıştır.

¹⁵⁷ Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı : Türkiye'de Özelleştirme. Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayını. Ankara - 7 Mayıs 1997

Genellikle ülkemizdeki özelleştirme uygulamalarının gerçek anlamda başlangıç noktası olarak nitelendirilen bu uygulama, ilk olması ve boyutu nedeniyle ilgi çekicidir.

Teletaş'ın PTT'den KOİ'ye devredilen %40 oranındaki iştirak payından %22 oranına tekabül eden kısmı 1988 yılının Şubat-Mart ayında halka arzedilmiştir. Teletaş hisselerine gösterilen ilgi, kuruluşun karlılığı ile birlikte potansiyel hisse senedi talebinin yoğunluğuna işaret etmektedir. Hisselerinin İMKB'nin ikinci pazarındaki işlem performansı da beklentileri tatmin edecek düzeyde gerçekleşmiştir. Teletaş'ın hisselerinin halka arzından 13,090,225. milyon Dolar karşılığı olan 15,399,995,000. milyon TL'si gelir elde edilmiştir.

Teletaş'ın kamuda kalan %18 oranındaki hissesi de 1993 yılı içerisinde 21,002,400. milyon Dolar karşılığı olan 245,455,048,800.TL'si karşılığında blok olarak satılmıştır.

Çoğunlukla kamu iştiraklerindeki devlete ait payların bir bölümünün satışı şeklinde gerçekleşen halka arz uygulamalarına 1990-1991 yıllarında ağırlık verilmiştir. Adana, Afyon ve Niğde çimento fabrikalarındaki kamuya ait hisselerin bir bölümü ile TÜPRAŞ ve POAŞ. gibi KİT kuruluşlarının hisselerinin 1991 yılında, TOFAŞ TÜRK (I)'in hisselerinin 1991 yılında, TOFAŞ TÜRK (2)'nin 1994 yılında halka arzı ile hisse satışları gerçekleştirilmiştir. Tablo: 19-20 da belirtildiği gibi halka arz yolu ile Toplam 1,436,792,025,450. TL.'si karşılığı olan 433,197,263. Dolar gelir elde edilmiştir.

Tablo. 21 Halka Arz Yolu İle Özelleştirilen Kuruluşlar

	Halka Arz Tarihindeki Pay (%)	Halka Arzedilen Kamu Payı(%)	Halka Arz Tarihi	Beher Hisse Satış Fiyatı (TL)	Toplam Satış Tutarı (TL)	Toplam Satış Tutarı (ABD Doları)	Başvuru Sayısı
Erdemir	48.65	2.93	9-10/4/90	11,750	132,392,537,500	53,105,711	33,953
Arçelik	13.32	5.83	30/4-1/5/90	21,500	50,162,080,000	19,890,196	12,618
Bolu Çimento	34.50	10.38	30/4-1/5/90	12,750	20,851,860,000	8,268,150	8,157
Çelik Halat	19.42	13.25	30/4-1/5/90	13,750	19,545,563,450	7,750,179	6,517
Petkim	99.97	8.08	18-29/6/90	2,500*	397,177,512,500	150,617,183	56,119
Konya Çimento	39.87	31.13	24-25/10/90	25,000	48,619,750,000	17,663,979	6,396
Ünye Çimento	49.21	2.86	1-2/11/90	10,000	2,570,500,000	927,162	281
Mardin Çimento	46.23	25.46	22-23/11/90	50,000	25,463,750,000	9,161,501	1,280
THY	100.00	1.55	29/11-7/12/90	3,000	13,925,250,000	4,976,165	2,488
Adana Çimento(A)	23.86	17.16	18-20/2/91	270,000	79,128,900,000	25,162,623	3,355
Adana Çimento(C)	23.42	17.16	18-20/2/91	30,000	8,792,100,000	2,795,847	3,355
Migros	42.22	36.40	25-26/2/91	8,000	18,199,200,000	5,609,246	3,951
Ditaş	14.77	2.51	6-7/5/91	7,000	864,500,000	219,411	1,263
Tüpraş	100.00	1.66	27-29/5/91	2,000	24,278,800,000	6,036,589	15,456
Petrol Ofisi	100.00	4.02	27-29/5/91	4,000	57,863,200,000	14,386,888	17,206
Tofaş Türk(I)	23.13	0.85	13-14/6/91	19,000	25,809,600,000	6,119,572	3,147
Tofaş Türk(II)	4.46	0.13	4-7/3/94	72,000	56,642,400,000	2,824,239	801
TOPLAM					982,287,503,450	335,514,642	192,988

* Petkim hisse senetlerinin halka arzı sırasında, daha önce 1987 yılında ihraç edilen petkim tahvil sahiplerine ayrı bir imkan tanımış ve beher hisse 2.250 TL'den satılmıştır. Bu çerçevede petkim tahvil sahibi 1.762 kişiye yaklaşık 62 milyar TL tutarında hisse seneti satışı gerçekleştirilmiştir.

1. Halka arz edilen kamu payı, şirketlerin toplam sermayeleri üzerinden hesaplanmıştır.

2. Beher hisse satış fiyatları, 1.000 TL nominal değerinde hisse senedi fiyatlarını göstermektedir.

3. Adana Çimento A ve C grubu hisse senetleri, Tofaş Oto Tic. ve Tofaş Türk Oto. Fab. hisse senetleri ile Tüpraş ve Poaş hisse senetleri birlikte ve birebir oranında halka arz edilmiştir.

Kaynak: Başbakanlık Özelleştirme İdaresi, "Türkiye'de Özelleştirme..."

Tablo. 22 Uluslararası Piyasalarda Kurumsal Arz Yolu ile Özelleştirilen Kuruluşlar

	Arz Tarihindeki Pay (%)	Arzedilen Kamu Payı (%)	Arz Tarihi	Beher Hisse Satış Fiyatı (ABD Doları)	Toplam Satış Tutarı (TL)	Toplam Satış Tutarı (ABD Doları)
Tofaş Türk	21.13	16.67	3/3/94	3.30	6,682,308,600,000	330,000,000
TOPLAM					6,682,308,600,000	330,000,000

Toplam Satış Tutarları brüt satış hasılatını göstermektedir. Satış tutarlarının döviz cinsinden değeri, halka arzın başlangıç tarihindeki T. Cumhuriyet Merkez Bankası döviz alış kuru üzerinden hesaplanmıştır.

1. Arzedilen kamu payı, toplam şirket sermayesi üzerinden hesaplanmıştır.
2. Beher hisse satış fiyatı 1.000 TL. nominal değerde hisse senedi fiyatlarını göstermektedir.

Kaynak : Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiyede Özelleştirme..."

4.7. İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASI'NDA HİSSE SENEDİ SATIŞ YÖNTEMİ İLE ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR

Özelleştirme uygulamalarında borsada satış işlemi sıklıkla kullanılan bir yöntem olmuştur. 1987 yılında itibaren 25 kuruluşun hisselerinin İMKB'de satışı gerçekleştirilmiş ve bu satışlardan 4,976,955,554,822. TL.'si karşılığı 524,096,694. milyon Dolar gelir elde edilmiştir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda gerçekleştirilen hisse senedi satış toplamı özelleştirmenin %16.32 dir.

1994 yılında ilk kez bir kamu iştiraki olan Tofaş Türk Otomobil Fabrikaları A.Ş.'nin kamuya ait yüzde 16,67 oranındaki hissesi uluslararası piyasalarda aracı kurumlar vasıtası ile satılmış, bu satıştan 330 milyon Dolar gelir elde edilmiştir. Söz konusu şirketin diğer hisse senetleri de yurt içinde satılarak özelleştirilmiştir. Tofaş Türk Otomobil Fabrikaları A.Ş.'nin uluslararasıdaki hisse satışı tablo 21'de ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİNİN UYGULAMA SONUÇLARI

1. ÖZELLEŞTİRME GELİRLERİ

Özelleştirme işlemlerinden 1996 yılı sonuna kadar elde edilen tahsilat toplamı kaynaklar olarak 4,208,265,413. Dolar, Türk Lirası olarak da 43,216,694,427,938. TL.'si gelir elde edilmiştir. Bu tahsilatların kapsamında özelleştirme işlemlerinden,

- Blok satış gelirleri,
- Tesis ve varlık satış gelirleri,
- Halka arz geliri,
- Uluslar arası kurumsal arz geliri,
- İMKB'de satış geliri,
- Yarım kalmış tesis geliri

ile rehinli hisse satış geliri, temettü (kar) gelirleri, kapsamdaki kuruluşlara verilen borç ana para tahsili, kapsamdaki kuruluşlara verilen borç tahvil faiz geliri ve diğer gelirler olan,

- Özeleştirme bonosu ihracı
- Dış kredi ve hibe kullanımı.

yer almıştır. Tablo : 23-24'te ayrıntılı olarak Türk Lirası ve Dolar cinsinden gelir kaynakları belirtilmiştir.

Tablo. 23 Özelleştirme Gelir Kaynakları

(TL)

	1986-1994	1995	1996	TOPLAM
Özelleştirme İşlemlerinden Tahsilat	22,186,345,759,274	20,363,474,515,762	17,980,073,326,128	60,529,893,601,164
-Blok Satış Geliri	10,254,680,236,309	12,179,438,676,268	14,163,362,689,212	36,597,481,601,789
-Tesis ve Varlık Satış Geliri	95,478,257,000	7,374,099,033,494	3,662,226,859,416	11,131,804,149,910
-Halka Arz Geliri	1,412,481,675,450	0	0	1,412,481,675,450
-Uluslararası Kurumsal Arz Geliri	6,406,160,664,000	0	0	6,406,160,664,000
-İMKB'de Satış Geliri	4,013,033,612,322	809,438,165,000	154,483,777,500	4,976,955,554,822
-Yarım Kabulmuş Tesis Satış Geliri	4,511,314,193	498,641,000	0	5,009,955,193
Rehlini Hisse Satış Geliri	0	1,276,579,200,000	2,453,177,080,970	3,729,756,280,970
Temettü Gelirleri	5,711,524,420,181	3,266,606,957,550	22,034,450,168,453	31,012,581,546,184
Kapsamdaki Kuruluşlara Verilen Borç Anapara Tahsil	0	410,000,000,000	197,000,000,000	607,000,000,000
Kapsamdaki Kuruluşlara Verilen Borç/Tahvil Faiz Geliri	0	142,748,798,000	303,613,542,463	446,362,340,463
Diğer Gelirler	36,376,360,671	70,023,380,940	2,061,756,961	108,461,498,572
Borçlanma	0	13,208,879,186,306	246,318,552,963	13,455,197,739,269
-Özelleştirme Bonosu İhracı	0	1,000,000,000,000	0	1,000,000,000,000
-Dış Kredi ve Hibe Kullanımı(1)	0	12,208,879,186,306	246,318,552,963	12,455,197,739,269
TOPLAM KAYNAKLAR	27,934,246,540,126	38,738,312,038,558	43,216,694,427,938	109,889,253,006,622

Bu tabloda yer alan rakamlar, fon hesabı ile özelleştirme uygulamalarına ilişkin diğer özel hesaplara nakit giriş tutarlarını göstermektedir.

(1) Özelleştirme uygulamalarında kullanılmak üzere Dünya Bankası tarafından açılan kredi ile bazı kuruluşlardan kullanılan kredi ve hibeden kullanılan tutarlar.

31 Aralık 1996 itibarıyla.

Kaynak : Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme..."

Tablo. 24 Özelleştirme Gelir Kaynakları

(ABD Doları)

	1986-1994	1995	1996	TOPLAM	(%)
Özelleştirme İşlemlerinden Tahsilat	2,123,316,435	440,254,934	221,949,035	2,785,520,404	66.19
-Blok Satış Geliri	872,871,069	264,815,854	168,128,778	1,305,815,701	31.03
-Tesis ve Varlık Satış Geliri	5,867,485	151,731,365	51,831,666	213,430,516	5.07
-Halka Arz Geliri	424,526,549	0	0	424,526,549	10.09
-Uluslararası Kurumsal Arz Geliri	316,305,000	0	0	316,305,000	7.52
-IMKB'de Satış Geliri	502,410,549	19,697,504	1,988,591	524,096,694	12.45
-Yarım Kalmış Tesis Satış Geliri	1,335,733	10,211	0	1,345,944	0.03
Rehinli Hisse Satış Geliri	0	28,950,000	31,468,740	60,418,740	1.44
Temettü Gelirleri	671,883,268	72,083,857	306,228,324	1,050,195,449	24.96
Kapsamındaki Kuruluşlara Verilen Borç Anapara Tahsilatı	0	9,670,996	2,388,703	12,059,699	0.29
Kapsamındaki Kuruluşlara Verilen Borç/Tahvil Faiz Geliri	0	3,269,509	4,303,582	7,573,091	0.18
Diğer Gelirler	7,912,031	1,567,994	29,998	9,510,023	0.23
Borçlanma	0	279,211,897	3,776,110	282,988,007	6.72
-Özelleştirme Bonosu İhracı	0	24,142,396	0	24,142,396	0.57
-Dış Kredi ve FİBE Kullanımı(1)	0	255,069,501	3,776,110	258,845,611	6.15
TOPLAM KAYNAKLAR	2,803,111,734	835,009,187	570,144,492	4,208,265,413	100.00

Bu tabloda yer alan rakamlar, Fon hesabı ile özelleştirme uygulamalarına ilişkin diğer özel hesaplara nakit giriş tutarlarını göstermektedir.

(1) Özelleştirme uygulamalarında kullanılmak üzere Dünya Bankası tarafından açılan kredi ile bazı uluslararası kuruluşlardan sağlanan kredi ve hibeden kullanılan tutarlar.

31 Aralık 1996 itibarıyla.

Kaynak : Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiyede Özelleştirme..."

2. ÖZELLEŞTİRME GİDERLERİ

Özelleştirmeye hazırlık ve özelleştirme işlemleri sırasında Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nca bir takım harcamaların yapılması gerekmektedir.

Özelleştirme için, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nca 31 Aralık 1996 tarihine kadar 3,955,674,818. Dolar, Türk Lirası olarak da 108,033,518,581,862. TL.'si gider sarfedilmiştir. Bu giderlerin kapsamında, özelleştirme kapsamındaki kuruluşlara ilişkin ödemeler olan;

- Sermaye iştiraki,
- Kredi biçiminde verilen borçlar
- Sosyal yardım zammı ödemeleri,
- Özelleştirme sonrası tazminat vb. diğer personel ödemeleri,
- % 30 erken emeklilik prim ödemeleri,
- Özelleştirme gelirinden ilgili kuruluşlara ödemeler ile özelleştirme

uygulamalarına ilişkin ödemeler olan;

- Denetim - danışmanlık giderleri,
- İhale ilanı giderleri,
- Reklam ve tanıtım giderleri,
- İMKB'de hisse senedi alım giderleri,

ile, borç ödemeleri olan;

- Özelleştirme bonusu ana para geri ödemesi,
- Özelleştirme bonusu faiz ödemesi,
- Diğer borçlar faiz / kur farkı / komisyon ödemeleri,

ile, diğer kullanımlar olan;

- Genel yönetim giderleri için İdare bütçesine aktarılan;
- Hazine'ye aktarılan,
- Diğer kullanımlar,

yer almıştır.¹⁵⁸ Tablo : 25-26'da ayrıntılı olarak Türk Lirası ve Dolar cinsinden belirtilmiştir.

¹⁵⁸ Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı : Türkiye'de Özelleştirme, Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayını. Ankara - 7 Mayıs 1997

Tablo. 25 Özelleştirme Gider Kullanımları

(TL)

	1986-1994	1995	1996	TOPLAM
Öz Kapsamdaki Kuruluşlara İlişkin Ödemeler	17,497,944,986,415	11,914,150,388,445	20,827,093,532,575	50,239,188,907,435
-Sermaye İştiraki (1)	14,782,286,131,152	6,411,106,595,791	12,946,315,051,085	34,139,707,778,028
-Kredi Biçiminde Verilen Borçlar (2)	0	3,797,807,751,142	4,459,784,168,446	8,257,591,919,588
-Sosyal Yardım Zammı Ödemeleri (3)	20,571,250,537	576,241,177,319	1,490,546,476,553	2,087,358,904,409
-Özelleştirmeye Bağlı İş Kaybı Tazm. Ödemeleri(3)	0	50,000,000,000	710,909,721,112	760,909,721,112
-Özelleştirme Sonrası Tazm.vb.Diğer Per. Öde. (3)	0	521,817,417,126	63,688,685,925	585,506,103,055
-%30 Erken Emeklilik Primi Ödemeleri (3)	0	153,575,296,280	347,149,209,450	500,724,505,730
-Özelleştirme Gelirinden İlgili Kuruluşlara Öd. (4)	2,695,087,604,725	403,602,150,787	808,700,220,000	3,907,389,975,513
Özelleştirme Uygulamalarına İliş. Ödemeler	999,615,063,560	764,098,869,504	414,139,716,333	2,177,853,649,397
-Denetim - Danışmanlık Giderleri (5)	185,635,316,226	486,723,433,832	238,847,149,299	911,205,899,357
-İhale İlanı Giderleri	174,914,543,972	123,520,154,569	71,800,256,510	370,239,955,051
-Reklam ve Tanıtım Giderleri (5)	13,081,455,987	153,855,281,103	103,492,310,524	270,429,047,614
-İMKB'de Hisse Senedi Alımı Giderleri	625,978,747,375	0	0	625,978,747,375
Borç Ödemeleri	0	1,448,107,783,677	1,407,542,925,058	2,855,650,708,735
-Özelleştirme Bonusu Anapara Geri Ödemesi	0	1,000,000,000,000	0	1,000,000,000,000
-Özelleştirme Bonusu Faiz Ödemeleri	0	270,000,000,000	0	270,000,000,000

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

-Diğer Borçlar Faiz/Kur Farkı/Komisyon Öd.(6)	0	178,107,783,677	1,407,542,925,058	1,585,650,708,735
Diğer Kullanımlar	4,980,763,685,520	20,159,175,864,454	27,620,885,766,320	52,760,825,316,295
-Genel Yönetim Giderleri İçin İdare Büt. Aktarılan (7)	0	130,000,000,000	274,800,000,000	404,800,000,000
-Hazine'ye Aktarma (8)	4,619,548,964,589	19,764,444,139,391	27,286,075,300,368	51,670,068,404,348
-Diğer Kullanımlar(9)	361,214,720,931	264,731,725,064	60,010,465,952	635,956,911,947
TOPLAM KULLANIMLAR	23,478,323,735,495	34,285,532,906,081	50,269,661,940,286	108,033,518,581,862

(1) Sermaye iştiraki kaleminde yer alan tutarlar İdare'den kapsamdaki kuruluşlara yapılan nakit aktarmaları göstermektedir. Ayrıca kapsamdaki kuruluşların İdare tarafından üstlenilen borçları ile İdare'nin bu kuruluşlara olan diğer taahhütleri karşılığında 45.4 trilyon TL tutarında, nakit çıkışı henüz gerçekleşmeyen sermaye mahsup işlemi yapılmıştır.

(2) Kredi biçiminde verilen borçlar kaleminde yer alan tutarlar, İdare'den kapsamdaki kuruluşlara yapılan nakit aktarmaları göstermektedir. 3-6 ay vadeli ve %18-26 oranında faizle verilen bu kredilerin 5.7 trilyon TL'lik bölümünün vadesi sona ermiş ve yalnızca 607 milyar TL'lik borç, faizi ile birlikte geri ödenmiştir. Kalan 5.1 trilyon TL'lik borç, vade sonları itibarıyla taahhük eden toplam 6.4 trilyon TL'lik faiz ilavesiyle yenilenmiştir.

(3) 4046 Sayılı Kanun uyarınca, özelleştirilen veya halen özelleştirme kapsamında bulunan kuruluşlarda çalışanlar için SSK, İş ve İşçi Bulma Kurumu, ilgili kuruluş ve Emekli Sandığına yapılan ödemeler.

(4) Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların satış veya temettü gelirlerinden, kurul kararı doğrultusunda, bu kuruluşların kapsama alınmadan önce bağlı olduğu kamu kurum ve kuruluşlarına aktarma.

(5) 1995 ve 1996 danışmanlık giderinin 248 milyar TL'lik geliriyle reklam/tanıtım giderinin 226 milyar TL'lik bölümü Dünya Bankası kredisi ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan hibeden ibeden sağlanmıştır.

(6) Kapsamdaki kuruluşların idare tarafından üstlenilen borçlarına ilişkin faiz ve kur farkı giderleriyle yurtdışı kredi komisyon ödemeleri.

(7) 4046 Sayılı Kanun uyarınca Özelleştirme Fonu'ndan İdari bütçeye aktarılan tutar.

(8) 1986-94 dönemi Hazine'ye aktarma rakamı Kurul kararları doğrultusunda özelleştirme gelirlerinden Hazine'ye aktarılan payı, 1995 ve 1996 yılı rakamları ise 4046 Sayılı Kanun uyarınca Hazine'ye devredilen Kamu Ortaklığı Fonu yükümlülükleri karşılığında Hazine'ye aktarılan payı göstermektedir. 1995'de Hazineye aktarılan tutarın 1.9 trilyon TL'lik bölümü, yurtdışından sağlanan krediden karşılanmıştır.

(9) 1995 yılı diğer kullanımlarının 228 milyar TL'lik bölümünü Tüpraş'a ödenen tahkim borcu oluşturmaktadır. 1995 ve 1996 yılı diğer kullanımlarının 11 milyar TL'lik bölümü Dünya Kredisinden karşılanan malzeme alımlarıdır.

31 Aralık 1996 tarihiyle.

Kaynak: Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme..."

Tablo. 26 Özelleştirme Gider Kullanımları

	1986-1994	1995	1996	TOPLAM	%
Öz Kapsamdaki Kuruluşlara İlişkin Ödemeler	1,983,900,786	261,389,237	274,234,434	2,519,524,457	63.69
-Sermaye İştiraki (1)	1,704,440,340	141,684,632	180,026,631	2,026,151,603	51.22
-Kredi Bicinginde Verilen Borçlar (2)	0	82,238,905	53,260,695	135,499,600	3.43
-Sosyal Yardım Zammı Ödemeleri (3)	693,858	11,776,231	17,838,202	30,308,291	0.77
-Özelleştirmeye Bağlı İş Kaybı Tazm. Ödemeleri(3)	0	1,013,720	9,198,745	10,212,465	0.26
-Özelleştirme Sonrası Tazm.vb.Diğer Per. Öde. (3)	0	11,886,228	716,800	12,603,028	0.32
-%30 Erken Emeklilik Primi Ödemeleri (3)	0	3,268,100	4,715,031	7,983,131	0.20
-Özelleştirme Gelirinden İlgili Kuruluşlara Öd. (4)	278,766,588	9,521,421	8,478,330	296,766,339	7.50
Özelleştirme Uygulamalarına İliş. Kullanımlar	181,653,379	16,561,193	6,349,495	204,564,067	5.71
-Denetim - Danışmanlık Giderleri (5)	23,422,392	10,812,968	3,358,871	37,594,231	0.95
-İhale İlanı Giderleri	22,198,012	2,581,711	1,343,390	26,123,113	0.66
-Reklam ve Tanıtım Giderleri (5)	1,789,752	3,166,514	1,647,234	6,603,500	0.17
-İMKB'de Hisse Senedi Alımı Giderleri	134,243,223	0	0	134,243,223	3.39
Borç Ödemeleri	0	28,982,665	6,867,964	35,850,629	0.91
-Özelleştirme Bonusu Anapara Geri Ödemesi	0	21,749,409	0	21,749,409	0.55
-Özelleştirme Bonusu Faiz Ödemeleri	0	5,943,256	0	5,943,256	0.15

Tablonun Devamı Arka Sayfadadır.

-Diğer Borçlar Faiz/Kur Farkı/Komisyon Öd.(6)	0	1,290,000	6,867,964	8,157,964	0.21
Diğer Kullanımlar	426,310,999	410,574,429	358,850,237	1,195,735,665	30.23
-Genel Yönetim Giderleri İçin İdare Büt. Aktarılan (7)	0	2,726,901	3,400,368	6,127,269	0.15
-Hazine'ye Aktarma (8)	404,117,168	402,856,193	354,669,411	1,161,642,772	29.37
-Diğer Kullanımlar(9)	22,193,831	4,991,335	780,458	27,965,624	0.71
TOPLAM KULLANIMLAR	2,591,865,164	117,507,524	646,302,130	3,955,674,818	100.00

(1) Sermaye iştiraki kaleminde yer alan tutarlar İdare'den kapsamdaki kuruluşlara yapılan nakit aktarmaları göstermektedir. Ayrıca kapsamdaki kuruluşların İdare tarafından üstlenilen borçları ile İdare'nin bu kuruluşlara olan diğer taahhütleri karşılığında 961 milyon Dolar tutarında, nakit çıkışı henüz gerçekleşmeyen sermaye mahsup işlemi yapılmıştır.

(2) Kredi biçiminde verilen borçlar kaleminde yer alan tutarlar, İdare'den kapsamdaki kuruluşlara yapılan nakit aktarmaları göstermektedir.3-6 ay vadeli ve %18-26 oranında faizle verilen bu kredilerin 109 milyon dolarlık bölümünün vadesi sona ermiş ve yalnızca 12 milyon Dolar anapara geri ödemesi yapılmıştır. Kalan borç, vade sonları itibarıyla taahhük eden toplam 84.3 milyon Dolar faiz ilavesiyle yenilenmiştir.

(3) 4046 Sayılı Kanun uyarınca, özelleştirilen veya halen özelleştirme kapsamında bulunan kuruluşlarda çalışanlar için SSK, İş ve İşçi Bulma Kurumu, ilgili kuruluş ve Emekli Sandığına yapılan ödemeler.

(4) Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların satış veya temettü gelirlerinden, kurul kararı doğrultusunda, bu kuruluşların kapsama alınmadan önce bağlı olduğu kamu kurum ve kuruluşlarına aktarma.

(5) 1995 ve 1996 danışmanlık giderinin 4.9 milyon Dolarlık bölümü ile reklam/tanıtım giderinin 3.7 milyon Dolarlık bölümü Dünya Bankası kredisi ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan hibeden sağlanmıştır.

(6) Kapsamdaki kuruluşların idare tarafından üstlenilen borçlarına ilişkin faiz ve kur farkı giderleriyle yurtdışı kredi komisyon ödemeleri.

(7) 4046 Sayılı Kanun uyarınca Özelleştirme Fonu'ndan İdari bütçeye aktarılan tutar.

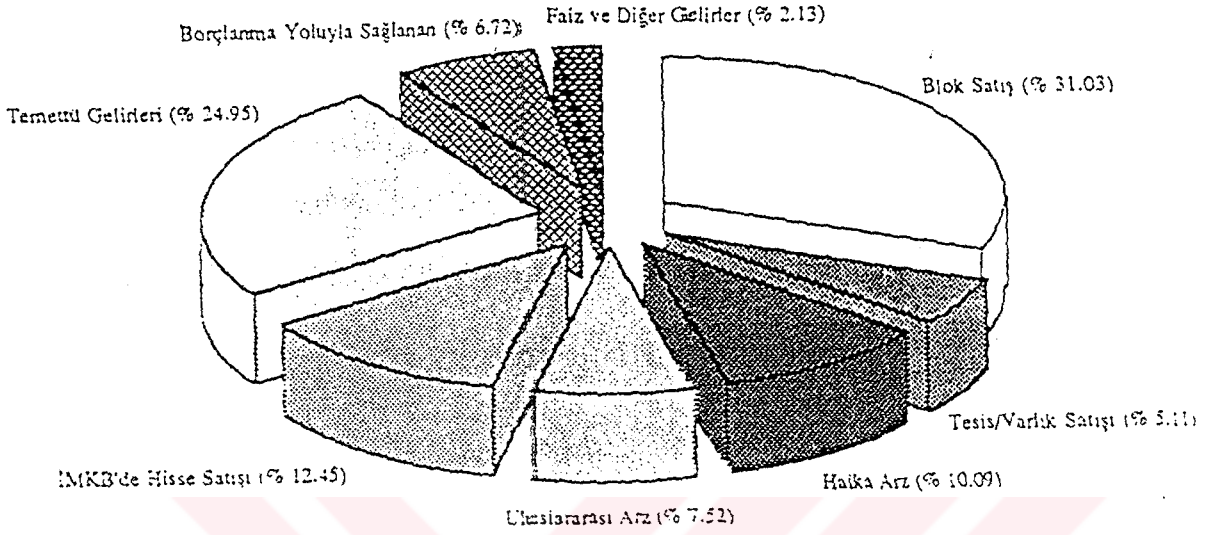
(8) 1986-94 dönemi Hazine'ye aktarma rakamı Kurul kararları doğrultusunda özelleştirme gelirlerinden Hazine'ye aktarılan payı, 1995 ve 1996 yılı rakamları ise 4046 sayılı Kanun uyarınca Hazine'ye devredilen Kamu Ortaklığı Fonu yükümlülükleri karşılığında Hazine'ye aktarılan payı göstermektedir. 1995'de Hazineye aktarılan tutarın 248.7 milyon Dolarlık bölümü, yurtdışından sağlanan krediden karşılanmıştır.

(9) 1995 yılı diğer kullanımlarının 4 milyon Dolarlık bölümü Tüpraş'a ödenen tahkim borcu oluşturmaktadır. 1995 ve 1996 yılı diğer kullanımlarının 236 bin Dolarlık bölümü Dünya Kredisinden karşılanan malzeme alımlarıdır.

31 Aralık 1996 tarihiyle

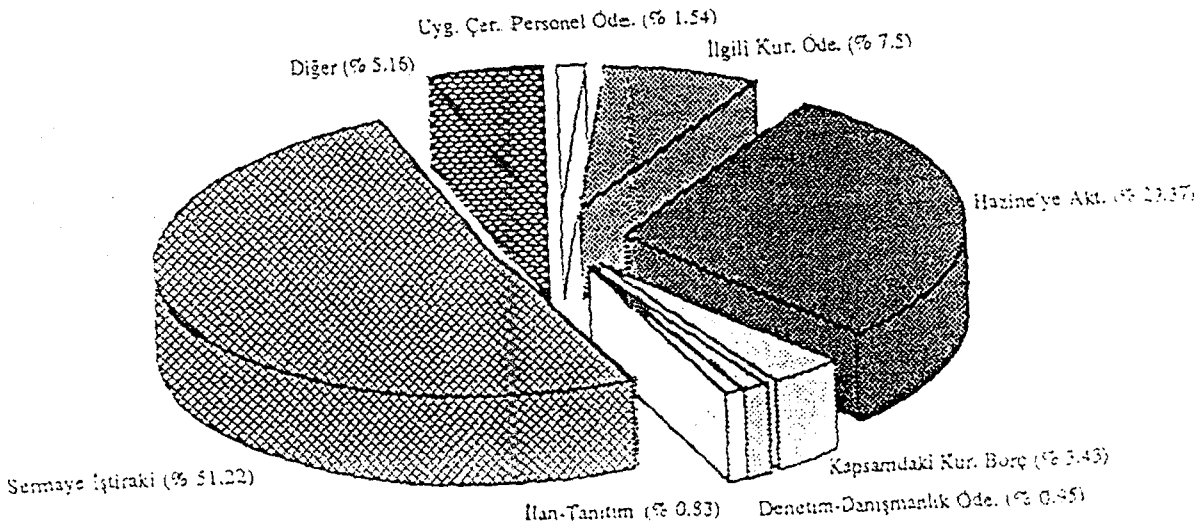
Kaynak: Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme..."

Grafik 5. ÖZELLEŞTİRME GELİR KAYNAKLARI

KAYNAK: Başbakanlık Öz.İd.Baş., "Türkiye'de..."

Grafik .6 ÖZELLEŞTİRME GİDER KULLANIMLARI

31 Aralık 1996 İtibarıyla.

KAYNAK: Başbakanlık Öz. İd.Baş.. "Türkiye'de..."

SONUÇ

Şüphesiz, yaşadığımız yüzyılın başlarında ceryan eden 2. Dünya Savaşı ile 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nden başlayarak, bütün devletleri etkisi altına alan ekonomik buhranın siyasal ve sosyal sonuçlarının yanında, çok önemli ekonomik sorunlara da yol açmıştır. Savaşların ve buhranın yarattığı yıkım neticesi, iflas ve işsizliğin artması, devletlerin bütçelerini, kalkınma hamlelerini ve refah arayışlarını alt üst etmiş, ekonomilerini felce uğratmıştır. Bütün bunların sonucu olarak devletler; savaşların ve 1929 ekonomik buhranının yaralarını sararak, etkisini azaltmak amacıyla, kendilerini ekonomiye daha çok müdahale etmek zorunda hissetmişlerdir. Bu dönemde devletlerin ekonomiye en yoğun müdahalesi, doğrudan işletmecilik yapma şeklinde ortaya çıkmıştır. Devletlerin ve devletimizin her alanda işletmecilik yapmaya başlaması, pek çok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de kamu sektörünün genişlemesine yol açmıştır.

Bu gelişmelerin sonucunda, kamu sektöründe meydana gelen gelişme ve büyümeler bir çok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de kalkınmanın aracı olurken, aynı zamanda, ülkemizdeki ekonomik tartışmaların yanında bazı siyasal tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Diğer ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de kamu işletmeciliğinin kaynağını devlet gelirleri, sonuçta da halkın ödediği vergiler teşkil etmektedir. Kamu işletmeleri oluşturulurken ya millileştirme yoluyla özel sektörün elinden alınıyor, yada doğrudan doğruya yeniden kuruluyorlardı. I. Dünya Savaşı'nın, Kurtuluş Savaşımız'ın ve 1929 ekonomik buhranının etkileri sonucu ortaya çıkan yaraları, başarılı sonuçlarıyla süratle sararı ve kalkınma hamlelerini yeniden başlatan, devletimizin kamu müdahaleciliği uygulaması olmuştur. Daha sonraki yıllarda daha fazla refah arayışlarının, biraz da kamu sektörünün aşırı büyümesi, özel sektörün faaliyet alanının daralması ve nihayet, kamu işletmelerinin iyi çalışmaması, sürekli finansman ihtiyacı içerisinde olmalarının bir sonucu olarak, önemli ölçüde tepki görmeye başlamışlardır. Bu tepkinin etkisiyle, KİT'lerin "devletin sırtında bir kambur" olduğu ifade edilmiştir.

1980'li yıllara gelindiğinde, ekonomik liberalizm anlayışı yeniden gündeme gelmiş, bir çok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de 24 Ocak 1980 tarihinde alınan bir dizi ekonomik kararlar, serbest pazar ekonomisi kurallarını hakim kılacak düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bu çabaların sonucu olarak, bir taraftan devletimizin ekonomik alandaki müdahalesi en aza indirilmeye çalışılırken, diğer taraftan, kamu sektörünün küçültülmesi amacıyla, özelleştirme konusu ülkemiz gündeminde yoğun bir şekilde yer almaya başlamıştır.

Ülkemizdeki ekonomik politikaların seçimi ve uygulanmasında en büyük yetki ve sorumluluk siyasal kadrolara aittir. Bu siyasal kadrolar, uygulamalarında her türlü kararı alırken, en büyük yardımı ve desteği bürokratik kadrolardan görmektedirler. Üstelik, karar süreci içinde her zaman siyasal kadroları etkilemeleri mümkün olan bürokratik kadrolara uygulamada daha fazla sorumluluk düşmektedir. Bu nedenledir ki, ülkemizde yürürlüğe konulmak istenen ekonomik politikaların uygulamada başarılı olabilmesi için; karar ve uygulama sonuçlarını denetleme rolünü üstlenen politik kadrolar tarafından ve aynı zamanda, karar hazırlıkları ve uygulama görevini üstlenen bürokratik kadrolar tarafından benimsenmesi en önemli noktadır.

Günümüzde ülkemizin iktisadi teşebbüsleri gerçekten pek çok sorunla karşı karşıyadırlar. Ne var ki, ülkemizi yönetenler tarafından zaman zaman alınan çeşitli tedbirlere rağmen; KİT'lerimizin mevcut sorunlarını aşamamışlardır. Her geçen gün biraz daha büyüyen ve çözümü geciktirilen bu sorunlar, doğrudan doğruya KİT'leri bir ülke sorunu haline getirmiştir. Bu sorunlar ülkemizin gündemini hala işgal etmektedir.

Serbest piyasa ekonomisine geçebilmek için gerekli şartları hazırlamak ve kamu sektörünün küçültülebilmesi amacıyla KİT'lerin özelleştirilmesi konusu da aynı şekilde ülkemizin gündemine gelmiştir. Uygulamaya da ağırlık olarak 1985 tarihinden itibaren İğdir Sümerbank Dokuma Fabrikası'nın blok olarak satılmasıyla başlanmıştır. Ancak, kamuoyunda özelleştirme konusunda "KİT'ler özelleştirilsin mi?, özelleştirilmesin mi?, kim özelleştirsin?, hangi kuruluş özelleştirsin?, nasıl özelleştirilsin?, hangisi

özelleştirilsin?" gibi bir çok sorunun cevabı tartışılırken bazı ülkeler, örneğin; İngiltere, özelleştirme uygulamasını 1979 - 1989 tarihleri arasında başarılı bir şekilde tamamlamıştır. Bu özelleştirme uygulamasından İngiltere, 24,380,000,000. Sterlin gelir elde etmiştir.

Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Politikaları ve Sonuçları adını verdiğim bu çalışmamla, ülkemizde faaliyetini sürdüren KİT'lerin ekonomimizdeki yeri ve sorunları ile özelleştirme yöntemleri ve özelleştirme gelir ve giderlerini tesbit etmeye çalıştım.

Çalışmamın buraya kadar olan bölümünde, özelleştirme politikalarının sonuçlarını ayrıntıları ile incelemeye çalıştım. Bu incelemelerin sonucunda, ülkemizde gerçekleştirilen özelleştirme politika ve uygulamalarının bu güne kadar başarılı olduğunun söylenemeyeceği sonucuna ulaştım. Çünkü, özelleştirme konusunda tutarlı ve gerçekçi bir politika oluşturamadığımız açıkça görülmektedir. Bir çok özelleştirme yönteminden en uygun olanın seçilerek uygulanması gerekirken, sermayenin tabana yayılmasına engel teşkil eden blok satış yöntemi, KİT'lerin özelleştirilmesinde ağırlıklı olarak uygulanmıştır. Bu uygulamanın, toplam özelleştirme işlemindeki % olarak payı, % 51.28'dir. Oysa ki, tüm özelleştirmenin tamamına yakını halka hisse arzı şeklinde yada büyük şehirlerde kurulacak menkul kıymetler borsasında hisse satışı şeklinde gerçekleştirilse idi, özelleştirilen KİT'lerin sermayeleri tabana (halka) yayılacaktı. Sermayenin tabana yayılması ile ülkemizde bir çok yeni müteşebbis ve sermaye sahiplerinin doğmasına yol açacağı gibi, yeni iş yerlerinin açılmasına da etki ederek, ülkemizin üretimini arttıracak ve daha fazla işsize de istihdam imkanı sağlayacaktır.

Özelleştirme uygulamalarını yürütecek kuruluş olarak ilk görevlendirilen, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi de, özelleştirme konusunda yetersiz kalmış, uygulamada beklenen sonuçları elde edememiştir. Daha sonra edinilen tecrübelerin ışığında, Kamu Ortaklığı İdaresi ayrı bir kuruluş haline getirilmişse de, KİT'lerin özelleştirme sorununun çözümünde halen yetersiz kalmaktadır. İster bu konuda yeni bir kuruluş isterse KOİB yeniden düzenlensin, bu işi yürütecek kuruluşun KİT'lerin

reorganizasyonu ile birlikte ele alınması gereklidir. Bu kuruluşun, devlet müdahalesini arttıracak yeni bir unsur olarak değil, KİT'lerin sorunlarını çözmeye, serbest piyasa şartlarının hazırlanmasında ve özelleştirme çalışmalarının hızlandırılmasında yardımcı bir destek unsuru olarak düşünülmesi gerekmektedir.

Bütün bu organizasyon eksikliklerinin yanında, özelleştirme çalışmalarının yetersiz kalışının diğer nedenleri ise, özelleştirme konusunda kamuoyunun yeteri kadar aydınlatılmaması ile yapılan özelleştirmenin şeffaf olarak yapılmayışı ve amaçlarının net olarak ortaya konulamamasıdır. Halen özelleştirme politikaları; "parti yandaşlarına, bir takım zenginlere veya yabancılara devlet varlıklarının peşkes çekilmesi" olarak anlatılmakta veya anlaşılmaktadır. Bir başka yanlış politikada; "kötü ekonomik gidişin en önemli sorumlusu KİT'lerdir, ne olursa olsun elden çıkarılmalıdır" yolundaki görüş ve politikalarıdır. Her iki görüşü uygun bulmamız mümkün değildir. KİT'lerin özelleştirilmesi sırasındaki satışlarıyla ilgili uygulamalarda bazı yanlışlıklar ve buna dayalı olarak yolsuzluk iddiaları doğabilir. Öncelikle bu yanlışlıkları önleyecek, her türlü söylentiye ortadan kaldıracak tedbirleri almak gerekmektedir. Bu nedenle özelleştirmeye karşı çıkmak, sadece, Ülkemizin ekonomik sorunlarının çözümünü askıda bırakır.

Bütün bu organizasyon eksikliklerinin yanı sıra özelleştirmede uygulanan hatalı politikalara rağmen ülkemizdeki tüm özelleştirme uygulamalarından sağlanan gelir 31 Aralık 1996 tarihi itibarıyla 109,889,253,006,622 TL'si dir. Bu gelir Amerika Birleşik Devletleri Doları olarak 4,208,265,413. Dolardır. Bu gelire karşılık toplam özelleştirme gideri 31 Aralık 1996 tarih itibarıyla 108,033,518,581,862 TL'si dir. Bu gider Amerika Birleşik Devletleri Doları olarak 3,955,674,818. Dolardır. Bu durumda gelirle gider arasındaki fark sadece 1,855,734,424,760 TL'si dir. Dolar olarak ise 252,590,595. Dolardır.

Görüldüğü gibi KİT'lerin şimdiki kadarki özelleştirilmesinden istenen gelir elde edilememiştir. Bu sonuca göre ülkemizde uygulanan özelleştirme politikalarının hataları sonucu halkımızdan sağlanan kaynaklarla kurulan KİT'lerimiz yok pahasına özelleştirilmiş olup, ülkemizde tekelleşmeye zemin hazırlanmıştır.

Aksine ülkemizde iyi bir özelleştirme politikası oluşturularak özelleştirme yapılırsa ve bu politika devlet politikası olarak da benimsenseydi, KİT'lerin özelleştirilmesinden daha fazla gelir elde edilebilirdi. Özelleştirme politikamız bir hükümet politikası olarak değil, bir devlet politikası olarak ortaya konulmalıdır. Özelleştirmenin, serbest piyasa ekonomisine geçişin bir amacı değil, bir aracı olarak ele alınması gereklidir.

Devlet politikası olarak benimsenip, uygulamaya konulan özelleştirme politikası için öngörülecek uygun stratejinin belirlenmesinde ülkemizin ekonomik yapısı ve koşullarının dikkate alınması özelleştirme uygulamalarının başarı şansını artırır. Halen ülkemizde uygulanan özelleştirme programı için iyimser yaklaşımla bir tahmin yürütülürse 2000'li yıllara kadar sarkacağı görülebilir. Ayrıca ülkemizde uygulamaya konan özelleştirme programının başarı şansını azaltıcı bazı ekonomik sorunların bulunduğu bir gerçektir. Bu sorunlara getirilecek çözümler, ülkemizde hem başarılı bir özelleştirmenin gerçekleşmesine hem de serbest piyasa ekonomisi kurallarının tesisine büyük ölçüde yardımcı olacaktır. Başarılı bir özelleştirme uygulamasının sonucunda,

- Serbest piyasa ekonomisi güçlenir.

- Geri teknoloji, aşırı istihdam ve atıl kapasite nedenleriyle KİT'ler daima özel kesimden daha düşük verimlidir. Özelleştirme bu durumu giderecek, genel verimlilik düzeyini de yükseltilecektir.

- Sermaye piyasası gelişecek; Sermaye piyasası yeterli miktarda hisse senedi, tahvil gibi değerlerin varlığı ile gerçekleşir. Özelleştirme halen var olan değer kıtlığını yok ederek, ekonomik kalkınmada önemli fonksiyonu olan bu piyasayı geliştirecektir.

- KİT'lerin devlete olan yükleri ortadan kalkacaktır. Zarar eden KİT'lerin açıkları devlet tarafından karşılandığından, bu durum devletin bütçe açıklarını artırmaktadır. Bunun sonucunda da enflasyonda istenen düşüş gerçekleştirilememektedir. KİT'ler özelleştirildiğinde bütçe açığı bu kadar büyük boyutlarda olmayacak ve devlet daha

önceki KİT'lere ayırdığı kaynakları daha başka alanlara yatıracaktır. Böylece ülkenin kalkınması için gerekli olan alt yapı ve sanayi yatırımları tamamlanarak ekonomik kalkınma sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Güner** : KİT Ekonomisi, KİT'ler Reformları, Alternatifleri ve Özelleştirilmeleri, Yeniçağ Yay. Ankara - 1990.
- ATASOY, Veysel** : Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu, Ankara - 1993.
- AYSAN, Mustafa / ÖZMEN, Selahattin** : Türkiye'de ve Dünya'da Kamu İktisadi Teşebbüsleri, İstanbul - 1981.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı** : Başlangıcından Bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, Ankara - 1994.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı** : Özelleştirme Ana Planı, Özel Aksiyon Planları, Satışı Önerilen KİT'lerin Sınıflandırılması, Öncelikli Şirketler, cilt: I,II,III,IV,V, The Morgan Bank, 1986.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü** : Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Ankara - 1973.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü** : Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Ankara - 1973.
- Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı** : Türkiye'de Özelleştirme, Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayını, Ankara - 7 Mayıs 1997.
- Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu** : 1989 KİT'ler Genel Raporu, Ankara - 1991.
- Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu** : 1990 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Raporu.
- BORATAV, Korkut** : Türkiye'de Devletçilik, Savaş Yay., Ankara - 1982.
- BORATAV, Korkut** : İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları, İstanbul - 1983.
- BORATAV, Korkut** : Türkiye'de İktisat Tarihi 1908-1985, İstanbul - 1988.
- CEEP** : L'Entreprise Publique Dans La Communauté Economique Européenne, Annales, CEEP 1987, Weissenbruch-Bruxelles, 1987.
- CEEP** : L'Entreprise Publique Dans La Communauté Economique Européenne, Annales du CEEP 1990, cilt: 1, L'Imprimerie Califece-Gilly, 1990.
- COINTREU, Eduard** : Privatisation l'art et les monieres c.o.p.s/c, Harmattan. Imprimeur a Langres, 1986.
- ÇAVDAR, Tefik** : Türkiye'de Liberalizm (1860-1890), İmge Kitabevi.
- ELDEM, Vedat** : Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Hakkında Bir Tetkik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970.
- FROMONT, Michel / SIEDETOPE, Heinrich** : "Les Privatisations en Republique Federale d'Allemagne", Les Privatisations en Europe, Editions du CNRS, Imprimerie Paul Rubaud-Aix-en Provence, 1989.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir** : "Atatürk Devletçiliği ve Ekonomik Bağımsızlık", Atatürk Dönemi Ekonomi politikası ve Türkiye'nin Ekonomik gelişmesi, AÜSBFY, AÜSBFYYO Basımevi, Ankara-1982.

- JEAN-JACQUES** : "Les Denationalisations au Royaume-Uni "Les privatisations al'Etranger, La Documentation Française, Imprimerie Bialece-nancy.
- Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimine Ait 1988-1989-1990 Yılları Komisyon Raporu** : Cilt:1.
- KEPENEK, Yakup** : Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirilmeleriyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), Gerçek Yay., İstanbul - 1990.
- KILIÇBAY, Ahmet** : Türk Ekonomisi, Modeller, Politikalar, Stratejiler, İş Bankası Kültür Yay., Ankara - 1984.
- KILIÇBAY, Ahmet** : Türkiye'de Piyasa Ekonomisi, İÜİFY, İstanbul - 1985.
- KORUM, Uğur** : 1923-1929 Döneminde Türkiye'de İmalat Sanayii ve Politikaları, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, AÜSBFY, Ankara - 1982.
- Osmanlı Sanayii 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiki** : AÜSBFY, Ankara - 1970
- ÖZELMAS, Ekrem** : Devletçilik ve Türkiye'deki Tatbikatı, 1936.
- PAMUK, Şevket** : Osmanlı - Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, Gerçek Yay., 1988.
- PENE, Didier** : La Privatisation en G.-ande-Bretagne, L'es Privatisations en Europe, Editions du CNRS, Imprimerie Paul Raubaud, 1989.
- RAPP, Lucien** : La Secteur Public Français Entre Nationalisation et Privatisations, AJDA, No:5, 20 Mayıs 1987.
- SÜKAN, Faruk** : Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları TBMM 1950-1960, Ankara - 1991.
- TBMM Tutanak Dergisi** : Cilt:1 Yasama Yılı:1, 10'uncu Birleşim, 19.12.1983.
- TURAN, Zübeyir** : Genel Ekonomi, Niğde - 1992.
- UHEL, Pierre** : La Privatisations des Entreprises Publiques en RFA, Les Privatisationsen Europe, Editions du CNRS, Imprimerie Paul Raubaud-Aix-en Pravence, 1989.